

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IOAN-AUREL POP, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 3, MARTIE 2023

Anul XXXIII • 389

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 – decembrie 2017

Acad. Cristian HERA
ianuarie 2018 – aprilie 2018

Acad. Ioan-Aurel POP
mai 2018

COORDONATOR INTERIMAR

Acad. Marius ANDRUH
Vicepreședinte al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNEȘCU

Redactori I
Dr. Andrei MILCA
Mihaela-Dora NECULA

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Marius ANDRUH
Acad. Mircea DUMITRU
Acad. Nicolae-Victor ZAMFIR
Acad. Ioan DUMITRACHE

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Cristian HERA
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Maria ZAHAREȘCU

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Monalisa STANCA

Responsabili de număr:
Mihaela-Dora Necula
Aurora Popa
Narcis Zărnescu

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

Cuprins

DISCURS DE RECEPȚIE	
Mihail-Viorel Bădescu, Trilema civilizației tehnologice: între tradiție, conservaționism și revoluție	6
Dorel Banabic, Răspuns la discursul de recepție al academicianului Mihail-Viorel Bădescu	20
CULTURĂ SCRISĂ	
Carol Iancu, Iuliu Barasch, iluminist original	24
Lucian-Zeev Herșcovici, O carte despre un iluminist evreu din România, Iuliu Barasch	34
TEME ACADEMICE CONTEMPORANE	
Păun Ion Otiman, Profesorul emerit Silviu Cerna, o prezență de marcă în proiectul „Teme academice contemporane”	37
Silviu Cerna, Finalizarea unificării europene: necesitate economică și opțiune politică	38
CONVORBIRI	
Cătălin Mosoia, Interviu cu prof. Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române – Academia Română, instituție fundamentală a națiunii române	55
PREOCUPĂRI CONTEMPORANE	
Mircea Duțu, Rezonanțe românești (posibile) în istoria protoecologiei	60
Nicolae Bud, Recomandări și repere pentru abordarea fenomenelor de criză ...	69
PAGINI DE ISTORIE	
Alexandru Porțeanu, Vasile Lucaciu, personalitate istorică a mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania	75
IN MEMORIAM	
Mihai Șora (1916–2023)	77

CRONICA VIETII ACADEMICE	79
APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	81
GHID PENTRU AUTORI	83

DISCURS DE RECEPȚIE

*Acad. Mihail-Viorel Bădescu – inginer
Membru titular al Academiei Române din 2017 (corespondent – 2011)*

Trilema civilizației tehnologice: între tradiție, conservaționism și revoluție*

Acad. Mihail-Viorel Bădescu

Domnilor vicepreședinți ai Academiei Române,
Domnule secretar general al Academiei
Române,

Stimați membri ai Academiei Române,

Stimați invitați,

Distinsă asistență,

Sunt onorat să pot rosti în fața dumneavoastră
discursul de recepție, aflându-mă la acest pupitru,
într-o clădire în care, de-a lungul a 125 de ani, s-a
auzit cuvântul atâtor importante personalități ale
cunoașterii românești! (1)

Tema acestui discurs de recepție este inspirată
de vremea în care trăim, de percepția pe care
societatea o are despre modificările mediului de
către om și despre schimbările climatice, despre
rolul pe care îl are tehnologia în acest context.

Deoarece noțiuni precum „tehnologie”, „eco-
logism”, „conservaționism” au un rol important în
cadrul acestui discurs, voi face câteva precizări. În
Micul Dicționar Academic (MDA), editat de Insti-
tutul de Lingvistică al Academiei Române în
2010, există patru definiții pentru tehnologie. Din-
tre acestea, a doua definiție acoperă semnificația
pe care o voi avea în vedere în continuare, și
anume: „*Tehnologia este ansamblul proceselor,
metodelor, procedeelelor, operațiilor etc. utilizate în
scopul obținerii unui anumit produs*”. (2)

Din același *Mic Dicționar Academic* aflăm că
„*ecologia este știința care se ocupă cu studiul
interacțiunii dintre organisme și mediul lor de
viață*” (3).

Ecologismul este diferit de ecologie, adică
„*ecologism este o mișcare al cărei scop este pro-
tejarea omului și a mediului ambiant de acțiunea*

*nocivă a materiilor chimice reziduale, a deșeurilor
industriale, a gazelor de eșapament etc.*” De ase-
menea, ecologistul este diferit de ecolog, adică
„*ecologist este o persoană care apără mediul
ambiant*”.

Există mai multe grade de „a apăra” și, de ase-
menea, în practică se constată că există mai multe
specii de ecologism. O specie de ecologism mode-
rat o reprezintă „conservaționismul”. Termenul se
găsește în unele dicționare românești, dar nu am
găsit o definiție a sa în dicționarele Academiei
Române. Deoarece o echivalare cu termenul „con-
servatorism” pierde din specificitate, am tradus
din *Dicționarul online Oxford Lexico* definiția
„*Conservationism is support for or advocacy of
conservation, especially of the natural environ-
ment*” prin „*Conservaționismul reprezintă sprijinul
pentru promovarea conservării, în special a
mediului natural*”.

Toate aceste definiții sunt importante în con-
textul discursului, deoarece ele permit nuanțarea di-
feritelor curente de opinie privind relația dintre om și
natură, la care se va face referire în continuare.

Doamnelor și domnilor,

Este util să prezentăm două puncte de vedere
asupra perioadei pe care o trăim.

Primul punct de vedere aparține The Interna-
tional Union of Geological Sciences (IUGS) –
Uniunea Internațională a Științelor Geologice – și
The International Commission on Stratigraphy
(ICS) – Comisia Internațională de Stratigrafie. În
iulie 2018, aceste organisme științifice au prezen-
tat structura Cartei Stratigrafice Internaționale.
Din punctul de vedere al geologilor trăim în

*Discurs de recepție

(15 februarie 2023, Aula Academiei Române)

Meghalayan. Această nouă vârstă geologică acoperă ultimii 4200 de ani din istoria Pământului și este una dintre cele trei noi subdiviziuni ale epocii Holocenului (care începe acum 11 700 de ani, la sfârșitul ultimei glaciațiuni). Membrii Comisiei de Stratigrafie au apreciat drept extraordinară și suficient de argumentată concordanța și convergența dintre datele stratigrafice și evoluția culturală a umanității.

Un al doilea punct de vedere consideră că în acest moment trăim în Antropocen, un interval de timp recent, în care activitățile umane au alterat profund, și mai degrabă nefast, mediul și procesele terestre, inclusiv clima, iar tehnologia este văzută ca principalul instrument al acestor modificări nedorite (4). Termenul a fost însușit de mișcarea conservacionistă și de mass-media.

Este evident că între cele două puncte de vedere există o diferență semnificativă. Primul punct de vedere surprinde influența modificărilor naturii asupra evoluției umanității iar cel de-al doilea punct de vedere reține ca meritând a fi evidențiată numai influența negativă a omului asupra naturii.

De la această diferență de puncte de vedere privind relația dintre om și natură mi-am dezvoltat discursul, al cărui obiectiv îl voi defini în continuare.

În opinia majorității istoricilor civilizațiilor trăim într-o vreme în care tehnologia a devenit un atribut fundamental al societății umane. Am intrat în epoca „civilizației tehnologice” și unii cercetători deja consideră că ceea ce trebuie spus în primul rând despre această civilizație este indicele său Kardashev, celelalte aspecte fiind secundare (5).

În discurs voi căuta în principal să evidențiez rolul pozitiv pe care dezvoltarea tehnologiei l-a avut în evoluția societății omenești. Voi vorbi despre relațiile dintre natură și om și dintre om și natură, despre cum a devenit omul un *zoon technologiko*, despre civilizație și tehnologie, despre prezentul și viitorul civilizației tehnologice. În esență, discursul va arăta că, în opoziție cu ceea ce doresc unele curente antitehnologice, omul va continua să își întărească controlul asupra naturii înconjurătoare.

Doamnelor și domnilor,

Mă voi referi mai întâi la evoluția relației dintre societatea umană și natură. În practică, poziția pe care oamenii o adoptă față de natură este

circumstanțială, în anumite situații ei considerându-se în afara naturii, iar altele ei considerând că fac parte din ea. Prin urmare se poate pune în mod firesc întrebarea: „Este societatea umană naturală?” Și dacă răspunsul este „da”, prin ce se diferențiază ea de celelalte sisteme din natură?

Doamnelor și domnilor,

Pentru a putea încerca formularea unui răspuns, voi reaminti mai întâi că despre un sistem biologic se spune că este natural dacă ființele care îl alcătuiesc se dezvoltă după legile selecției naturale.

În continuare este util să rememorăm unele etape ale evoluției speciei umane. Aceasta va permite să evidențiem acele caracteristici ale speciei, care, numai ele, au determinat evoluția către societatea umană actuală.

Specia a fost inițial una „obișnuită”, adică a evoluat mult timp după legile selecției naturale, de la *Australopithecus*, la *Homo Habilus*, la *Homo Erectus*, la omul de Cromagnon și la *Homo Sapiens*.

Totuși, după încheierea ultimei glaciațiuni, acum circa 11 700 de ani, s-a petrecut ceva esențial. În Orientul Apropiat, câteva persoane, probabil femei, au descoperit că este posibil să cultive plante pentru a-și asigura rezerve de hrană. Oamenii au constatat că au opțiunea de a cultiva plante, iar apoi de a crește animale, în locul opțiunilor oferite de natură, de a le culege și respectiv de a le vâna. A fost primul pas din următoarea perioadă de dezvoltare bazată pe cunoaștere și tehnologie, prin care am început să ne diferențiem de sistemele biologice naturale. Evoluția noastră s-a îndepărtat din ce în ce mai mult de legea selecției naturale și a fost determinată din ce în ce mai mult de tehnologii. Anticipând, ieșirea din dominația selecției naturale corespunde etapei apariției științei moderne și revoluției industriale.

Odată ce acest prim pas a fost făcut, omul a continuat să ceară de la natură mai mult decât ea îi oferea în mod firesc. Consecința a fost că, pentru a-și satisface necesitățile și dorințele, omul a început să modifice mediul, atât pe cel ambiant, cât și pe cel social.

Procesul, început cu primul pas, a continuat fără întreruperi, dar lent, până acum circa 500 ani. Atunci au avut loc într-o mică regiune a globului, Europa, câteva procese de mare importanță:

Renașterea, Iluminismul, Revoluția Științifică, Revoluția Industrială. La scara istoriei, aceste procese s-au desfășurat rapid, astfel că, la sfârșitul secolului XIX, Europa era așa de diferită de cea din Evul Mediu, încât era evident că schimbarea a fost fundamentală.

Finalizarea etapelor începute cu primul pas a fost un mare succes pentru specia umană: omenirea nu mai evoluează acum conform legilor selecției naturale: epidemiile pot fi combătute sau chiar evitate; efectele calamităților pot fi previzionate și contracarate. Spre deosebire de speciile obișnuite, care își dezvoltă acele abilități ce permit adaptarea la mediu, specia umană își definește nevoile, iar apoi modifică mediul pentru a și le satisface. Aceasta este o caracteristică fundamentală a speciei noastre, existentă în permanență după efectuarea primului pas.

Doamnelor și domnilor,

Este evident că o caracteristică fundamentală a omului este nemulțumirea de a avea doar ceea ce se poate obține în mod firesc de la natură. În permanență am dorit să ne îmbunătățim traiul de fiecare zi. Nu ne-a plăcut să locuim în peșteri; am construit locuințe, care și-au modificat permanent funcționalitatea ajungând acum zgârie nori și clădiri inteligente. Nu ne-a plăcut să migrăm continuu, culegând și vânând, am creat agricultura și am crescut vite. Virușii și microbii ne-au cauzat molime și ne-au decimat, am creat medicina și ne-am luptat cu ei. Am gospodărit sisteme ecologice locale de milenii, iar sisteme regionale de zeci de ani. Sistemele de gospodărire a apei au atins dimensiuni uriașe, comparabile cu dimensiunea unor state (bazinele Amu și Sâr-Daria, bazinul Dunării, Marile Lacuri în America de Nord). Am ajuns să declanșăm anumite procese atmosferice și să diminuăm efectele furtunilor. În general, în limita permisă de tehnologie, am încercat să modificăm natura în beneficiul nostru. Iar în zilele noastre nivelul atins de tehnologie a ajuns la un stadiu în care avem posibilitatea de a gospodări întreaga planetă.

Doamnelor și domnilor,

O bună parte din societatea umană a avut un deosebit succes în a se izola de efectele negative ale naturii, astfel încât în prezent trăiește cea mai mare parte a timpului într-un mediu creat de ea însăși. Dacă natura înconjurătoare este definită ca fiind ceva independent de om, atunci acea natură

a încetat să mai existe. Aerul pe care îl respirăm conține și molecule de sinteză emise în atmosferă de către om, iar influența omului este și mai puternică asupra apei pe care o bem și asupra hranei. Natura înconjurătoare a devenit, într-un sens, din ce în ce mai umană.

Dar oare disponibilitatea noastră de a crea lucruri care nu există în natură nu face parte din chiar natura omenirii? Această întrebare nu este pusă pentru prima oară. De-a lungul mileniilor, omul a încercat să înțeleagă în ce relație se găsește cu natura. Izvoarele istorice arată că în diverse culturi există mai multe întrebări care se repetă și la care s-au dat de-a lungul timpului răspunsuri diferite. Trei dintre aceste întrebări sunt relevante pentru subiectul nostru:

- A fost natura văzută ca loc în care viețuiește omul, creată pentru acesta?

- În ce fel natura, în măsura în care este redusă la relief și climă, a influențat cultura umană?

- În ce fel a modificat omul natura, față de aspectul său ancestral?

Nu vreau să fac o trecere în revistă, în detaliu, a răspunsurilor date la aceste întrebări, în diverse locuri și timpuri. Mă voi referi numai la câteva păreri din lumea apuseană, care nu au fost totuși selectate arbitrar, deoarece ele constituie baza curentelor de opinie care domină lumea în acest moment.

Cartea Genezei din *Biblie* prezintă omul ca având drept divin, de stăpân absolut al naturii. Acest lucru a fost apoi teoretizat de mari gânditori, precum Francis Bacon (1561–1626), Galileo Galilei (1564–1642) și René Descartes (1596–1650).

Georges-Louis Leclerc de Buffon (1707–1788) pare să fi fost primul savant care și-a pus problema impactului omului asupra mediului natural, comparând zonele locuite cu cele nelocuite. Jean-Henri Fabre (1823–1915) și Alexandre Surell (1813–1887) au studiat efectul despăduririlor asupra inundațiilor în Alpi. Alexander von Humboldt (1769–1859) a arătat, pe la 1800, că nivelul lacului Valencia din America de Sud a scăzut din cauza despăduririi și cultivării indigoului.

Ca urmare, noi opinii au început să apară în perioada romantismului, ca o reacție contra raționalismului din perioada iluministă. Romanticii, germani și francezi în special, au făcut din natura

ancestrală, virgină și necontrolată, un mediu ideal, singurul loc în care viața merită trăită. Aceste idei stau la baza unor curente antitehnologice din lumea actuală. Nu este de mirare că însăși mișcarea antitehnologistă își are originile în Europa și în America de Nord, adică acolo unde mai târziu tehnologia a permis oamenilor să uite de precaritatea existenței. Într-adevăr, numai când ai siguranța unei surse de hrană îți poți dori conservarea unui deșert și numai atunci când ai un adăpost asigurat poți să admiri o furtună dezlănțuită.

Doamnelor și domnilor,

Sunt două mituri fundamentale care se regăsesc la multe civilizații: mitul Epocii de Aur (în unele culturi regăsindu-se ca mit al Grădinii Raiului) și Mitul Potopului.

Mitul Epocii de Aur echivalează cu o cădere în dizgrație și o pierdere ireparabilă a unui trecut ideal. Când mitul se aplică la relația dintre om și natură, el afirmă că omul a trăit în vechime în armonie cu mediul. Mitul Epocii de Aur are și o componentă morală. Suntem învățați că dacă vom încerca să trăim simplu, cum se trăia în Epoca de Aur, putem spera să o regăsim. Cu alte cuvinte, Mitul Epocii de Aur ne spune că a fost o vreme când lucrurile erau perfecte, dar oamenii s-au purtat fără înțelepciune și din această cauză le-au pierdut.

Mesajul principal al Mitului Potopului este cel al păcatului și pedepsei. Mitul Potopului ne învață că oamenii care păcătuiesc vor fi pedepsiți.

Doamnelor și domnilor,

Vremurile pe care le trăim sunt caracterizate, printre altele, de două aspecte. În primul rând este evident că în ultimele decenii temperatura medie globală a crescut în mod constant și semnificativ. În al doilea rând este evident că unele activități umane au contribuit în mod pozitiv la această creștere a temperaturii.

Invocând aceste aspecte, unele curente antitehnologice trag concluzii cu caracter de anatemă la adresa înaintașilor noștri. Doza de justificată culpabilitate față de urmași, pe care o conține în mai mică sau mai mare măsură orice fel de ecologism, se transformă în cazul curentelor antitehnologice în lipsă de grațitudine față de înaintași. Acest antitehnologism al ingraturității afirmă că majoritatea fenomenelor nefaste din natură se datorează strămoșilor și părinților noștri.

Cele două mituri fundamentale se regăsesc ca substrat în mai multe mituri ale acestui antitehnologism al ingraturității. Unul dintre aceste mituri spune că înaintea folosirii tehnologiei de către om, natura se găsea în echilibru și armonie. Un alt mit afirmă existența sălbaticului înțelept, care deținea secretul vieții în armonie cu natura, secret pierdut de societatea tehnologică. În fine, un al treilea mit spune că înainte vreme, climatul era stabil și că numai intervenția omului, prin tehnologiile sale, l-a dezechilibrat. Vedem și aici, indirect, referirea la epoca de aur și la pedeapsa primită de păcătos (6).

Este ușor de arătat că miturile antitehnologismului reprezintă transgresii. Într-adevăr, climatul pe pământ nu a fost niciodată stabil. De exemplu, în vremuri recente, preindustriale, Europa a cunoscut o perioadă caldă (între anii 900–1300, în care a avut loc colonizarea Groenlandei) urmată de o perioadă mai rece (între anii 1300–1850, din care datează picturi arătând Tamisa înghețată). De asemenea, nicio populație sau societate din trecut nu a fost diferită în intenție de actualele societăți industriale; toate au încercat să controleze natura, la nivelul maxim permis de tehnologiile disponibile. În fine, viața pe pământ a cunoscut episoade dramatice chiar și înainte de apariția omului modern. Într-adevăr, de-a lungul timpului au fost mai multe extincții în masă ale speciilor biologice (7).

Doamnelor și domnilor

De-a lungul timpului, societățile umane au fost supuse unor fenomene greu de controlat, cauzate atât de mediul fizic (climă și vreme nefavorabilă, furtuni, cutremure, erupții vulcanice), cât și de mediul social (creșteri și migrații de populații, agresiuni ale unor populații vecine mai puternice). Caracterul greu de controlat al acestor fenomene a determinat omenirea să se orienteze mai puțin spre combaterea cauzelor și mai mult către prevederea și diminuarea efectelor nefavorabile. Una dintre soluțiile care s-au dovedit eficiente de cele mai multe ori în contracararea acestor efecte a constat în modificarea adecvată a acelor caracteristici ale mediului fizic care sunt controlabile: flora și fauna, solul, apa, relieful. Voi vorbi în continuare într-o manieră succintă despre modificările deliberate pe care omul le-a adus mediului fizic și despre tehnologiile inventate și folosite în acest scop.

Capacitatea unică a omului de a crea și manipula obiecte și de a acumula cunoștințe i-a

permis să depășească barierele temperaturii, aridității solului, mărilor, munților, care au restricționat alte specii biologice la habitate într-o anumită regiune limitată. Cu dezvoltări tehnologice, ca producerea focului, îmbrăcămintea, acoperișul și uneltele, omul a făcut ceea ce nicio altă specie nu a făcut fără să-și schimbe caracterul. Schimbările culturale au înlocuit pentru prima dată evoluția biologică, ca un mod de adaptare a unui organism la noi habitate într-o gamă foarte largă, care în final au acoperit întreaga planetă.

Dezvoltarea abilităților de comunicare, cum ar fi vorbirea, și inventarea limbajului au dus la diferențierea hominidelor față de maimuțele superioare. Trecerea de la un regim vegetarian (specific maimuțelor) la un regim omnivor a permis acoperirea unor mari regiuni terestre. Diferențierea hominidelor s-a făcut mai ales pe baza dezvoltării sistematice de unelte, ca un mijloc de manipulare a mediului. Oamenii au învățat prelucrarea pietrei, a lemnului și a oaselor. Au urmat amenajarea peșterilor și confecționarea acoperișurilor.

Spre deosebire de inundații, furtuni, erupții vulcanice, cutremure, focul a putut fi inițiat și controlat de om. Focul a fost prima calamitate naturală domesticită de om. Stăpânirea focului a avut o influență uriașă asupra evoluției culturale a omenirii. La fel de mult ca organizarea socială și uneltele de piatră, focul a permis vânătorilor să înceapă eliminarea speciilor dăunătoare lor. Focul a ajutat oamenii să extindă agricultura în afara câmpiilor de lângă râuri, prin defrișări, și să extindă ogoarele în zone anterior inaccesibile; focul a pus în mișcare primele motoare ale revoluției industriale.

Atât timp cât omul se putea bizui numai pe animalele – păsările și peștii pe care îi putea prinde sau vâna – și pe fructele, rădăcinile și semințele pe care le putea culege, el putea trăi numai în grupuri mici, care nu puteau conduce la specializarea și sub-diviziunea muncii, iar în cursul anului el trebuia să se deplaseze în așa fel încât să poată beneficia de resursele diferitelor regiuni. În această situație energia se consuma pentru supraviețuire și tehnologia rămânea la un nivel scăzut.

Domesticirea plantelor pentru hrană a redus enorm aria geografică necesară pentru subzistența unui individ, printr-un factor de cel puțin 500. Ca

6–5 î.e.n., în zona Orientului Mijlociu, a primelor mari aglomerări umane: orașele. Odată cu apariția agriculturii, rolul omului în relația cu mediul s-a schimbat din pasiv în activ. Omul a început să modifice mediul. Inventarea și folosirea în diferite regiuni ale globului a unor unelte, precum sapa, lopata și târnăcopul, a constituit un pas major. Se estimează că datorită agriculturii, suprafața Pământului a fost modificată mai drastic și mai extensiv decât prin orice altă intervenție tehnologică umană, istorică sau contemporană.

Domesticirea animalelor a avut loc în diferite regiuni geografice: Asia de Sud-Vest (măgar, oaie, capră, porc), Asia de Sud-Est (găină), Anzi (curcan), Ucraina (cal) (8).

Domesticirea animalelor s-a dezvoltat însă diferit în Lumea Nouă și în Lumea Veche. În Lumea Veche au fost explorate folosințe secundare ale animalelor domesticite. Inventarea plugului în Mesopotamia acum circa șase milenii și jumătate a permis prima folosire a puterii animale la dezvoltarea agriculturii. De asemenea, folosirea carelor a permis o agricultură mai intensivă și transportarea produselor. Folosirea secundară a animalelor a avut efecte radicale și s-a răspândit destul de repede. Carul cu roți a fost inventat în Orientul Mijlociu în mileniul al patrulea î.e.n., iar peste un mileniu putea fi găsit din Europa până în India.

O importantă dezvoltare în agricultură a fost irigarea. A apărut după domesticirea animalelor, acum circa 6000 ani, în Sumer și Egipt.

Sunt evidente clare că populațiile neolitice și din epoca bronzului erau în stare de a face modificări importante ale solurilor, plantelor și animalelor de pe suprafețe întinse din Europa și Orientul Apropiat. Păstorii au contribuit involuntar la eroziunea solului. Agricultorii însă în mod deliberat au transformat natura. Rolul lor principal a fost să simplifice ecosistemele. În zonele de stepă, ei au eliminat circa 100 de specii de ierburi, înlocuindu-le cu câteva specii selectate de grâu, secară, porumb. În trecutul mai îndepărtat oamenii aveau o dietă variată și foloseau în alimentație câteva mii de specii de plante și câteva sute de specii de animale. Prin domesticire lucrurile s-au simplificat. Astăzi există patru vegetale principale (grâu, orez, porumb și cartofi), care sunt consumate în cantități mai mari decât următoarele 26 de vegetale împreună.

O dezvoltare culturală și tehnologică importantă a fost apariția, acum circa 6000 ani, a mineritului și metalurgiei, probabil în Anatolia. Inventarea cuptorului a constituit un pas decisiv. Prelucrarea oxizilor de cupru și producerea bronzului s-a răspândit relativ repede. Acum 4500 ani era deja prezentă în insulele britanice și China. Epoca fierului a început acum 4500 ani, continuând și astăzi. Mineritul a avut efecte asupra mediului, comparabile cu eroziunea naturală. Prelucrarea metalelor a necesitat, de asemenea, mari cantități de lemn.

Despădurirea s-a desfășurat în perioade diferite. În Liban, acum 4600 ani, în Grecia, acum 2500 ani, în Europa Centrală și de Vest între 1050 și 1250. Se consideră că la nivel global, din 1700 înoace, circa 19% din păduri au dispărut. Inventarea toporului și apoi a fierăstrăului au avut un rol decisiv.

Solul este una dintre cele mai puțin abundente și vulnerabile resurse ale omenirii, asupra căreia omul a avut, deliberat sau nu, un impact major. Impactul s-a manifestat pe mai multe planuri. Compoziția solului a fost modificată în mod benefic prin adăugare de fertilizatori și uneori de cenușă și eliminare de săruri, dar și în mod malefic, prin adăugare de substanțe toxice, uneori produse de sinteză. Topografia solului a fost schimbată în mod benefic prin construcții de structuri și terase, nivelare și ridicare de nivel, dar și în mod detrimental, prin drenarea excesivă a unor zone umede, minerit și excavare.

Un impact pozitiv asupra solului au avut modificările deliberate de topoclimat, prin irigații, ploi artificiale (prin însămânțarea norilor) și drenarea mlaștinilor. Modificarea topoclimatului a dus însă și la efecte defavorabile, prin expunere la exces de insolație, la îngheț și la vânt.

Modificarea solului a avut loc și ca urmare a modificării sistemelor biologice, cum ar fi controlul populațiilor de animale și plante și îndepărtarea organismelor patologice. Dorința de a controla populațiile de animale și plante a avut și efecte nefavorabile asupra solului, prin reducerea conținutului organic din cauza aratului și prin adăugarea de substanțe toxice și radioactive.

Omul a întreținut solul, prin adăugare de material, prin îndiguiri, prin mărirea uscatului în raport cu marea, dar l-a și degradat, prin

îndepărtarea nutrienților și a vegetației și prin îngroparea solului sub material solid sau apă.

Deoarece apa este foarte importantă pentru om, ea a fost controlată din cele mai vechi timpuri. Principala metodă a fost prin manipulare directă, folosind canale, baraje și rezervoare. Cel mai vechi baraj cunoscut se găsește în Egipt și datează de circa 5000 ani. În timp, barajele au fost folosite pentru îmbunătățirea agriculturii, prevenirea inundațiilor, generarea de putere și sursă de apă potabilă. Construcția barajelor a avut și consecințe negative, cum ar fi acumularea de sedimente, inițiere de microcutremure, inhibarea migrării peștilor, creșterea salinității solului, schimbarea nivelului apei freactice, cu generarea de instabilități.

Folosirea resurselor de apă și controlul apei a condus la modificarea unor întinse regiuni de pe glob. Remarcabile sunt integrarea în peisaj a sutelor de mari bazine de păstrare a apei din sud-estul Indiei și din Sri Lanka și suprafața complet irigată din Sind și, de asemenea, faptul că suprafața actuală a Țărilor de Jos este în bună măsură smulsă mării.

Canalizarea apei a fost făcută la scară mare: circa 1000 km de-a lungul Nilului, 700 km pe Hwang Ho, 1400 km pe Fluviul Roșu în Vietnam, 4500 km pe Mississippi. Efectele nefavorabile ale controlului cursurilor de apă sunt uneori importante, ca în cazul scăderii nivelului Mării Caspice ca urmare a controlului debitului afluent sau chiar catastrofale, ca în cazul secării parțiale a Mării Aral, din cauza sistematizării cursului fluviilor Amu-Daria și Sâr-Daria, pentru irigarea intensivă a culturilor de bumbac. (9)

Relieful a fost modificat în mod deliberat de către om, prin diferite amenajări (terasare, compactare), prin excavații necesare mineritului, prin intervenții hidrologice (baraje, îndiguiri, desecări, protecția coastelor). Relieful a fost modificat și în mod nedorit, din cauza accelerării eroziunii sau sedimentării, efectuării de explozii sau a modificării pantei povârnișurilor dincolo de limita stabilității.

Doamnelor și domnilor,

Am arătat că, de-a lungul timpului, specia umană a exercitat un control din ce în ce mai mare asupra naturii. Am făcut, de asemenea, o scurtă retrospectivă asupra rolului crescând al tehnologiilor în modificarea mediului.

Îmi voi permite acum un scurt comentariu despre modul în care societatea percepe în epoca modernă tehnologia și tehnologul. Mă voi referi numai la civilizația apuseană, de care aparținem ca loc și mod de viață. O privire retrospectivă asupra istoriei acestei societăți permite câteva observații, pe care le voi face într-o tușă grosieră. Voi arăta că istoria evidențiază o modificare recentă majoră în lista valorilor fundamentale ale omenirii.

Doamnelor și domnilor,

Fiecare etapă istorică a accentuat asupra unor idei, așa-numitele valori sau categorii, care s-au adăugat altor valori din epoci istorice anterioare, constituind împreună baze greu de zdruncinat, transmise prin tradiție. Fiecare categorie a avut promotorii și partizanii săi, dintre care unii, câțiva, au fost creatori, iar alții au fost păstrători ai ideii, transmițând-o din generație în generație.

Astfel, Antichitatea greacă a accentuat asupra categoriilor Bine, Adevăr și Frumos, iar filosofii, oamenii de știință și artiștii au fost, respectiv, păstrătorii lor. Antichitatea romană târzie a accentuat asupra categoriei de Drept, apărată de juriști, care au transformat cutumele în coduri de legi și le-au impus pentru sute de ani de-a lungul și de-a latul imperiului. Mult dezagreatul Ev Mediu a accentuat asupra categoriei Onoare, cu sistemul jurămintelor de credință, iar această categorie a fost apărată de o aristocrație redusă numeric și înfeudată, practicând duelul judiciar.

Ce a adus nou, din punct de vedere al valorilor, epoca modernă? Epoca modernă, în diferite interpretări, este definită în raport cu evoluția civilizației occidentale, urmând Evului Mediu. Modernitatea este caracterizată printr-o serie de schimbări de tip nou, manifestate în accelerarea progresului în toate domeniile: politică, societate, economie, comerț, transport, comunicații, știință, medicină, tehnologie și cultură. O caracteristică originală și proprie numai modernității o reprezintă revoluția industrială începută în secolul 18 în Anglia și apariția acelor tehnologii care au dus mai târziu la o industrie mecanizată și automatizată, ce a înlocuit treptat munca manuală.

Revoluția industrială a accentuat asupra categoriei Util sau Folos, care este Binele stoicilor, având inovatorii drept promotori, iar inginerii și tehnologii fiind, prin practică, păstrătorii ei.

Societatea industrială, bazată pe tehnologie, a avut un succes așa de mare încât într-un singur secol s-a răspândit și în Orient, iar acum este dominantă pe întregul glob. Utilul s-a alăturat celorlalte valori tradiționale, pe care uneori pare să le subordoneze, vechea ierarhizare între „episteme” și „techne”, adică între cunoaștere și cunoașterea interesată, pentru controlul lucrurilor, inversându-se deseori. Utilul este în acest moment deviză și obiectiv al activității unor grupuri mult mai mari de oameni, decât păstrătorii tradiționali.

Doamnelor și domnilor,

În continuare mă voi referi la viitorul civilizației umane și mai ales la rolul pe care îl va juca tehnologia în următoarele vremuri. Vom vedea că există diferite opinii în acest sens și voi prezenta principalele opțiuni pe care societatea umană le poate avea pentru viitor.

Voi face mai întâi câteva comentarii pregătitoare. De-a lungul istoriei sale, umanitatea a trăit sub amenințarea dezastrelor. Orice eveniment natural major (inundație, cutremur, incendiu, epidemii) decima populația. Pentru omenire natura nu apărea ca fiind un mediu prietenos, care se dorește conservat, atât timp cât acesta constituia și o sursă de dezastre. Numai când natura a început să fie controlată, efectele dezastruoase s-au diminuat sau au încetat.

În decadele din urmă omenirea a adus modificări mediului pe o mare suprafață a globului. Va continua oare această creștere a impactului umanității asupra naturii? Pentru a da un răspuns nu este suficient apelul la știință. Trebuie să apelăm și la morală și la etică. În societatea contemporană s-au propus mai multe principii etice de comportament în raport cu mediul, iar câteva dintre ele vor fi reamintite pe scurt.

Un principiu etic ar putea fi cel tradițional și anume în acțiunile ce privesc mediul trebuie să avem în vedere beneficiul umanității.

Alte principii luate deseori în considerare în spațiul public sunt:

- în acțiunile ce privesc mediul trebuie urmărită conservarea biodiversității;
- în acțiunile ce privesc mediul trebuie apărute speciile pe cale de dispariție;
- în interacțiunea cu mediul omul trebuie să urmărească în principal conservarea naturii.

Mai există, bineînțeles, și alte principii care au fost discutate în public. Este evident că nu toate

principiile sunt independente sau compatibile între ele.

Modul în care omenirea alege dintre aceste principii depinde însă de ideologii, care conțin și aspecte sentimentale, neraționale sau bazate pe transgresii. Voi face în continuare, pe scurt, o prezentare a principalelor trei ideologii. Toate aceste trei ideologii fac referire la tehnologie.

Una dintre ideologii, care se poate încadra în specia antitehnologismului extrem, consideră că prin folosirea tehnologiilor ne-am îndepărtat de modul de viață din trecut și, prin urmare, trebuie redus apelul la tehnologie, pentru a reveni către acel mod de viață. Un eminent susținător al renunțării la tehnologie a fost Martin Heidegger (1889–1976), considerat a fi unul dintre cei mai influenți filosofi ai secolului 20. Într-un eseu perfect consistent din 1954, *Întrebarea privind Tehnologia*, el a condamnat părerea că natura este o simplă resursă pentru consum uman. El spunea că aerul nu este făcut pentru ca din el să se extragă azot, pământul nu este făcut să fie sursă de zăcăminte. El condamnă barajele hidrocentralelor pentru că stochează energia, care altfel ar circula liberă. De asemenea, referindu-se la măsurători antropometrice, care arată că în Holocen capacitatea craniană a speciei s-a diminuat față de Pleistocen cu circa 10% la bărbați și 20% la femei, cercetători importanți consideră că specia umană a regresat și, ca urmare, pledează pentru revenire la modul de viață ancestral, caracterizat de trai în grupuri de vânători și culegători, având maxim 9–12 indivizi. Pentru aceasta sunt sugerate politici agresive anticipative de detehnologizare, micșorare a numărului populației și returnare deliberată a terenurilor agricole către fondul de mediu neamenajat. Această ideologie propune, de fapt, o schimbare fundamentală (revoluționară) a atitudinii de milenii a umanității, care a încercat permanent să iasă de sub tutela naturii, caracterizată de indiferență față de om și furnizoare de surprize neplăcute și dezastre: uragane, inundații, vulcanism, molime, cutremure. Într-adevăr, strămoșii noștri nu au adoptat principiul *Să lăsăm natura în voia ei*, pentru că dacă l-ar fi adoptat puțini dintre noi am mai fi trăit acum.

O a doua ideologie, făcând parte din curentul moderat al conservatismului, își propune să mențină relația dintre umanitate și natură la starea

actuală. Adepții acestei ideologii nu exclud tehnologia. Din exprimările acestei ideologii face parte și enciclica papală *Laudato si'*, publicată în mai 2015 și considerată a fi primul manifest ecologist papal din istorie. Următorul pasaj este edificator: „*Dacă este adevărat că, uneori, noi, creștinii, am interpretat numai rău Scripturile, trebuie să respingem astăzi cu putere că, din faptul de a fi creați după chipul lui Dumnezeu și cu misiunea de a domina pământul, decurge pentru noi o dominație absolută asupra altor creaturi. Noi apreciem astfel că Biblia nu dă loc unui antropocentrism despotice care s-ar dezinteresa de alte creaturi*” (*Laudato si'*, §67–68).

Pasajul este considerat de unii ca o modificare majoră de atitudine a Bisericii Catolice, pentru că el propune o înțelegere profund diferită față de cea tradițională a poruncii divine fondatoare: „*Să facem om după chipul și asemănarea Noastră, ca să stăpânească peștii mării, păsările cerului, animalele domestice, toate vietățile ce se târăsc pe pământ și tot pământul*” (*Facerea*, I, 26).

O a treia ideologie este continuatoare a tradiției, considerând că problemele umanității se pot rezolva prin creșterea controlului asupra naturii. Deosebirea față de etapele anterioare este că în aceste vremuri, datorită nivelului atins de tehnologie, anvergura proiectelor și implicit controlul naturii încep să se întindă la nivel planetar.

Adepții acestei ideologii consideră că, indiferent de principiul adoptat, în atingerea obiectivelor propuse se vor folosi tehnologii, iar ceea ce va rezulta la nivel global va fi o divizare a Terrei în zone în care vor exista amestecuri în diferite grade, între lucruri numite „umane” și lucruri numite „naturale”.

Pe ce cale va merge umanitatea în viitor? Acest lucru depinde de modul în care aceste trei ideologii, sau oricare alta, vor rezista probei practice și, într-o societate preponderent democratică, vor fi acceptate și însușite de majoritatea populației, aici incluzând, și nu în ultimul rând, adeziunea femeilor.

Doamnelor și domnilor,

Oamenii politici, cei care sunt răspunzători de conducerea statelor și organismelor interstatale, nu sunt străini de aceste curente ideologice și fac parte din categoria oamenilor cu opinii personale bine conturate, lucru obligatoriu pentru activitatea pe

care o desfășoară. Totuși, atunci când un politician trebuie să decidă asupra unor aspecte practice, libertatea sa de alegere este îngrădită, iar forța împrejurărilor îl poate determina să aleagă variante care nu sunt în acord cu ideologia preferată (10).

Aplicarea în practică a principiilor, oricare ar fi ele, întâmpină greutăți, indiferent de ideologie. În această etapă a evoluției umanității, dificultăți majore sunt cauzate direct sau indirect de creșterea numerică a populației. Este cunoscut faptul că impactul unei societăți asupra mediului este proporțional cu mărimea populației, cu cererea de resurse pe persoană și cu factorul tehnologic (adică mijloacele tehnice și resursele de energie de care dispune societatea).

Situația actuală este caracterizată de creșterea exploatarea resurselor de toate tipurile (de apă și combustibili clasici, în principal), iar aceste resurse fiind inerent limitate, de extinderea prospecțiilor și exploatărilor în noi zone. De asemenea, creșterea populației globului, care continuă deși într-un ritm mai scăzut, necesită mărirea, la anumite intervale de timp, în condițiile aceleiași suprafețe terestre disponibile, a capacităților de asigurare a hranei și a apei, a fondului de locuințe, a transportului, a mijloacelor de evacuare și a locurilor de depozitare a deșeurilor, a mijloacelor de producere a energiei și a infrastructurilor asociate.

Necesitatea continuării modificării mediului apare, prin urmare, drept una dintre consecințele inevitabile ale creșterii demografice și căutării de noi resurse.

Doamnelor și domnilor,

Problemele de mare anvergură pe care le va avea în față umanitatea în viitor, caracterizate de constrângeri din ce în ce mai severe, vor necesita și soluții tehnologice de mare anvergură. Multitudinea unor astfel de proiecte, conducând la modificarea mediului terestru la scară regională, continentală sau globală a primit denumirea generică de geoinginerie. Capacitatea tehnologică actuală a omenirii permite abordarea unor astfel de proiecte, iar în condițiile și constrângerile actuale evitarea opțiunii bazate pe geoinginerie pare lucru cu neputință.

Doamnelor și domnilor,

Macroingineria (sau megaingineria) este definită drept studiul, pregătirea și managementul celor mai mari operațiuni tehnologice de care societatea umană este capabilă la un moment dat (11).

Géoingineria este o ramură a macroingineriei, care se ocupă cu activitățile ingineresti de cea mai mare amploare desfășurate pe suprafața Terrei, cu impact asupra acesteia.

În ultimii zece ani, în special după ce termenul de geinginerie a fost acceptat de către Royal Society, Parlamentul Britanic și Congresul Stateelor Unite ale Americii, înțelesul său a căpătat un sens restrâns. Un document al Royal Society din 2009 îl definește ca fiind „*manipularea intenționată la scară globală a mediului în scopul contracarării schimbărilor climatice*”.

În literatura românească din ultimii câțiva ani această definiție este uneori îngustată și denaturată, prin modificarea cu tendințe antitehnologice a ultimelor cuvinte, astfel „*în scopul contracarării schimbărilor climatice rezultate în urma activității factorului antropic*”.

Doamnelor și domnilor,

Voi vorbi în continuare despre caracteristicile macroproiectelor, voi da unele exemple din trecut și voi încerca proiecții către viitor.

Progresul civilizației umane a fost marcat de etape succesive de aglomerare a populației și construcție sau reconstrucție la scară din ce în ce mai mare a infrastructurilor asociate. Apariția statelor nu a fost posibilă în lipsa marilor aglomerări. Primele state au fost state-orașe. Treptat, necesități de apă și hrană pentru populația în creștere și inventarea instrumentelor comerțului și transportului au permis conducerea centralizată a unor teritorii mai mari și apoi regionalizarea controlului și a infrastructurilor. Infrastructura romană și chineză s-au dorit a fi continentale.

China a început lucrul la Marele Canal, cea mai mare cale navigabilă făcută de om, cu 2000 de ani înainte de finalizare. Un bun exemplu de macroproiect este modul în care Legiunea a 3-a romană (Augusta), în cursul celor trei secole de existență, a oprit avansul spre nord al Saharei, prin construirea de apeducte și centuri de pădure. Până de curând acest proiect nu fusese egalat de niciun stat modern.

Carol cel Mare a eșuat în planurile de a face canalul Rin-Dunăre și de unire a Atlanticului cu Marea Mediterană. Primul proiect de acest fel a fost realizat în secolul 19, iar varianta actuală a fost finalizată la sfârșitul secolului 20. Pedro de Alvarado (1485–1541) a sugerat Canalul Panama

la începutul secolului 16, iar acesta a fost realizat peste patru secole. Reluarea artei construcțiilor la scară mare a fost posibilă în Europa pe vremea lui Ludovic al 14-lea, când s-a construit canalul Atlantic-Marea Mediterană. Tunelul pe sub Canalul Mânecii a fost propus prima dată în 1751 și ideea a fost concretizată în 1994 (12).

Analiza și interpretarea realizărilor de mare anvergură efectuate până la sfârșitul secolului 20 au permis schițarea câtorva concluzii (13).

O caracteristică esențială a proiectelor macro din trecut a fost timpul îndelungat de conceptualizare și realizare. S-a dovedit că, cu cât dimensiunea statelor și puterea politică și economică au fost mai mari, scala proiectelor și a realizărilor tehnologice a crescut, iar durata executării lor a scăzut.

Macroproiectele au modificat masiv ecologia regiunilor, având uneori impact global. De asemenea, ele au avut impact foarte mare asupra economiei regionale. Acest impact a fost pozitiv în raport cu scopul principal al macroproiectelor, dar uneori a avut influență negativă asupra unor ramuri economice care nu au fost vizate în mod direct. Populația locală a trebuit să se adapteze la modificări considerabil mai rapide decât cele cu care era obișnuită de-a lungul istoriei.

Caracteristicile macroproiectelor realizate până în secolul 20 nu mai corespund situației din prezent. Acum, sursele de energie sunt dezvoltate și exploatate la o scară fără precedent, ceea ce dă omenirii o putere enormă de a modifica mediul.

Doamnelor și domnilor,

Numărul macroproiectelor luate în considerare pentru viitor este foarte mare. Sunt avute în vedere, ca să enumăr numai câteva, transferul pe distanțe lungi al apei între bazinele hidrografice cu exces și deficit de apă, devierea a circa 12% din debitul fluviilor siberiene către regiunile agricole din Sud, amenajarea hidrografică a bazinelor Gange și Brahmaputra, transportul aisbergurilor din Antarctica în Australia și Africa, pentru aprovizionare cu apă dulce, canale de mari dimensiuni în Tailanda, Africa și Orientul Apropiat, conducte de gaze naturale traversând Mediterana, tuneluri pe sub Oceanul Atlantic, conducte traversând Atlanticul pentru transportul apei dulci din Amazon în Africa ecuatorială. Unele dintre aceste proiecte au fost inițiate de mult, iar realizarea lor

așteaptă momentul în care necesitatea va deveni evidentă.

Efectele macroproiectelor viitoare asupra mediului vor fi mult mai mici decât impactul pe care l-a avut agricultura. Diferența constă în faptul că agricultura s-a dezvoltat în decurs de milenii, fiind acum practică pe suprafețe uriașe, în vreme ce macroproiectele viitoare vor fi realizate în decurs de câțiva ani sau decade, de obicei într-o regiune specificată.

Doamnelor și domnilor,

Orice macroproiect întâmpină obișnuita dilemă a activităților umane: a se face/a nu se face. În cazul macroproiectelor dilema este creată de nesiguranța în raport cu modificările ecologice și cu impactul economic, deoarece știința poate da răspunsuri clare și credibile asupra unor noi tehnologii numai pentru un număr limitat de situații și efecte.

Trăim într-o lume cu multe riscuri, care se găsesc însă de ambele părți ale ecuației decizionale. Orice alegere am face, ea implică riscuri și acest lucru a fost și este valabil pentru orice activitate umană, după cum bine observa încă din vechime Anacharsis: „*Corăbiile sunt în siguranță când sunt trase pe uscat. Dar nu pentru asta sunt făcute corăbiile*”.

Doamnelor și domnilor,

Mă voi referi către sfârșitul discursului la geoingenierie în sensul restrâns pe care unii îl atribuie conceptului, adică la manipularea intenționată la scară globală a mediului în scopul contracțării schimbărilor climatice.

Nu există încă o înțelegere mulțumitoare a cauzelor schimbărilor climatice. Cauza ultimă a climatului este nivelul radiației solare incidente. S-a putut arăta că teoria lui Milutin Milankovic, bazată pe trei mișcări ciclice ale Pământului explică în mod satisfăcător succesiunea erelor glaciare (14). Totuși, există și alți factori care pot influența climatul. Într-adevăr, radiația ajunsă la nivelul superior al atmosferei trece apoi prin atmosferă, constituită din gaze și aerosoli. Influența emisiilor vulcanice poate să fie în acest caz importantă, cum au dovedit erupțiile vulcanilor Krakatoa (1880) și Pinatubo (1991), care au fost urmate de o răcire globală. De asemenea, conținutul în gaze cu efect de seră, cum ar fi CO₂, are efecte importante. De exemplu, în ultima

perioadă interglaciară de acum circa 120 000 ani, în atmosferă a existat o cantitate mare de CO₂, iar în ultima perioadă glaciară, de acum 18 000 ani, cantitatea de CO₂ a fost redusă. Motivul acestei variații a concentrației CO₂ din atmosferă nu este încă cunoscut cu certitudine (15).

În plus, există anumite procese secundare care influențează climatul și care sunt cauzate de activitățile oamenilor. De exemplu, omenirea generează prin activități agricole, industriale, de transport și de amenajări teritoriale mari cantități de vapori de apă, gaze și aerosoli. Unele gaze, cum ar fi CO₂, metan sau clorofluor carbonați (CFCs), adăugate compoziției naturale a atmosferei au efect de creștere a temperaturii medii globale. Aerosolii au efect de scădere a temperaturii atmosferei. Un al doilea exemplu se referă la energia termică degajată prin activitate industrială, din cauza existenței aglomerărilor urbane cu întinse spații de locuit sau care însoțește emisiile de gaze și eliminările de lichide industriale deșeu. Această energie termică modifică bilanțul energetic natural (16).

Doamnelor și domnilor,

În acest moment oamenii nu pot modifica mecanismele principale care determină schimbarea climatului. Totuși, vechea dorință a omului, de a putea modifica în mod deliberat vremea și clima, a început să devină posibilă în a doua jumătate a secolului 20. În continuare voi da numai două exemple (17).

Cea mai reușită încercare de a crește nivelul precipitațiilor a fost prin însămânțarea norilor, tehnologie care are în cercetătoarea română Ștefania Mărăcineanu (1882–1944) un strălucit precursor. Însămânțarea se face prin pulverizare de bioxid de carbon solid sau de iodură de argint sau cu picături de apă sau nuclee higroscopice. În condiții favorabile, nivelul precipitațiilor poate crește cu 10–20% într-o singură furtună. Prin însămânțare s-a reușit creșterea numărului de nuclee de grindină, cu micșorarea particulelor, conducând la efecte mai puțin devastatoare. De asemenea, prin însămânțări cu iodură de argint s-a reușit diminuarea intensității fulgerelor.

În anii 1960 s-au făcut experimente de modificare a uraganelor prin crearea de nuclee de condensare în inelul de nori din jurul centrului; acest lucru conduce la eliberarea de căldură latentă în

ochiul uraganelor, lucru care micșorează gradientul de temperatură și micșorează viteză maximă a vântului cu 15%. Însămânțarea uraganului Debbie, în 1969, a redus viteza maximă cu 30%. S-a constatat însă că viteza crește în zonele exterioare și nu s-a putut concluziona dacă efectul total este favorabil. În anii 1970 s-a renunțat la însămânțarea uraganelor.

Cele spuse anterior se referă la proiecte inițiate cu mult timp în urmă. Numărul proiectelor de geoingenierie propuse în ultimă perioadă, pentru contracararea schimbărilor climatice la nivel global, este așa de mare încât trecerea lor în revistă în timpul scurt pe care îl avem la dispoziție nu este posibilă.

Doamnelor și domnilor,

Am ajuns la sfârșitul discursului. Am făcut o privire succintă asupra evoluției societății omenești și am evidențiat rolul în creștere al tehnologiei, care a condus la o modificare a axiologiei tradiționale. Încercând să schițăm viitorul, am descris principalele trei direcții posibile de evoluție a umanității. Am văzut că din cauza constrângerilor de diferite naturi, cea mai plauzibilă direcție de evoluție implică o creștere și mai accentuată a rolului tehnologiei și un control și mai mare al omului asupra naturii. Într-adevăr, cerințele de confort din ce în ce mai mari ale societății, precum și creșterea continuă a populației obligă în prezent liderii politici să ia decizii privind realizarea unor obiective de anvergură regională, continentală sau globală. Aceasta implică inițierea unor noi macroproiecte sau rediscutarea vechilor propuneri. Opțiunea geoingenieriei este, în prezentele condiții, inevitabilă.

Această direcție, aparent necesară, a evoluției societății nu este însă neapărat convergentă cu direcția dorită la nivel personal. Într-adevăr, dacă ne referim la noi înșine, constatăm că în fiecare dintre noi coexistă două tendințe contradictorii: de a petrece un timp în mijlocul naturii nealterate de prezența omului și de a reveni la siguranța și confortul mediului artificial. În același timp nu putem neglija că omenirea este un sistem gigantic, extins la suprafața întregii planete, având o dinamică guvernată de legi proprii, diferite de cele care determină evoluția individului, legi dificil de înțeles și cuantificat, dar întotdeauna condiționate de resurse. Rămâne de văzut în ce măsură evoluția

umanității va avea darul de a ne mulțumi la nivel personal.

Notițe explicative (care nu au fost rostite în discurs)

(1) Discursul de recepție în Academia Română reprezintă o formă de consacrare a academicienilor, apărută ca urmare a necesității unei mai bune cunoașteri a membrilor acestui înalt for de cultură al țării și concretizată, conform Statutului Academiei Române din 21 iunie/3 iulie 1879, prin „*lectura în public, din partea noului ales, a unui operator original, relativ de preferință la o ramură oarecare a dezvoltării naționale*”.

De-a lungul celor peste 150 de ani ai Academiei, specificul discursurilor de recepție s-a diversificat, contribuind însă întotdeauna la creșterea coeziunii dintre membrii Academiei, precum și la prezentarea unui răspuns la cerințele pe care societatea le așteaptă de la un anumit domeniu al cunoașterii. Discursurile de recepție ținute la Academia Română din 1869 și până în prezent se împart, în principal, în două categorii. În primul rând este vorba de acele discursuri în care se face elogiul înaintașilor, incluzând printre aceștia și membri ai Academiei Române. A doua categorie de discursuri este mai numeroasă și constă din prezentarea unor probleme cheie ale domeniului vorbitorului, în vederea lansării acestora și a propulsării lor în circuitul național sau chiar internațional de valori. Prezentul discurs de recepție se poate spune că aparține celei de-a doua categorii dar, în măsura în care talentul vorbitorului va permite, va constitui și o dovadă de respect și omagiu adus predecesorilor.

(2) Pentru o și mai bună precizare, din *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, editat de Institutul de Lingvistică al Academiei Române în 2009 (DEX09), ne oprim la prima definiție a termenului „produs”, care spune: „*Produs reprezintă un bun material rezultat dintr-un proces de muncă*”.

Tot din MDA mai aflăm că „*tehnologul este un specialist în tehnologie*”, iar din DEX09 aflăm că „*inginerul este un specialist cu o pregătire tehnică și teoretică obținută într-un institut de învățământ superior, care prestează o activitate tehnică de proiectare, de cercetare, de organizare și de conducere a proceselor tehnologice*”, iar „*inginerie este profesia inginerului*”.

(3) Iar „*mediul este natura înconjurătoare și totalitatea factorilor externi în care se găsesc ființele și lucrurile*”.

(4) Termenul informal de Antropocen a fost propus în anul 2000 de către Paul Crutzen (Premiul Nobel în chimie, 1995, pentru elucidarea cauzelor apariției găurii din stratul de ozon din atmosferă) și Eugene Stoermer (1934–2012), cercetător în domeniul biologiei.

(5) Indicele Kardashev a fost introdus în 1964 de către astronomul sovietic Nikolai Kardashev (1932–2019) și măsoară gradul de avansare tehnologică al unei civilizații pe baza cantității de energie pe care ea o poate utiliza.

(6) Este acum momentul să observăm că domeniile semantice ale mitului și științei nu se suprapun. Dacă o întrebare se referă la universul fizic (de exemplu: de ce tem-

peratura se modifică în cursul anului?), ea este de domeniul științei. Dacă întrebarea implică aspecte morale sau de valoare (cum ar fi: ce înseamnă o viață bună?), ea este de domeniul moralei sau religiei.

Un procedeu greșit de a raționa este transgresia, care înseamnă preluarea unui adevăr dintr-un anumit domeniu al cunoașterii și afirmația că el este valabil și în alt domeniu, fără a recunoaște că temeiul adevărului este diferit în cele două domenii.

Voi da un exemplu simplu și cunoscut bine de transgresie din domeniul religiei ebraico-creștine către domeniul științei. Cunoașterea și temeiul adevărului în cele două domenii se bazează pe metode diferite: în religia ebraico-creștină cunoașterea se bazează pe revelație, iar în știință cunoașterea se bazează pe definiții, datând de la Platon și Aristotel, în modernitate ea putând fi dobândită într-un mod accesibil tuturor, prin privire către natură, urmând cerința lui Galileo Galilei: „*Numărați ce-i numărabil, măsurăți ce-i măsurabil!*” și prin gândire, urmând metoda prezentată de René Descartes în *Discours de la méthode*.

Exemplul meu se referă la vârsta lumii, despre care în cele două domenii există păreri diferite. *Biblia* estimează o vârstă mai mică de 10 000 de ani. Transpunerea acestei valori de adevăr în domeniul științei reprezintă un bun exemplu de transgresie.

(7) Astfel, se estimează că acum 250 milioane de ani au dispărut circa 80% din specii, iar acum 13 milioane de ani au dispărut 30% din specii. Cauzele acestor catastrofe nu se cunosc cu precizie, dar ele nu au fost generate de om. Se consideră că aproximativ 999 din 1000 de specii au dispărut de-a lungul timpului.

(8) Animalele domestice, ca și cele sălbatice, au cunoscut invazii și dispersii, care au avut loc până în anul 1500 în Lumea Veche, iar după anul 1500 în teritoriile noi descoperite, ultimii 100–150 de ani fiind caracterizați prin globalizare cu mai multe centre de dispersie.

(9) Circuitul apei în natură este influențat puternic de diferite activități ale omului. Efectul urbanizării asupra debitului râurilor este important. Mărirea inundațiilor în aval este mai mare ca în zonele rurale, datorită suprafețelor mari impermeabile. De asemenea, despădurirea conduce la creșterea inundațiilor și la crearea de torente, iar în zonele în care cursurile de apă sunt controlate nivelul apei freatică a fost modificat.

(10) *Luarea deciziilor – principiul și cultura precauției*. Dificultatea alegerii între aceste ideologii este evidențiată de strategiile politice pe termen lung adoptate de diferite state. De exemplu, unul dintre statele cele mai importante ale lumii ezită să adere la tratatele internaționale de mediu, iar atunci când o face, ulterior se retrage. Această atitudine ezitantă și oscilantă arată că, în acest caz, nu există un principiu de acțiune pe termen lung în raport cu mediul, preponderente fiind interesele imediate și soluțiile pe termen scurt.

O atitudine mai clară este adoptată de Uniunea Europeană, care a inițiat și a aplicat în practică majoritatea proiectelor internaționale de protecție a mediului. Principiul lansat de Uniunea Europeană este cunoscut sub numele de „dezvoltare durabilă”, iar subtilul paradox al acestei sintagme

este o încercare de a arăta publicului că dificultățile de implementare sunt avute în vedere.

În fine, incompatibilitățile dintre obiectivele 7, 13 și 15 (energie, climat și biodiversitate) ale Planului de Dezvoltare Sustenabilă a Națiunilor Unite (United Nations Sustainable Developments) au fost deja observate la aplicarea în practică.

Cultura precauției. Această diversitate de opinii și acțiuni, uneori contradictorii, explică de ce în acest moment se practică o cultură a precauției, având în Principiul Precauției principalul criteriu al politicilor de mediu. Caracteristica așa-numitei „precauții” este conturată cel mai bine în definiția din Tratatul de la Rio (1992), care este considerată ca având cea mai mare autoritate dintre numeroasele formulări ale principiului: „...În cazul în care există amenințări de daune grave sau ireversibile, lipsa unei certitudini științifice depline nu va fi utilizată ca motiv pentru amânarea măsurilor eficiente pentru prevenirea degradării mediului”.

Conceptele de „precauție” și „sustenabilitate” sunt văzute în zona acestui principiu ca fiind strâns legate între ele. Prin urmare, precauția este considerată drept ghid pe drumul către sustenabilitate. După cum afirma în 2000 Comisia Europeană: „Dimensiunea principiului de precauție depășește problemele asociate unei abordări pe termen scurt sau mediu a riscurilor. Aceasta privește, de asemenea, bunăstarea pe termen lung a generațiilor viitoare”. De fapt, folosirea contemporană a Principiului Precauției este expresia unei anumite debusolări. Se poate afirma, de fapt, nu că Principiul Precauției conduce în direcții greșite, ci că, dacă este aplicat în spiritul său, principiul însuși trebuie privit cu precauție. Motivul este că riscuri de un fel sau altul sunt de ambele părți ale deciziei și, prin urmare, este imposibilă, în majoritatea cazurilor reale, aplicarea în practică a principiului, în consistență cu el însuși. Reglementarea riscurilor, care există la un moment dat, creează un risc potențial din riscurile care nu au fost luate în considerare sau din oportunități de reducere a acestor riscuri neglijate. Și din cauza faptului că toate reglementările legale sunt limitate, cel puțin din motive de costuri, rezultă că orice reglementare amenință să iasă de sub incidența Principiului Precauției. Principiul Precauției pare să ofere îndrumări doar pentru că oamenii se limitează la anumite aspecte ale situației de risc, concentrându-se pe un singur subset de pericole.

(11) Termenul „macroinginerie” a apărut pentru prima dată în numărul din 12 martie 1964 al revistei „New Scientist”, la p. 685, articolul fiind semnat sub pseudonimul Geminus. Frank Paul Davidson (1918–2014) a fost primul american care a folosit cuvântul macroinginerie în titlul unei publicații (*Macro-engineering: A Capability in Search of a Methodology, Futures*, December 1968, p. 153). Încă în 1983, Frank Davidson definea macroingineria ca fiind studiul, pregătirea și execuția celor mai mari (în spațiu, și din punct de vedere financiar) lucrări ingineresti, pe care umanitatea le poate face la un anumit moment de timp.

Definiția de mai sus a macroingineriei are cea mai largă acoperire semantică și a fost dezvoltată de noi împreună cu Richard Brook Cathcart și alți colaboratori în mai multe articole publicate la începutul anilor 2000, inclusiv într-o

carte editată în 2006 la editura Springer împreună cu Roelof D. Schuiling.

(12) Ludovic al 14-lea i-a încredințat lui Pierre-Paul Riquet de Bonrepos (1609–1680) construcția unui canal care să unească Atlanticul cu Marea Mediterană. Canalul a fost construit cu capital privat și a fost terminat în 14 ani.

Ideea tunelului pe sub Canalul Mânecii a fost inițiată de tânărul geolog francez Nicolas Demarets (1725–1815) în 1751. Napoleon Bonaparte a discutat proiectul cu generalul englez John Fox, în 1802, la pacea de la Amiens. La mijlocul secolului 19 s-a făcut propagandă în favoarea proiectului de către societățile de căi ferate din cele două țări implicate. Construcția a început în 1881. Proiectul s-a oprit din cauza opoziției generalului britanic Sir Garnet Wolseley. Actualul Tratat al Tunelului a fost semnat în 1986, iar inaugurarea s-a făcut în 1994.

(13) *Inițierea macroproiectelor.* În general, multe proiecte, depășind limita geografică și capacitățile tehnologice și economice ale unei singure națiuni, au început prin activitatea unor comitete sau comisii, fără implicarea unor organisme guvernamentale și industriale. Acestea din urmă au intervenit ulterior. Nu există îndoială că latura emoțională a jucat un rol important în luarea deciziilor care au precedat marile proiecte. Construirea tunelului pe sub Canalul Mânecii este un bun exemplu.

Trăsături definitorii ale macroproiectelor:

(a) au fost însoțite de probleme complexe, multidimensionale, de inginerie, management și sociale, a căror soluție s-a găsit prin încercări de-a lungul unei lungi perioade de timp și care au trebuit rezolvate înaintea începerii oficiale a proiectului;

(b) au fost necesare implicări financiare semnificative, la nivel național sau internațional, și o susținută pregătire a opiniei publice;

(c) au trebuit gestionate dificultăți științifice și operaționale de complexitate greu de controlat;

(d) proiectele au avut de obicei efecte asupra mediului, la nivel regional, continental sau planetar.

Cicluri economice ale macroproiectelor.

De asemenea, a fost evidențiat faptul că începerea macroproiectelor nu a fost întâmplătoare. Au putut fi prezise perioadele în care vor fi disponibile resurse financiare pentru proiecte care vor face să pară minuscule realizările anterioare. Studiile în acest sens au fost începute de către Nikolai Kondratiev (1892–1938) în Uniunea Sovietică, care a arătat că există cicluri economice cu perioade de 50+ ani, independente de ciclurile crizelor economice ale capitalismului, prezise deja anterior. Existența acestor cicluri de lungă perioadă a fost dovedită ulterior de cercetători de la Massachusetts Institute of Technology și University of Texas. Investițiile în macroinginerie au tins să coincidă cu vârfurile economice ale acestor cicluri cu perioade lungi.

Dilema deciziilor legate de realizarea macroproiectelor.

Sunt mai multe cauze care afectează luarea deciziilor: lipsa informațiilor (ignoranța), nedeterminarea (evenimente întâmplătoare sau interacțiuni neliniare puțin înțelese), erorile de măsură, variabilitatea (variația observată sau prezisă a răspunsurilor individuale la stimuli identici) ori combinații ale acestora. Frecvent, statutul de „dovezi științifice” devine

un punct de discuție în dezbaterile sociale sau politice, în funcție de contextul și maturitatea cunoștințelor științifice din domeniul politicii respective. În afară de aceste incertitudini decizionale, evaluările normative ale unui proiect la scară largă influențează foarte mult fezabilitatea.

Un bun exemplu îl constituie discuția publică din Țările de Jos asupra extragerii gazului natural de sub Marea Wadden, care a fost interzisă de mai mulți ani de teamă daunelor ecologice. Această decizie, bazată pe Principiul Precauției, a fost în cele din urmă inversată, aparent doar din motive economice și financiare. Exemplul este ilustrativ pentru justificările oportuniste cu care este implementat efectiv Principiul Precauției.

(14) Activitatea solară are cicluri de 11–22 ani, iar peetele solare au cicluri de 80–90 ani. Radiația care ajunge la nivelul planetei Pământ mai depinde însă și de mediul interstelar prin care trece sistemul solar. De asemenea, radiația mai depinde și de poziția Pământului în raport cu Soarele. Trei sunt factorii principali care constituie baza teoriei lui Milutin Milankovic (1879–1958) a schimbării climatului: (i) Orbita Pământului variază în timp între aproape circulară și eliptică, cu o perioadă de circa 96 000 ani; (ii) precesia echinocțiilor, Pământul având o mișcare giroscopică (de titirez) cu o perioadă de 21 000 ani și (iii) oblicitatea elipticii, adică, mai precis, faptul că unghiul dintre planul orbitei și planul ecuatorului variază între 21 gr. 39 min. și 24 gr. 36 min. în decursul a circa 40 000 ani.

(15) În fine, alți factori controlează absorbția sau reflexia radiației solare, odată ajunsă la suprafața planetei. Absorbția și reflexia radiației depind de natura suprafeței, dacă este apă (lichidă sau solidă) sau dacă este uscat (cu sau fără vegetație). Există și procese de feedback (pozitiv și negativ), datorate, de exemplu, circuitului apei în natură, începând prin intensificarea evaporării, din cauza creșterii nivelului radiației,

urmată de apariția norilor, care diminuează nivelul radiației solare incidente pe sol. Diminuarea radiației incidente poate conduce la răcirii locale și fenomene de precipitare a apei, sub formă de strat de zăpadă, care la rândul său mărește reflexia radiației incidente.

(16) Bilanțul energetic natural mai este modificat și prin schimbarea de către om a albedoului solului, prin despădurire, prin pășcut excesiv de către animalele domestice sau prin depunere de praf pe calota glaciară. Modificări asupra proceselor climatice mai aduc și extinderea suprafețelor irigate, modificarea curenților oceanici (prin ingineria strâmtoarelor) sau modificarea cantităților de apă dulce deversată în mări și oceane.

(17) Folosirea paravânturilor este o practică curentă în multe țări pentru protejarea plantelor și a solului, împotriva spulberării zăpezii. Efectele secundare sunt însă uneori importante, deoarece se reține zăpada, creșterea umidității fiind benefică, dar scăderea asociată de temperatură mărește pericolul de îngheț. Experiența arată că la temperaturi înalte, solul de culoare închisă se supraîncălzește și rata de evaporare crește. S-a mărit reflectanța solului, prin aplicarea de pulberi de culoare albă (India și Israel) și prin folii de aluminiu (Ungaria), obținându-se scăderi ale temperaturii solului cu până la 10°C și conservarea umezelii din sol cu până la 50%. De asemenea, în agricultură se creează curent microclimat prin acoperirea plantelor și culturilor.

A fost studiată și dispersarea ceții. S-au implementat sisteme în Franța, motoare care produc scurte degajări intense de căldură pentru evaporarea ceții și care se dovedesc utile la aeroporturi. În Rusia s-a cercetat îndepărtarea gheții în Oceanul Înghețat, pentru modificarea climei în zona de nord a Siberiei.

Răspuns la discursul de recepție al academicianului Mihail-Viorel Bădescu*

Acad. **Dorel Banabic**

Președintele Secției de științe tehnice a Academiei Române

Domnilor vicepreședinți ai Academiei Române,
Stimate coleg Viorel Bădescu,
Doamnelor și domnilor academicieni,
Stimați invitați,

Îmi revine plăcuta și onorabila misiune de a da un răspuns la admirabilul discurs prezentat de colegul Viorel Bădescu. Este în tradiția Academiei Române ca discursurile de recepție fie să evoce un înaintaș al celui care susține discursul fie o temă actuală de mare interes pentru societate. Dumneavoastră, în discursul de astăzi, ați ales să vorbiți despre *Trilema civilizației tehnologice: între tradiție, conservatism și revoluție*. Este o temă extrem de interesantă, actuală și cu siguranță de interes pentru societatea românească și nu numai.

Civilizația tehnologică de astăzi se confruntă cu o trilemă între tradiție, conservatism și revoluție. Pe de o parte, tradiția reprezintă păstrarea normelor și valorilor culturale și societale de lungă durată. Pe de altă parte, conservatismul încearcă să păstreze ceea ce există deja și să mențină *status quo*-ul. Al treilea termen al trinomului, revoluția, reprezintă o rupere de trecut și o dorință de transformare radicală. Influența tehnologiei în ultimele două secole a creat o tensiune dinamică între aceste trei concepte. Ritmul rapid al progresului tehnologic din ultimele decade a perturbat modurile tradiționale de viață și a provocat rezistența conservatoare la schimbare. În același timp însă tehnologia a creat noi oportunități pentru gândire revoluționară și soluții inovatoare la problemele existente în societate.

Tradiția, conservatismul și revoluția pot avea fiecare un impact profund asupra dezvoltării tehnologiei și asupra rolului acesteia în societate. Valorile tradiționale pot dicta cadrele morale și etice în care sunt create și adoptate inovațiile tehnologice. Rezistența conservatoare la schimbare poate încetini sau chiar opri adoptarea noilor tehnologii, în timp ce revoluția poate conduce la dezvoltarea și adoptarea de noi tehnologii în căutarea unei schimbări radicale. În multe privințe, civilizația tehnologică se află în mijlocul unei lupte între aceste trei forțe, deoarece încearcă să găsească un echilibru între păstrarea valorilor culturale și societale, rezistența schimbării și urmărirea soluțiilor inovatoare la problemele complexe din societate. Provocarea pentru civilizația tehnologică este să „navigheze” în această trilemă într-un mod care să promoveze progresul și inovația, păstrând în același timp valorile culturale și societale. Acest lucru necesită un echilibru delicat între păstrarea tradiției, rezistența la schimbare și promovarea revoluției tehnologice.

Principalele aspecte abordate în discursul colegului Viorel Bădescu sunt:

- evoluția relației dintre societatea umană și natură;
- evoluția în timp a influenței omului asupra naturii din Antichitate până în zilele actuale, cu ample exemplificări privind influența asupra solului, a pădurilor, a reliefului, a apeii;
- găsirea unui răspuns pentru definirea caracteristicii speciei umane;

*Răspuns la discursul de recepție
(15 februarie 2023, Aula Academiei Române)

– modificările antropice ale mediului și tehnologia;

– modul în care societatea percepe în epoca modernă tehnologia și tehnologul;

– analiza unor variante posibile ale viitorului civilizației;

– definirea unor concepte noi, precum cele de macroinginerie și geoingineria climatului.

Macroingineria se referă la proiecte ale celor mai mari operațiuni tehnologice de care societatea umană este capabilă la un moment dat, în timp ce geoingineria se referă la manipularea intenționată la scară globală a mediului în scopul contracarării schimbărilor climatice. Aici, colegul Bădescu face o amplă analiză în istorie, dar prezintă și câteva exemple de macroproiecte propuse pentru viitor.

O frază care mi-a atras atenția în discursul colegului Bădescu despre definirea caracteristicii speciei umane este următoarea: „*O caracteristică fundamentală a omului este nemulțumirea de a avea doar ceea ce se poate obține în mod firesc de la natură*”. Acest aspect este analizat și afirmația este justificată în cadrul discursului.

Toate aspectele abordate în cadrul discursului sunt de o importanță crucială pentru omenire, fiind dezbătute în cadrul tuturor forumurilor și organizațiilor internaționale care dezbate viitorul omenirii: Forumul de la Davos, Clubul de la Roma etc. Prin răspunsurile date întrebărilor ridicate, domnul academician Viorel Bădescu aduce o contribuție semnificativă la clarificarea acestor aspecte și la definirea unor căi de urmat pentru rezolvarea trilemei din titlul discursului.

Tema abordată vine în continuarea și completarea temei abordate de subsemnatul în discursul de recepție susținut în anul 2018, în care am vorbit despre revoluțiile tehnologice de-a lungul istoriei și impactul social al acestora. De aceea am acceptat cu plăcere solicitarea dumneavoastră, stimate coleg Viorel Bădescu, de a da răspunsul la discursul de recepție de astăzi. Dacă eu am abordat în discursul de recepție impactul tehnologiilor asupra societății dumneavoastră ați abordat tehnologiile dintr-un alt punct de vedere și anume acela al impactului acestora asupra naturii. Este o frumoasă, necesară și bine-venită completare! Un alt motiv pentru care am acceptat cu plăcere această sarcină a fost acela că am fost cel care l-a recomandat pe domnul academician Viorel Bădescu

atât pentru membru corespondent, cât și pentru membru titular al Academiei Române. În virtutea acestui fapt pot spune că era obligația mea de a accepta sarcina de a da răspuns la discursul domniei-sale și a-i ura bun venit în rândul membrilor titulari ai Academiei Române.

Doamnelor și domnilor,

Întrebarea pe care ne-o punem frecvent în ultima perioadă și care a fost pusă și în cadrul prezentului discurs este următoarea: „Poate salva tehnologia umanitatea de la dispariție?” Răspunsul este da, tehnologia poate oferi soluții la problemele actuale ale omenirii, cum ar fi schimbările climatice, sărăcia extinsă, accesul limitat la îngrijire medicală și educație etc. Este important să ne asigurăm că utilizăm tehnologia într-un mod responsabil și echitabil, astfel încât să fie avantajoasă pentru toți și nu doar pentru un grup restrâns. În final, depinde de noi, ca oameni, să decidem dacă tehnologia poate salva umanitatea de la dispariție sau nu.

O privire de ansamblu asupra evoluțiilor tehnologice din ultimii ani ne arată că cele mai rapide evoluții și cu impactul asupra societății cel mai puternic au avut loc în câteva domenii, și anume: Inteligența Artificială; Internetul Lucrurilor – Internet of Things; Realitate virtuală (VR) și realitatea augmentată (AR); Cloud Computing; Blockchain; robotica; tehnologiile de prelucrare prin adăugare de material (Additive Manufacturing) etc. Mă voi opri aici doar asupra a două dintre aceste tehnologii revoluționare.

Inteligența Artificială (AI). Progresele în AI au schimbat modul în care operează afacerile și au revoluționat multe industrii, precum sănătatea, finanțele, educația, robotica și multe altele. Două caracteristici ale dezvoltării acestui domeniu pot fi menționate: prima, dezvoltarea rapidă a performanțelor Inteligenței Artificiale și a doua, omniprezența ei în viața de zi cu zi, prin utilizarea gratuită a programelor avansate de Inteligență Artificială. Dau ca exemplu chatbot-ul ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer) lansat de firma OpenAI, în noiembrie anul trecut, și care a devenit rapid viral. În doar două luni, acesta a fost utilizat de peste 100 milioane de persoane, fiind cea mai rapid adoptată tehnologie de până acum. Acum câteva zile a fost lansat de către Google chatbot-ul Bard, care este deja integrat în Google

Search pentru a ajuta la simplificarea căutărilor unor subiecte complexe. Se consideră că apariția chatbot-urilor va schimba lumea și este comparabilă ca impact cu apariția internetului. Dacă până acum inteligența artificială putea să citească și să scrie, acum aceasta este capabilă să și înțeleagă conținutul mesajelor. Termenul de *chatbot* a fost introdus în literatura tehnică recent, prin analogie cu termenul de *robot*, și reprezintă un program de inteligență artificială care este capabil să realizeze conversații cu un utilizator uman sau să creeze un text pe un subiect dat. Chatbot-ul ChatGPT poate scrie texte pe o temă dată în doar câteva secunde. Mai mult, a fost mediatizat intens în ultimele luni faptul că ChatGPT a dovedit că poate trece examene la facultățile de medicină, drept și economie la universități de elită din Statele Unite. Este drept, nu cu nota maximă, dar acesta e doar începutul. Pericolul utilizării de către elevi sau studenți pentru rezolvarea temelor date este real și îngrijorează deja cadrele didactice cu privire la posibilitatea de trișare sau fraudă.

Robotica. Progresele în robotică au permis automatizarea și creșterea eficienței în multe industrii, cum ar fi fabricația, asistența medicală și multe altele. Acum cinci ani, în discursul meu de recepție, am spus următoarele: „Care va fi următorul pas? Când și în ce va consta următoarea revoluție? Din punctul meu de vedere, următoarea revoluție industrială se va realiza în momentul în care mașinile (uneltele) se vor reproduce (multiplica) ele însele: își vor gândi, proiecta și realiza singure mijloacele (sau instrumentele) de care au nevoie pentru îndeplinirea sarcinilor date de subiectul uman. Cât de departe este acest moment? Greu de spus. Ținând seama de faptul că viteza implementării unei noi invenții în viața cotidiană este din ce în ce mai mare, momentul apariției următoarei revoluții poate fi estimat la câteva zeci de ani”. Iată că realitatea ne-a luat-o înainte: acum, la cinci ani de la scrierea textului de mai sus, previziunea menționată s-a realizat. La sfârșitul anului trecut cercetătorii de la MIT au publicat rezultatele unui proiect în care se menționează că au făcut pași semnificativi spre crearea unui robot cu autoreplicare complet autonom, capabil de a asambla structuri complexe de tipul unor roboți, adică de a se reproduce.

Evoluțiile tehnologice menționate au avut un impact semnificativ asupra vieții noastre și au deschis noi posibilități de inovare și dezvoltare în următorii ani. Pe lângă avantajele evidente, pe care le oferă aceste noi tehnologii, trebuie să atragem atenția și asupra impactului negativ al acestora prin prisma afectării unor aspecte ale vieții umane, cum ar fi relațiile sociale, cultura și chiar modul de gândire. Putem spune că tehnicizarea vieții poate avea un impact negativ asupra umanității și necesită o abordare mai atentă a utilizării tehnologiei în viața de zi cu zi. Aceste aspecte au fost abordate în ultimul secol de o serie de gânditori, precum Jacques Ellul, Martin Heidegger, Hannah Arendt, Marshall McLuhan, Lewis Mumford, ca să dau doar câteva nume, cele mai reprezentative. O prezentare excelentă a acestui aspect, privind impactul tehnologiilor asupra omului, este abordată într-o carte apărută anul trecut la Editura Basilica intitulată *Tehnicizarea inumană a vieții*. Autorul cărții este conferențiarul Adrian Lemeni, licențiat în inginerie al Universității Politehnica din Timișoara și licențiat al Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității din București și doctor în teologie.

Doamnelor și domnilor,

În continuare vă voi prezenta, pe scurt, câteva date biografice ale colegului Viorel Bădescu și principalele realizări profesionale ale acestuia. Viorel Bădescu s-a născut la 24 septembrie 1953 în localitatea Bughea de Jos din județul Argeș. După absolvirea școlii generale a urmat în perioada 1968–1972 Liceul de cultură generală „Dr. Petru Groza” din București, iar în anul 1977 a absolvit Facultatea de Mecanică a Institutului Politehnic din București. În anul 1982, după un stagiu în industrie s-a transferat, prin concurs, pe un post de inginer de cercetare la Politehnica din București. În anul 1990 și-a început cariera didactică la această instituție, parcurgând toate treptele didactice, de la asistent la profesor, poziție pe care o ocupă în anul 2005. A fost titularul Cursului de termodinamică tehnică și al Cursului de procese de transfer de căldură de la Universitatea Politehnica din București. În perioada de după anul 1990 a efectuat numeroase stagii de cercetare ca profesor invitat în universități prestigioase din străinătate, precum University of Southampton, University of Copenhagen, Technical University of Chemnitz.

Candidatul are contribuții științifice recunoscute de comunitatea științifică națională și internațională. În continuare, voi prezenta domeniile în care colegul Viorel Bădescu a adus contribuții semnificative și voi nominaliza câteva dintre acestea.

În domeniul *energiei solare*:

- Realizarea primelor celule fotovoltaice de tip metal-semiconductor din țară; realizarea primelor captatoare solare cu aer din țară și a unui heliometru pneumatic; realizarea primelor heliostate din țară. Stabilirea riguroasă a funcției de distribuție a erorilor de orientare a heliostatelor; dezvoltarea unei teorii complete a proceselor de tip *up and down-conversion* pentru celulele solare de generația a treia.

În domeniul *termodinamicii statistice*:

- Dezvoltarea primului model de termodinamică statistică în timp finit; dezvoltarea primei teorii unificate a conversiei fotovoltaice și fototermice. Dezvoltarea modelului oscilatorului tau, primul exemplu de sistem termodinamic neextensiv deformat statistic construit *ab initio*; *stabilirea formulei riguroase a randamentului maxim al conversiei energiei unei surse oarecare de radiație termică în lucru mecanic.*

Contribuții în alte domenii:

- Dezvoltarea primei teorii constructuale a proceselor economice; realizarea în colaborare a primei clădiri pasive de mari dimensiuni din țară; propunerea conceptului de *motor stelar (stellar engine)*; demonstrarea posibilității existenței condițiilor de viață pe planete rătăcitoare.

Impactul cercetărilor asupra domeniului său de activitate:

- articolele și cărțile colegului Bădescu au fost citate de 5600 de ori în baza WOS și de 7732 de ori în baza Google Academic, fiind unul dintre cei mai citați ingineri români;

- indicele Hirsch al domnie-sale este 39 în Web of Science și 43 în Google Academic;

- cărțile editate de domnul Viorel Bădescu constituie peste 3000 intrări în peste 600 de biblioteci ale unor instituții și universități de prestigiu din țări incluzând Germania, Franța, Marea Britanie, Statele Unite;

- capitole din cărțile publicate online ca autor/editor au fost descărcate de peste 200 000 ori;

- seria de patru volume editată de colegul Bădescu la Editura Springer privind resursele materiale și de energie ale Sistemului Solar însumează peste 2500 pagini și este unică în literatură.

Reputația științifică internațională a colegului Viorel Bădescu:

- editor asociat la șase reviste de specialitate („International Journal of Energy”, „Space Power”, „Applied Sciences”, „Scientific Journal International”, „Renewable Energy”, „Journal of Energy Engineering”);

- referent științific la peste 70 de reviste internaționale, numărul articolelor recenzate anual depășind cifra de 100; consultant pentru politică editorială la edituri internaționale (Elsevier, Kluwer, Springer);

- editor a nouă cărți la edituri de prestigiu (Springer, Springer-Praxis);

- membru în echipe de organizare a unor manifestări științifice internaționale de prestigiu, cum ar fi Joint European Thermodynamics Conference și seria World Renewable Energy Congress (WREC);

- evaluator de proiecte pentru mai multe agenții naționale și instituții europene sau internaționale.

Mă opresc aici cu prezentarea colegului Viorel Bădescu, inginer, cercetător și profesor, strălucit continuator al școlii de energetică de la Politehnica din București, adresându-i, conform tradiției noastre, urarea: „*Fiți binevenit în rândurile membrilor titulari ai Academiei Române!*”

Iuliu Barasch, iluminist original*

Carol Iancu

Membru de onoare al Academiei Române

I. Introducere

Stimate domnule profesor Ioan-Aurel Pop, președinte al Academiei Române,

Stimate domnule profesor Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române,

Stimate domnule academician Victor Voicu, președintele Secției de științe medicale a Academiei Române,

Doamnelor și domnilor academicieni,

Onorată asistență,

Permiteți-mi să exprim mulțumirile mele domnului academician Irinel Popescu pentru invitația de a participa la omagiul pe care Academia Română îl consacră lui Iuliu Barasch. La invitația care mi-a fost adresată și care mă onorează, la fel ca și instituțiile pe care le reprezintă, am răspuns în mod pozitiv, deoarece nu o consider întâmplătoare, dat fiind cercetările și lucrările mele consacrate istoriei evreilor, îndeosebi celor din spațiul geografic al României. În acest cadru m-am ocupat, printre alte aspecte, de evoluția religioasă și culturală a iudaității române, subliniind rolul lui Iuliu Barasch în procesul de modernizare a comunităților evreiești. De altfel, am condus teza de doctorat pe care Lucian Zeev Herșcovici a susținut-o la 3 decembrie 2009, la Universitatea Paul Valéry din Montpellier, intitulată *Le mouvement de la Haskala parmi les Juifs de Roumanie*, în care un loc central îl ocupă Iuliu Barasch, din care autorul a extras și a reprodus textele cele mai relevante în volumul colectiv pe care l-a coordonat împreună cu profesorul Irinel Popescu¹. De asemenea, țin să mulțumesc doamnei subsecretar de stat Irina Cajal, amintind

că am avut plăcerea să public în revista „Academica” un articol despre relațiile dintre regretatul său părinte, academicianul Nicolae Cajal, și fostul șef rabin al României, Alexandru Șafran, membru de onoare al Academiei Române.

În expunerea mea propun să analizez originalitatea poziției lui Iuliu Barasch ca *maskil*, iluminist, abordând trei domenii: relația sa cu promotorii „Științei iudaismului”, în perioada studenției petrecute la Leipzig și Berlin, dar și după aceea, prin publicarea de texte în periodice de limbă germană și ebraică, implicarea sa în modernizarea vieții comunitare evreiești și a societății românești, după stabilirea sa în Țara Românească, și angajamentul său în lupta pentru emanciparea noilor săi coreligionari.

II. De la Haskala (Iluminism) la Wissenschaft des Judentums (Știința iudaismului)

După cum se știe, mișcarea evreiască a iluminismului, cunoscută sub numele ebraic de *Haskala*, s-a dezvoltat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea datorită părintelui său fondator Moses Mendelssohn (1729–1786) și a discipolilor acestuia. În anii douăzeci ai secolului al XIX-lea, asistăm la o mutație a mișcării iluministe, datorită lucrărilor promotorilor *Wissenschaft des Judentums* (Științei iudaismului, în ebraică *Hokhmat Israel*). Într-adevăr, la *maskili*, partizanii *Haskalei*, așa cum reiese mai ales din periodicul lor ebraic „Ha-Measaf” [„Colecționarul”], publicat la Königsberg, din 1783, și chiar din scrierile celebrului filosof Moses Mendelssohn, s-a constatat, în pofida noilor idei privind necesitatea

*Alocuțiune rostită la lansarea volumului „Iuliu Barasch – un iluminist evreu în Țara Românească” (19 octombrie 2022, Aula Academiei Române)

IULIU BARASCH

UN ILUMINIST EVREU ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

modernizării iudaismului, o concepție tradițională privind istoria și civilizația poporului israel. În schimb, un nou elan l-a animat pe Immanuel Wolf, autorul articolului-program *Despre conceptul unei științe a iudaismului*, apărut în „Zeitschrift für die Wissenschaft des Judentums”, organul noii „Societăți pentru cultura și știința evreilor”, creată în 1819 la Berlin. Noi găsim acolo pentru prima dată, prin prisma celor trei parametri pe care știința iudaismului îl pune în valoare, anume **studiul textelor, istoria și filosofia iudaismului**, un veritabil spirit critic, o atitudine științifică ce trebuie să ghideze orice cercetare în cunoașterea trecutului. Această nouă societate, care integra abordarea istorică și științifică în studiul iudaismului, era destinată, de asemenea, să permită cunoașterea și înțelegerea valorilor evreiești neevreilor. Este important de subliniat că tânărul Iuliu Barasch, în perioada studiilor sale la Leipzig și la Berlin, a fost apropiat de principalii reprezentanți ai *Științei iudaismului*

(*Wissenschaft des Judentums*) de care a fost influențat, colaborând chiar cu unii dintre ei. Printre aceștia, țin să amintesc aici doar trei nume: Leopold Zunz, Moritz Steinschneider și Isaak Markus Jost, primii doi s-au făcut cunoscuți prin lucrări privind autori evrei medievali și operele lor, ultimul prin redactarea unei istorii generale a evreilor din perioada Macabeilor și până la începutul secolului al XIX-lea.

a) *Leopold Zunz (1794–1886)* a consacrat o largă parte din opera sa literaturii rabinice și a autorilor ei celebri sau necunoscuți. De asemenea, pentru a răspunde unor gânditori creștini care susținuseră că contribuția evreiască s-ar fi oprit odată cu *Biblia*, Zunz s-a străduit să descopere toate monumentele literaturii postbiblice. El a publicat la vârsta de 24 de ani, în 1818, un important eseu *Etwas über die Rabbinische Literatur* și mai târziu *Zur Geschichte und Literatur* (1845). Conștient de faptul că în afară de o cunoaștere adesea superficială a *Bibliei* și a *Talmudului*, evreii înșiși ignorau aproape tot despre înțelepții și literații din trecut, despre operele lor, despre epoca în care au scris și despre condițiile de viață în care au trăit, Zunz a devenit biograful lor². În studiile sale despre poezia liturgică medievală (*Die Synagogale Poesie des Mittelalters*), el a descoperit că *sidurim*-urile (*cărțile de rugăciune*) reprezintă, de asemenea, cronică îndelungului martirolog evreiesc. Lăudând bogăția spirituală a iudaismului, el a adus un omagiu trubadurilor evrei, *paytanim*-ilor care în emoționante elegii (*piutim, kinot și selihot*) au deplâns pe cei care fuseseră omorâți pentru *sanctificarea numelui divin (al kiduș ha-Shem)*, preferând moartea în locul convertirii forțate, în timpurile de crize și persecuții, mai ales în epoca cruciadelor.

Ca și Zunz, Barasch a fost apărătorul iudaismului din punct de vedere religios și filosofic, poziție care se identifică în mare măsură cu a *maskililor* „Științei iudaismului”. De fapt, Barasch și-a exprimat concepția sa privind filosofia religiei iudaismului, relația dintre filosofie și religia iudaică într-o serie de patru articole intitulate *Gedanken ueber Religionsphilosophie und Judenthum*, publicate în revista „Der Orient – Literaturblatt des Orients Berichte, Studien und Kritiken fuer Juedische Geschichte und Literatur”, între 10 iulie și 14 august 1841. El

critică poziția unor reformatori care s-au îndepărtat de religia iudaică. Pentru Barasch iudaismul este „cea mai spiritualizată religie pozitivă”, primul și cel mai important aspect al iudaismului fiind monoteismul, pe care-l prezintă astfel: „Un singur Dumnezeu, creatorul cerului și al pământului, un Dumnezeu Sebaoth, e doctrina iudaismului. Acesta e izvorul cel mai pur, din care izvoarește monoteismul cel mai pur. Dumnezeu e existența vecinică, viața tuturor lumilor, bunătatea neseacă și judecătorul drept etc. Acestea toate sunt, la adică, dogmele vecinice ale unei religii clare a rațiunii, dar nu în aceasta se limitează iudaismul. Israel a fost ales din toate popoarele pământului spre a sta mai aproape de acest Dumnezeu mare. El a devenit poporul său, regatul său preoțesc, spre a călăuzi toate popoarele cu facla adevărului; o națiune sfântă, spre a vesti sfințenia și maiestatea lui Dumnezeu pe pământ [sublinierile aparțin lui Moses Schwarzfild]”³.

Barasch se străduiește să dovedească armonia între religia pozitivă (practicată) și „filosofia și etica înaltă” și ceea ce anume a abătut pe omul modern din calea religiei. Punând întrebarea dacă religia trebuie să rămână statică sau să evolueze, el se pronunță în favoarea evoluției⁴. El amintește extremismul religios în epoca Revoluției franceze, o perioadă de negațiune care „slavă Domnului a trecut”⁵ și încheie astfel: „Mesia spiritual, adică un sentiment propriu, național, o renaștere națională, străbate acum fluidul vieții iudaismului rațional, în locul bornatelor vise hiperfizice, care înconjurau și întunecau înainte, ideea mesianică. Reforma, reforma după spiritul timpului, e marea lozincă a prezentului; lumină și dreptate sânt ecoul ei”⁶.

Ca și Zunz, Barasch a denunțat convertirile la creștinism. Din acest punct de vedere trebuie menționat virulentul său pamflet îndreptat contra lui Israel Pick, fost rabin predicator reformist din comunitatea așkenază din București, care s-a convertit la creștinismul evanghelic. Această lucrare publicată în 1854 la Leipzig, semnată *Ein Bukarester Jude (Un evreu bucureștean)*, este intitulată *Offenes Sendschreiben an Herrn Israel Pick als Erwiderung auf seine Broschüre „Israel hat eine Idee zu tragen, die Letzte Luege einer sterbenden Synagoge”* (Scrisoare deschisă către domnul Israel Pick, ca răspuns la broșura sa

„Israel trebuie să ducă mai departe o idee, ultima minciună a sinagogii muribunde”). Denunțând argumentele renegatului, Barasch face o adevărată apologie a iudaismului, extrem de apreciată de adversarii convertirilor la creștinism.

b) Moritz Steinschneider (1816–1907) este un alt savant care a adus o contribuție notabilă la cunoașterea trecutului evreiesc, în domeniul istoriei literaturii și îndeosebi a bibliografiei. Lui îi datorăm catalogul manuscriselor ebraice din bibliotecile marilor orașe germane și lucrarea, devenită clasică, dedicată traducerilor ebraice din Evul Mediu și evreilor ca traducători *Die Hebraischen Übersetzungen im Mittel-Alter und die Juden als Dolmetscher* (1893). Barasch a colaborat cu acest savant la traducerea în germană a cărții *Emunot ve-Deot (Credințe și opinii)* (manuscrisul se află la biblioteca bodleiană din Oxford) a celebrului savant Saadyah Gaon din Babilon din secolul al X-lea. De fapt este vorba de traducerea ebraică a unui manuscris scris inițial în limba arabă și tradus în ebraică de Yehuda ibn Tibon (1120–1190), membru al unei celebre familii de traducători, „Tibonides”, veniți din Spania și stabiliți în orașul Lunel, lângă Montpellier⁷. De semnalat că Barasch a fost la un moment dat foarte apropiat de Moritz Steinschneider, făcând parte din gruparea neohegeliană, condusă de acesta, el figurând în poziția a doua, într-o listă de 19 membri transmisă de ministrul Afacerilor Interne al Prusiei, cancelarului Metternich, fapt subliniat de profesorul Irinel Popescu⁸. Nu trebuie să ne mire că Moritz Steinschneider a consacrat lui Barasch o notă necrologică elogioasă imediat după moartea sa, în revista „Hamazkir – Hebraeische Bibliographie” (VI, 32, März-April 1863).

c) Isaak Markus Jost (1790–1860), al treilea savant pe care țin să-l menționez a publicat la Frankfurt, în 1820, primul volum al unei opere care a numărat zece volume, *Geschichte der Israeliten seit der Zeit der Maccabäer bis auf unsere Tagen* într-un spirit hotărât științific, după criteriile în uz atunci în universitățile germane, în special printr-o abordare critică a surselor. Totuși, în pofida rezultatelor obținute, această istorie nu a avut succesul scontat, iar cauza trebuie căutată în angajamentul autorului în mișcarea extremă a Reformei, care l-a privat de orice simpatie pentru

iudaismul tradițional. De altfel este vorba de o istorie care, în pofida unei bune prezentări a instituțiilor comunitare, excludea aproape în totalitate aspectele culturale. Tocmai acestea sunt prezente în scrierile lui Iuliu Barasch referitoare la istoria evreilor. În articolul *Der Chassidismus in Polen*, pe care l-a publicat în șapte numere din ziarul „Allgemeine Zeitung des Judenthums” (1839–1840), el tratează într-o elegantă limbă germană și într-o perspectivă științifică, istoria acestei mișcări care a îmbrățișat și a înflăcărat, începând de la nașterea sa în Galiția (după unii autori în nordul Moldovei, în zona Carpaților orientali) în mijlocul secolului al XVIII-lea, numeroase comunități așkenaze din Europa de Est. Potrivit autorului, doctrina, al cărui fondator a fost Baal Șem Tov (1698–1760), tinde „cu toată puterea voinței de a stârpi în iudaism orice știință și cultură, dar totuși, în mod inconștient, netezește calea spre reforma și renașterea spirituală a iudaismului”⁹. Misticismul Cabalei este izvorul tulbure al hasidismului, ale cărui principii sunt detaliate: influența omului asupra naturii, locul *țadik*-ului¹⁰ și al curților hasidice, diferitele crezuri („unirea omului cu D-zeu”). Deși hasidismul are „meritul infinit, de a fi pus în mișcare iudaismul, de a-l fi zguduit din înțepenirea unor ceremonii și datine neclintite”, principala critică, pe care o face Barasch, este datorată faptului ca el nu posedă „o tendință independent rațională și se lasă a fi îndrumat numai de călăuzele mistice ale Cabalei”¹¹.

Sub pseudonimul Raphael Sincerus a publicat în aceeași gazetă, în nu mai puțin de 35 de numere, între 1843 și 1845, o amplă lucrare consacrată societății tradiționale evreiești est-europene: *Wanderungen durch Krakau, Galizien, Bucovina, Moldau und Walachei*. În Galiția, el a constatat omniprezența hasidismului, iar în cartierul evreiesc Cazimir din Cracovia, mizeria și primitivismul locuitorilor. În ceea ce privește Principatele Române, este una dintre primele scrieri care prezintă situația evreilor și organizarea comunitară în epoca Regulamentelor Organice, la care trebuie adăugat un alt titlu: *Etwas über die Verhältnisse der Juden in dem bei den Donaufurstenthürmern (Moldau-Walachei)* apărută în 1854 în *Kalendar und Jahrbuch für Israeliten*, din Viena, editat de J. Wertheimer. Autorul și-a tradus lucrarea în franceză în

Archives Israélites în anii 1854, 1855 și 1856 sub titlul *Sur la situation actuelle des Juifs dans les Principautés Danubiennes*. Chiar dacă datele statistice nu sunt întotdeauna exacte, trebuie să subliniem importanța descrierilor sale privind viața socială, obiceiuri, comportări, moda vestimentară a evreilor din Principate, din punct de vedere etnografic și istoric. De altfel, Elias Schwarzfeld, fratele lui Moses care a tradus această lucrare în limba română în *Anuarul pentru Israeliti*¹², ne atrage atenția într-o notă introductivă: „Referirea în trecutul istoric a evreilor din România, în lipsă de orice document, care abia în urmă în mulțime s-au descoperit atât prin arhivele Statului, în operele unor călători sau istorici străini, cât și prin sârguitoarea stăruință și călătoria plină de greutate și sacrificii a modestului bătrân Jacob Psantir [*maskil* autodidact], se înțelege că nu se putea baza decât pe presupuneri, care niciodată nu pot fi în total exacte. De aici oarecare erori în astă privință, asupra cărora ne-am permis a face observațiile noastre în note”¹³.

Barasch s-a interesat și de „Vechimea israeliților în Țările Daco-Române”, articol nesemnat apărut în „Israelitul român” din 24 mai 1857, în care, subliniind prezența evreilor încă din timpul dacilor, prezintă și situația lor în Evul Mediu, menționând că în secolul al XVI-lea, evreii erau tolerați în țară ca o „națiune utilă și comerciantă”. Putem deci sublinia că deși nu era istoric profesionist, Barasch a fost printre primii autori care au abordat istoria evreilor din aria geografică românească, fiind un precursor al istoriografiei evreilor din România.

III. Modernizarea vieții comunitare evreiești în Valahia

În 1841, Barasch sosește în Țara Românească unde se face cunoscut ca medic, profesor și vulgarizator al științelor naturale. El a editat revista în limba română „Isis sau Natura” (1856–1859), căreia profesorul Irinel Popescu i-a consacrat un amplu și pertinent studiu¹⁴. El notează că deja în 1850, când era medic de județ la Craiova, Barasch a publicat în această localitate un prim volum din lucrarea *Minunile Naturei. Conversații asupra deosebitelor obiecte interesante din științele Naturale, Fizică, Himiă și Astronomiă*. Printre numeroasele sale publicații, iată câteva titluri care

indică varietatea și noutatea subiectelor: *Otzar Hokhma* (Viena, 1856), un prim volum a unei enciclopedii ebraice, un *Curs de igienă populară* (1857), un *Manual de botanică silvicolă* (1861), *Istoria naturală* (mineralogie, 1862, zoologie, 1864). Paralel cu învățarea limbii române și multiplicarea relațiilor cu intelectuali și oameni politici români, Barasch s-a implicat în viața comunitară evreiască bucureșteană promovând ideile Haskalei, cu precădere în domeniul religios, vestimentar, educațional și lingvistic.

a) Reforma religioasă, un cult mozaic estetic, cazul Malbim

Barasch s-a apropiat de *maskilii* moderați care au fondat, în 1857, o „comunitate a cultului israelit modern”, reunind șaiszeci de notabili înstăriți și influenți, a căror obiectiv a fost edificarea unui templu modern¹⁵, în care predicatorul va fi acompaniat de un cor și unde publicul va putea urma oficiul religios într-o carte de rugăciuni reînnoită și editată în limba română. Este vorba de Templul Coral, noua și principala sinagogă din București, a cărui construcție va fi terminată în 1867, patru ani după decesul lui Barasch, și în care slujbele se vor derula efectiv după normele reformei religioase „conservatoare”¹⁶. Numele noului edificiu religios subliniază noutatea sa, introducerea unui cor (în română *templul coral*) reprezentând o ruptură cu comunitatea ortodoxă. Reprezentanții acesteia au fost influențați de rabinul de strictă observație religioasă, Meir Leibush ben Yekhiel Michael, cunoscut prin acronimul Malbim (1809–1879), sosit la București în 1858, și opozant al edificării Templului Coral. Reputat exeget al *Bibliei* și *Talmudului*, celebru prin discursurile sale ținute deja în orașul german Kempen, unde a fost rabin (denumit *Der Kempener Maggid*)¹⁷, el a reușit să publice în 1860, în limba ebraică, lucrarea sa de comentarii asupra Leviticului, intitulată *Hatora Ve-Hamițva* (*Tora și Comandamentul*) la tipografia ziarului „Naționalul” din București¹⁸. Prin atitudinile sale intransigente, el a nemulțumit numeroase persoane și a intrat în conflict cu partizanii reformei religioase. Reformatorii nu au ezitat să-l denunțe autorităților începând din 1861, ca un rabin „ignorant și obscurantist, opus progresului și civilizației”¹⁹. Un an mai târziu, în 1862, ei au creat sub președinția lui Barasch o

Societate de cultură israelită și au reclamat demiterea sa. Conflictul s-a înveninat și reformatorii au obținut expulzarea din țară a lui Malbim în 1864, în pofida atitudinii moderate a lui Barasch și după decesul acestuia (31 martie 1863). De fapt, Malbim a fost victima fricțiunilor și tensiunilor care existau între „moderniști” și „tradiționaliști” în mijlocul numeroaselor grupuri de evrei bucureșteni, care aparțineau diverselor congregații, cele mai importante fiind comunitatea evreilor „aşkenazi”, mica comunitate a evreilor sefarzi (*Colei sefardi*) și comunitatea evreilor „supuși străini”, aceștia beneficiind de protecția consulară austriacă, prusacă, rusă și altele. Iuliu Barasch era adept al reformismului religios moderat exprimat atât în limba germană (în *Gedanken ueber Religiosphilosophie und Judnthum*), cât și în ebraică (în *Otzar Chokhma*). El pune accent pe aspectul estetic al oficiului rugăciunilor, pe importanța muzicii sinagogale, elemente necesare, în perspectiva modernizării cultului religios.

b) Reforma vestimentară: europenizarea îmbrăcăminții

Barasch a făcut eforturi pentru „modernizarea” și „europenizarea” îmbrăcăminții, deoarece, relevă el, într-una dintre scrierile sale, apropo de Iași, „costumul polonez, care aproape nu se mai întâlnește în marile orașe din Polonia și Rusia, este foarte vizibil în toate ulițele și în toate colțurile ale acestui oraș curios”²⁰. Schimbarea îmbrăcăminții specific bărbaților – acela al *hasidimilor* –, este extrem de necesară, deoarece, el constituie, potrivit lui Barasch, sursa resentimentelor antievreiești: „Țăranul este prea bornat pentru a nu face confuzie și el privește acest evreu, în costumul său original, ca pe același evreu care, acum 1800 de ani a crucificat pe Mântuitorul său, dat fiind că în imaginile populare, el vede o figură asemănătoare, îmbrăcată la fel. Acesta este efectul costumului particular”²¹.

c) Reforma educațională și lingvistică

Barasch reclama, ca toți ceilalți *maskilimi*, reforme în domeniul școlar, pentru ca învățământul tradițional al „*melamdin*-ilor” (dascălilor) în *hadarim* [*aziluri confesionale*] pe care el îl considera ca „lamentabil” și care „impunea o investiție enormă de 12–13 ani, începând de la vârsta de 4 ani și până la 16 sau

17 ani”²², să fie înlocuit cu o „școală publică modernă”, etapă intermediară înaintea primirii copiilor evrei în școlile române.

Prima școală publică evreiască a fost înființată în iunie 1851 la București și „Jurnalul oficial” („Jurnalul domnesc”) ne informează că ea a fost consecința unui acord luat după multe dezbateri între evreii aflați sub protecție străină (*sudiții*) și instanțele conducătoare (*epitropia*) evreilor pământeni (*raia*). Această școală comporta un învățământ religios și un învățământ profan (laic). Materiile religioase erau predate de doi rabini propuși de notabilii evrei și agreeți de autorități, în timp ce studiul textelor ebraice se făcea în germană, pe baza unor manuale redactate de rabini luminați și adaptate pentru școlile evreiești din Europa²³.

Programul acestei școli primare prevedea învățământul în trei limbi, ebraică, română, germană și, în același timp, studiul *Bibliei* și al religiei evreiești, dar și istoria și geografia României și a Europei. După această primă școală așkenază deschisă sub egida „comunității evreilor supuși prusaci și austrieci”, la care consulul austriac (în acord cu consulul prusac) l-a numit director pe Iuliu Barasch; o a doua școală a fost deschisă un an mai târziu de „comunitatea evreilor polonezi” ai capitalei. Tot în 1852 s-a înființat la Iași o nouă școală evreiască primară modernă; unul dintre membrii fondatori a fost Benjamin Schwarzfild, bunicul poetului Benjamin Fondane (B. Fundoianu). În 1861, comunitatea sefardă din București a obținut, de la ministerul Cultelor, autorizația de a fonda o școală destinată „tinerilor israeliți spanioli” și în care trebuiau învățate „limbile ebraică, română, franceză și germană, cât și alte materii preliminare” (printre care matematica, dar și *Biblia* în traducere *ladino*). Director era Joseph Levy, originar din Andrinopole. Predarea limbii române se făcea în conformitate cu programul de învățământ al ministerului Instrucțiunii Publice. Învățarea limbilor germană și franceză în aceste școli a fost rezultatul trilingvismului propăvăduit de *maskilii* așkenazi (ebraica, germana și limba țării) și a trilingvismului prezent în școlile Alianței Israelite universale în Imperiul otoman (ebraica, franceza și limba țării).

Barasch apare ca un *maskil* tipic, pentru care limba de bază era ebraica, limba poporului “israelit”, nu numai limba de cult, dar și limba în care se pot redacta opere laice, îmbogățind-o cu expresii noi și neologisme. De altfel în epitaful pe care l-a redactat pentru propriul său monument funerar, el menționează cele trei limbi în care a scris, în ordinea următoare: ebraica, româna, germana, dar a cerut ca inscripția funerară să fie numai în ebraică și română. Stabilimente educaționale moderne s-au multiplicat începând din anii 1870, luând denumirea oficială de „școli israelite-române”. Acest lucru dovedește că, în pofida ostracismului juridic (evreii nu erau recunoscuți ca cetățeni), a existat din partea lor o netă voință de a se integra în societatea românească, afișând astfel un dublu atașament iudaismului și României. Aceste școli reflectă de asemenea un proces de românizare lingvistică, limba de predare fiind româna. Numărul lor nu a încetat să sporească, dat fiind de altfel că anumite legi promulgate limitau accesul evreilor la școlile primare publice²⁴.

IV. Lupta pentru emancipare și conceptul de *israélitisme à la roumaine*

Problema emancipării evreilor s-a impus oficial în Principatele Române cu ocazia Revoluției din 1848. Unul dintre primele acte ale guvernului provizoriu a fost *Proclamația de la Islaz*, după numele localității unde a izbucnit insurecția, la 9 iunie. Această proclamație adresată poporului cuprindea 22 de puncte ale noii Constituții, penultimul punct prevedea „*emanciparea israeliților și drepturi politice pentru orice compatrioți de altă credință*”. Revendicările revoluționarilor moldoveni au fost publicate *post festum*, în august 1848, de către Mihail Kogălniceanu, refugiat în Bucovina, într-un document intitulat *Dorințele partidei naționale din Moldova*. Revendicările au fost rezumate în 36 de puncte, iar articolul 27 prevedea „*emancipația graduală a israeliților moldoveni...*”²⁵.

Participarea evreilor la revoluție a fost individuală și printre ei nu figurează numele lui Barasch. Aderarea unor evrei intelectuali la revoluție reprezintă o încercare revelatoare de integrare în viața țării, atestată și de unele articole apărute în „Pruncul Român”, primul ziar liber român, studiat cu atenție de Adrian Niculescu în

cadrul unei teze de doctorat pregătită sub conducerea mea și susținută la Universitatea Paul Valéry din Montpellier pe data de 12 decembrie 2002²⁶. Spre deosebire de țările apusene, în care ideologii liberale, radicale și chiar socialiste au luat locul legii lui Moise²⁷, în Principatele Române, revoluționarii evrei au rămas atașați de tradiția evreiască ancestrală. Pentru evrei, Revoluția din 1848 a însemnat făgăduieli iluzorii. Dar pentru prima dată, evreii n-au mai apărut în ochii societății creștine ca o entitate religioasă marginalizată de treburile politice ale țării. Problema emancipării evreilor s-a impus din nou după Congresul de Pace de la Paris din 1856, care a încheiat războiul Crimeii. Tratatul, semnat la 30 martie din același an, n-a rezolvat unirea Moldovei cu Valahia, dar deciziile luate (articolele 21–27) au schimbat statutul internațional al Principatelor Române, care au fost puse sub garanția colectivă a Puterilor contractante, suzeranitatea Porții fiind menținută, iar protectoratul rus abolit. Acest tratat prevedea revizuirea *Regulamentelor organice* în conformitate cu voințele poporului român, care trebuiau să fie exprimate în cadrul unor adunări naționale alese (numite *divanuri ad-hoc*), urmând să fie sancționate ulterior de către puterile europene printr-o nouă convenție.

În acest context politic se situează acțiunea lui Iuliu Barasch care s-a investit atât pentru realizarea unirii, cât și pentru recunoașterea egalității în drepturi a evreilor. Aceste obiective sunt la originea înființării la 22 martie/3 aprilie 1857 a „Israelitului român”, primul ziar evreiesc în limba română (dar și în franceză, textele în această limbă fiind stilizate de Armand Lévy, jurnalist francez sosit la București), în care ele sunt prezentate pe larg (acest săptămânal a existat doar șase luni, ultimul din cele 24 de numere a apărut la 20 septembrie/2 octombrie). Chiar în primul număr găsim declarația următoare: „Acest jurnal, scris în limba română și totodată și în cea franceză, va arăta trebuințele noastre coreligionarilor celor mai depărtați, cum și dorințele noastre comisarilor europeni, care vin, conform cu tratatul de Paris, a aduna dorințele tuturor claselor societății și a prezida reorganizarea Moldo-României”.

Tot în primul număr, Barasch scrie că misiunea noului organ de presă este „de a arăta

românilor că israeliții, concetățenii lor, simpatizează într-un mod viu și sincer cu românii și se identifică cu soarta țării”, afirmând în același timp: „El [«Israelitul român»] va susține principiul toleranței și al egalității înaintea legilor fără deosebire de religie. Ce-i drept, israeliții nu se bucură încă de această egalitate. Dar ei își exprimă speranța că poporul român nu va suferi ca legile sale să nu fie toate în armonie cu spiritul modern și că în mijlocul unui edificiu strălucitor să rămână o ruină veche”.

Speranțele evreilor exprimate de Barasch nu s-au concretizat: *divanul ad-hoc* valah s-a mărginit la proclamarea unor principii generale, iar cel moldovean a formulat teoria statului creștin, prevăzând drepturi politice numai pentru creștini. Evreii români, susținuți și de Armand Lévy, au adresat petiții Comisiei țărilor protectoare, care avea sediul la București, dar fără succes. Chiar și ministrul Walewski a depus – la 5 iunie 1858, la noua Conferință de la Paris – un document reclamând egalitatea în drepturi. Din păcate, articolul 46 al Convenției, care a încheiat aceasta conferință (19 august 1858), nu cuprindea decât o vagă promisiune a unei eventuale acordări a drepturilor politice. Barasch nu s-a descurajat și a continuat lupta, publicând, în 1861 (fără să-l semneze), primul opuscul în favoarea emancipării evreilor români, intitulat *L’Emancipation israélite en Roumanie*²⁸. Fapt semnificativ, această scriere a fost publicată în limba franceză în Franța, prima țară în Europa care a recunoscut evreilor drepturi cetățenești, în 1791. Barasch dezvoltă în acest eseu o argumentație solidă în apărarea coreligionarilor săi, lupta pentru egalitatea în drepturi fiind plasată în contextul internațional al emancipării: „La question israélite est elle-même d’un grand intérêt. La liberté d’Israël indique une ère nouvelle. Inaugurée par la Révolution Française, elle fait le tour de l’Europe, car elle résulte de cette déclaration des droits de l’homme et du citoyen, et fait partie des principes de 1789 qui sont adoptés partout comme base de la civilisation moderne. Triomphante en Italie, comme en France, définitivement consacrée en Angleterre, victorieuse en Allemagne, elle a obligé le tsar à faire des concessions et elle est sur le point de s’installer dans le centre de l’ancienne Inquisition en Espagne; elle sera bien entendu, prochainement

en Europe, un fait universel. Les israélites des Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie, ne peuvent rester hors de ce grand mouvement de libéralisme. Ils demandent enfin d'être admis aux droits de la cité roumaine. Bien entendu, ils sont aussi dignes de liberté qu'en tout autre pays du globe".

Influența discursurilor și scrierilor politice care au avut loc în Franța în preajma Revoluției din 1789, privind acordarea cetățeniei evreilor, se resimte clar în argumentația lui Barasch. Așa este cazul pentru eseul contelui Mirabeau, *Sur Moses Mendelssohn, sur la réforme politique des Juifs, et en particulier sur la révolution tentée en leur faveur en 1753 dans la Grande-Bretagne* (Londres, 1787). În această lucrare, autorul notează că situația evreilor se va schimba atunci când legislația opresivă și înjositoare care le-a fost impusă se va schimba, concluzia fiind prezentată printr-o formulă concisă și percutantă: *Le Juif est plus homme encore qu'il n'est juif (Evreul este mai întâi om, înainte de a fi evreu)*. Devenind cetățean, afirmă Mirabeau, evreul se va atașa și va iubi statul în care va putea deveni proprietar, el va putea aspira la stimă și considerație, țara lui va deveni patria lui...²⁹. Aceleași idei le găsim în broșura lui Barasch, exprimate deja în „Israelitul român”: „Un israelit care se bucură de drepturile politice, într-o țară unde l-a adoptat ca adevăratul său fiu, nu poate să aibă altă politică decât aceea a țării adoptive; prin urmare și israeliții români emancipați nu pot avea o altă politică decât aceea a românilor [...]. Israelii români trebuie să se identifice cu națiunea română, să împlinescă toate datoriile către dânsa, iubind-o ca pe o adevărată patrie, consacrand și sângele lor pentru dânsa când se va cere de la ei, precum și frații noștri din alte părți au vărsat al lor sânge în diferite țări...”³⁰.

Deși emoționantele pledoarii ale lui Barasch privind emanciparea nu s-au concretizat (ea va interveni mult mai târziu, abia în anul 1919), trebuie să subliniem totuși că sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza (1859–1866), situația evreilor s-a îmbunătățit, astfel statutul lor juridic s-a modificat grație articolului 26 al Legii comunale din 31 mai 1964 și a Codului civil (6 decembrie 1864). Categoria evreilor pământeni, contestată în epoca *Regulamentelor Organice* și care forma majoritatea populației israelite, a fost recunoscută

oficial prin articolul 26 al legii citate. Aceste ameliorări au avut loc după moartea prematură a lui Barasch, care a fost fără îndoială primul și cel mai important luptător evreu pentru emanciparea evreilor din România.

Datorită lui Barasch s-a impus în România noul concept de *israelitisme à la roumaine (israelitism model românesc)*. Spre deosebire de Franța, unde israelitismul era în primul rând *o nouă formă de excelență socială și expresia recunoașterii Statului emancipator*, în România israelitismul a fost în primul rând și mai ales *proclamarea unui atașament profund la societatea românească, pentru ca emanciparea astfel meritată să fie în sfârșit acordată*. Iată de ce nu trebuie să ne mirăm de titlul ziarului „Israelitul român”, nici de titlul eseului lui Barasch, *L'émancipation israélite en Roumanie*, utilizarea constantă a termenului „israelit” în diverse alte domenii, mai ales în cel al învățământului, se identifică cu fenomenul modernizării comunităților evreiești. Barasch a fost consecvent în utilizarea acestui termen.

V. În loc de concluzie

La sfârșitul acestei alocuțiuni, permiteți-mi să citez pasajul pe care l-am consacrat lui Iuliu Barasch în prezentarea luptei pentru modernizarea și emanciparea evreilor din Valahia, în prima mea carte dedicată trecutului evreilor din România, apărută în franceză deja în anul 1978³¹ și care a cunoscut trei ediții în limba română (1996, 2006 și 2009): „Pe plan religios, unul dintre cele mai spectaculare rezultate ale luptei dintre curentul modernist, introdus în principate de către neobositul medic Iuliu Barasch, adesea numit «Mendelssohnul român», și curentul tradiționalist reprezentat de rabinul Malbim, a fost expulzarea acestuia din urmă (1864), conform cererii unui grup de evrei din capitală. Aceasta n-a însemnat înfrângerea tradiționaliștilor, și dacă evreii din Valahia, mulțumită comunității sefarde din București, oferă imaginea unei asimilări sigure, masele evreiești din Moldova, dimpotrivă, vor păstra încă pentru un timp veșmintele lor poloneze și universalul lor idiş. Este important de subliniat că dr. Iuliu Barasch a fost primul care a pornit lupta pentru emanciparea civilă și politică a

evreilor din România, printr-o broșură pe care a publicat-o la Paris în 1861: *L'Emanipation israelite en Roumanie*. El a deschis astfel un lung șir de scrieri politice referitoare la emancipare, al căror număr până în 1919, s-a ridicat până la aproape 300³².

Dacă pot subscrie și astăzi la acest text, este necesar să adaug că pentru percepția exactă a personalității și operei lui Barasch atât în societatea românească, cât și în istoria evreilor, trebuie ținut cont de noul și importantul volum *Un iluminist în Țara Românească*, destinat la o lungă carieră, felicitând pe coordonatori și autori.

Ca iluminist original, putem afirma că Barasch a fost un *maskil* moderat, un om al rațiunii și științei, un reformator plin de credință, un om deschis dialogului evreo-creștin, un luptător contra obscurantismului și prejudecăților, propăvăduind o cultură modernă dar fără excese pentru evrei și neevrei, un om care a iubit poporul său și noua sa patrie România, un om cu identități multiple: evreu, român, european.

Doresc să termin amintind că în *Pirkey Avot (Maximile Înțelepților)* (1,3), un tratat din *Mișna* (tradus în limba română de eruditul Baruch Tercatin din Tel Aviv), găsim ideea după care *mitzvot*-urile, adică comandamentele, se respectă și se îndeplinesc *lo al-menat lekabel pras* „nu pentru a obține o recompensă”³³, ci pentru că trebuie să fie respectate, îndeplinite. Este vorba de gratuitatea *mitzvei*, a comandamentului moral, al observării sale.

Omagiul pe care i-l aduce astăzi Academia Română, la aproape o sută șazeci de ani de la moartea sa, este tocmai pentru că Barasch și-a îndeplinit misiunea, fără să fi avut scopul de a primi o recompensă, ci pentru că ea trebuia să fie îndeplinită. În aceeași perspectivă, chiar și Academia Română îndeplinește o bună acțiune susținând lansarea volumului *Iuliu Barasch. Un iluminist evreu în Țara Românească*, nu în scopul de a primi o recompensă *lo am menat lekabel pras*, ci pentru că un comandament moral – *mitzva* – i-a impus acest lucru.

Domnule președinte,

Doamnelor și domnilor academicieni,

Onorată asistență,

Vă mulțumesc pentru atenția dumneavoastră.

Note

¹ Irinel Popescu, Lucian-Zeev Herșcovici (coordonatori) *Iuliu Barasch. Un iluminist evreu în Țara Românească*, RAO, 2022, 536 p.

² Cartea sa consacrată rabinului francez din Champagne din secolul al XI-lea, Rași [Rabi Șlomo Ițhaki] din Troyes, cel mai mare exeget al *Bibliei* și *Talmudului* din toate timpurile, rămâne un model al genului. Guvernul prusac intolerant, pretextând că predica era o instituție exclusiv creștină, a interzis predicile în limba germană ținute în sinagogi. Zunz a reacționat imediat cu *Istoria predicii evreiești (Gottesdienstliche Verträge der Juden)* (1832). El nu s-a mulțumit să demonstreze că predica evreiască exista cu mult înaintea creștinismului, el a realizat de fapt prima istorie de ansamblu a omiliei evreiești.

³ M. Schwarzfeld, *Dr. Iuliu Barasch. Omul, Opera. Bucăți alese*, București, Editura Cercului Libertatea, 1919, p. 269. Pentru Barasch, constată biograful său, iudaismul nu este o religie locală, națională: „D-zeul național al iudaismului e în același timp D-zeul spiritelor, a tot ce e carne, D-zeul întregului pământ [...]” (*ibid.*).

⁴ *Ibid.*, p. 272: „Orice religie pozitivă trebuie să trăiască, dacă voiește să animeze și să învieze pe aderenții ei, adică ea nu trebuie să rămână pe o treaptă a dezvoltării sale, ci să pășească mereu înainte. De aici rezultă nemijlocit, în mod clar, nevoia unei continue reforme a religiei, bazată pe însăși ideea religiei pozitive”. „De altfel tot ce creează D-zeirea poartă în sine gemenele dezvoltării, al perfecționării”.

⁵ *Ibid.*, p. 273. Acest extremism „ne-a cășunat răni adânci, nu numai pentru că ne-a răpit din mijlocul nostru pe mulți confrăți, altminteri demni de stimă, ci mai ales pentru că a putut induce în eroare unele spirite slabe, că iudaismul, această religie pur filosofică sau mai corect, această filosofie religioasă, n-ar fi în stare să suporte lumina veacului al XIX-lea, cum era obiceiul să se zică” (*Ibid.*).

⁶ *Ibid.*, p. 273.

⁷ Vezi Danièle și Carol Iancu, *Evreii din Franța meridională. O istorie milenară*, traducere din limba franceză: Virginia Valasuteanu, Editura Hasefer, București, 2021, p. 77–78.

⁸ Irinel Popescu, *Revista „Isis sau Natura”: precursora a revistei „Nature”?*, în *Iuliu Barasch. Un iluminist evreu în Țara Românească*, op. cit., p. 309. Vezi de asemenea: Paul Cernovodeanu, „Contribuția medicului Iehuda (Iuliu) Barasch la dezvoltarea științei și culturii românești”, în *Jaloane pentru o viitoare istorie: reuniunea științifică din 2–4 noiembrie 1997, consacrată împlinirii a douăzeci de ani de la înființarea Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România*, ed. Dumitru Hîncu, București, 1999, p. 128–129.

⁹ M. Schwarzfeld, *Dr. Iuliu Barasch. Omul, Opera. Bucăți alese*, op. cit., p. 276.

¹⁰ Un studiu recent prezintă rolul *tzadik*-ului în mișcarea hasidică: Valentin Ilie, „The Tzadik: Mystical behavior and Community responsibility”, în *O sută de ani după Tratatul Minorităților (1919). Aspecte din istoria și civilizația evreilor din România*. Volum coordonat de Carol

Iancu, cu participarea lui Alin Popa, Editura Academiei Române, București, 2021, p. 313–326.

¹¹ M. Schwarzfeld, *Dr. Iuliu Barasch...*, *op. cit.*, p. 280–281.

¹² „Evreii din Moldova și Valachia, studiu istorico-social de d.dr. Iuliu Barasch, tradus de d.dr. El. Schwarzfeld”, *Anuarul pentru Israeliti* pe anul 5641 (1880–1881), anul al IV-lea, 1881, p. 1–29.

¹³ *Ibid.*, p. 1.

¹⁴ Irinel Popescu, *Revista „Isis sau Natura”:* *precursoare a revistei „Nature”?*, în *Iuliu Barasch. Un iluminist evreu în Țara Românească*, *op. cit.*

¹⁵ Vezi Meyer Abraham Halevy, *Monografia istorică a Templului Coral din București*, București, 1935, p. 145–160, în care sunt reproduse statutele din 1857: *Statutele Komunității Kultului Israelit modern pentru Klădire și întreținerea Kortemplului*, Introducere de I.L. Weinber.

¹⁶ În acest templu, rabinul Moritz (Meir) Beck (1845–1923) de origine ungară (născut la Papa, a studiat la seminarul rabinic din Breslau unde a fost elevul lui Zacharias Frenkel și al lui Heinrich Graetz, și la universitatea din acest oraș, unde a obținut un doctorat în filosofie), a oficiat un timp îndelungat, până în 1921.

¹⁷ Vezi Roland Goetschel, „Le Prophétisme d’après les commentaires du Malbim (1870–1879)”, în *Roumanie, Israel, France: parcours juifs. Hommage au professeur Carol Iancu*. Textes rassemblés par Danielle Delmaire, Lucian-Zeev Herșcovici, Felicia Waldman, Honoré Champion, Paris, 2014, p. 127.

¹⁸ *Hatora Vehamiŕva*, compusă de Rabinul M.L. Malbim, Bucuresci, Typographia jurnalului Naționalu, 1860.

¹⁹ Scrisoarea prefectului din București din 8 noiembrie 1861. Vezi Iacov Geller, *Ha-Malbim u-maavako be-reformim [Malbim și lupta sa contra reformatorilor]*, Lod, 2000, p. 216.

²⁰ Julius Barasch, „Sur la situation actuelle des Juifs des deux Principautés Danubiennes, la Moldavie et la Valachie”, *Archives Israélites*, novembre, 1854, p. 622.

²¹ *Ibid.*

²² I. Barasch, „Evreii din Cracovia, Galiția, Bucovina, Moldova și Valahia. Impresii de călătorie din anii 1841–1842”, *Anuar pentru Israeliti*, București, t. 16, 1893–1895, p. 113.

²³ Cf. *Statutele israeliților lehi din Capitala București, după care se administrează această congregație de la 1852 și până astăzi*, București, 1859, p. 23. Acest lucru se explică prin faptul că pedagogul care a marcat începuturile acestei școli a fost Naftali Popper care, deși născut la București, a primit o formație în aria geografică germană, unde a fost student la Seminarul rabinic din Breslau și la Universitățile din Leipzig, Dresda și Berlin. Tot la Breslau au studiat alți tineri evrei, unii au devenit personalități de marcă ai iudaismului român, cum ar fi Moses Gaster, rabin și savant orientalist, expulzat din România în 1885, și care a devenit mare rabin al comunității sefarde din Marea Britanie.

²⁴ În 1900, existau în România 54 de școli israelito-române, dintre care 34 pentru băieți, 24 pentru fete și 3 mixte; în 1912, numărul lor s-a ridicat la 82 (29 primeau subvenții de la societatea *Jewish Colonization Association*) dintre care 32 pentru băieți, 24 pentru fete și 27 mixte. În 1911–1912, numărul elevilor școlarizați în aceste școli era de 22 974 (Raport al lui Isaac Astruc pentru *Jewish Colonization Association*, din august 1913).

²⁵ Carol Iancu, *Evreii din România (1866–1919). De la excludere la emancipare*. Traducere de C. Litman. Ediția a III-a revizuită și adăugită de autor. Cu o *Bibliografie cronologică a chestiunii evreiești (1861–1919) completată până în anul 2008*. Cuvânt-înainte de dr. Aurel Vainer. Prefață de prof. dr. Andrei Marga, Hasefer, București 2009, p. 50.

²⁶ Adrian Niculescu, *Aux racines de la démocratie en Roumanie: Pruncul Român (L’Enfant Roumain), premier journal libre roumain. Chronique de la révolution valaque de 1848*. [12 décembre 2002]. Teză publicată în 2008 la editura Clusium din Cluj, cu o prefață de Carol Iancu.

²⁷ Cf. Jacob Touri, *Meuma u-mevuha be-mahapehat 1848 [Agitație și confuzie în Revoluția din 1848]*, Tel Aviv, 1968.

²⁸ *L’Émancipation israélite en Roumanie*, Paris, Dentu, 16 p. În același an a apărut versiunea română: *Emancipațiunea israelită, de un Israelit Român*, traducțiunea lui M. Feldmann (Câmpeanu), Tipografia Adolf Bermann, Jassy, 1861.

²⁹ „The Emancipation and Assimilation of the Jews in the Political Discourse regarding the Granting of Citizenship to the French Jews during the French Revolution”, *Studia Judaica*, „Dr. Moshe Carmilly” Institute for Hebrew and Jewish History, Cluj, v. XVIII, 2010, p. 89–115.

³⁰ „Curierul Israelit”, nr. 9, 1857. Vezi Lya Benjamin, doctorul Iuliu Barasch, părintele jurnalului „Israelitul român”, în *Iuliu Barasch. Un iluminist evreu în Țara Românească*, *op. cit.*, p. 268.

³¹ Carol Iancu, *Les Juifs en Roumanie (1866–1919). De l’exclusion à l’émancipation*. Préface de Pierre Guiral, Editions de l’Université de Provence, Aix-en-Provence, 1979.

³² Carol Iancu, *Evreii din România (1866–1919). De la excludere la emancipare*, ediția a III-a, *op. cit.*, p. 61–62.

³³ *Pirkei Avot. Sfaturile Înțelepților poporului evreu*. Ediție revăzută și completată de Baruch Tercatin. Cuvânt-înainte de șef rabin Alexandru Șafran. Prefață de Marele Rabin Menahem Hacoheh. Hasefer, București, 2013, p. 30.

O carte despre un iluminist evreu din România, Iuliu Barasch*

*Lucian-Zeev Herșcovici***

Doamnelor și domnilor,

Onorat auditoriu,

Vă mulțumesc pentru onoarea pe care mi-ați făcut-o, de a mă invita să vorbesc în fața dumneavoastră, în cadrul acestui for academic înalt.

Acum circa un an și jumătate, domnul doctor Herman Bercovici din Ierusalim m-a întrebat dacă vreau să lucrez la o carte despre Iuliu Barasch în colaborare cu un domn academician din București. Am acceptat propunerea și i-am povestit că am scris un capitol despre Iuliu Barasch în teza mea de doctorat, „Le mouvement de la Haskalah parmi les Juifs de Roumanie”, la care am lucrat sub conducerea domnului profesor Carol Iancu. Puțin după aceea, domnul academician Irinel Popescu a luat legătura cu mine și, de comun acord, am selecționat câteva subcapitole din teza de doctorat, le-am refăcut, am adăugat încă un capitol. Dumnealui, un pasionat al istoriei medicinei, a scris despre revista „Isis sau Natura”. Eu am scris despre biografia lui Iuliu Barasch, despre activitatea lui în cadrul obștii evreiești, despre activitatea lui ca „maskil”, ca filosof și ca scriitor ebraic. Apoi ne-am înțeles să cerem și colaborarea altor cercetători, pentru alte aspecte. Așa s-a născut cartea.

Poate fi ea considerată o culegere de studii de istorie intelectuală, de istoria medicinei și a receptării științelor naturii, de istorie a mișcării de Haskala – iluminismul evreiesc – în România și a începutului polemicii pentru emancipare în această țară? Desigur că include toate aceste aspecte. Iuliu Barasch (1815–1863, în Țara

Românească și în România 1841–1863), personalitate enciclopedistă complexă, ca formație doctor în medicină cu studii în Prusia, lucrând ca medic, profesor de științe naturale, publicist și popularizator al științelor, avea și pregătire rabinică și filosofică, era și un iluminist evreu („maskil”), originar din Galiția. El a luptat pentru extinderea valorilor Haskalei în România, dar nu s-a limitat la obștea evreiască din această țară. Principala lui operă ebraică *Sefer Otzar Hokhmah (Cartea Tezaurul Științelor)* se adresa tuturor evreilor cititori de ebraică din renumitul „Kulturkreis” al evreimii central-est-europene. El urmărea să-i îndrepte pe evreii cu educație tradițională, buni cunoscători ai limbii ebraice, dar necunoscători ai limbilor europene, să studieze științe, explicând că acest lucru este permis de Talmud. Iuliu Barasch – care purta numele ebraic Yehuda ben Mordechai (Iehuda fiul lui Mordechai) și luase numele german Julius și apoi numele românesc Iuliu primise inițial o educație tradițională, fiind destinat carierei rabinice de orientare ortodoxă est-europeană. Ulterior s-a îndreptat spre studii filosofice, la Leipzig, cu dorința de a deveni rabin modern. Apoi a părăsit aceste studii – deși nu a părăsit studiul filosofiei în mod individual – pentru a se dedica studiului medicinei, la Berlin. Deoarece voia să contribuie la modernizarea evreimii est-europene și orientale, cerând totodată evreilor occidentali modernizați să nu părăsească iudaismul, el a început să scrie și să publice articole de presă în acest sens în limbile ebraică și germană. El a devenit cunoscut

*Alocuțiune rostită la lansarea volumului „Iuliu Barasch – un iluminist evreu în Țara Românească” (19 octombrie 2022, Aula Academiei Române)

**Istoric și bibliotecar israelian

în renumitul „Kulturkreis” al evreilor central-est europeni la sfârșitul deceniului al patrulea și începutul deceniului al cincilea ale secolului al 19-lea, deci din timpul studenției. La București a fost nu numai medic și conferențiar de istorie naturală, ci și directorul primei școli evreiești „moderne”, cu limba de predare germană, susținând după un an întemeierea și dezvoltarea învățământului evreiesc modern în limba română, pentru integrarea economică și socială a tinerilor evrei în țară. Din scrierea *Sefer Otzar Hokhmah*, Iuliu Barasch a publicat numai prima parte, *Secția filosofică*, la Viena în anul 1856. Este atât o operă a unui „maskil”, destinată atragerii evreilor spre valorile Haskalei, cât și prima enciclopedie filosofică modernă în limba ebraică. Neavând suficienți termeni filosofici ebraici moderni, Iuliu Barasch a născocit termeni noi, fie traducându-i și adaptându-i din limba germană, fie construindu-i din diferite rădăcini ebraice. Restul cărții, două volume, a rămas în manuscris, iar o parte probabil că s-a pierdut. Acest manuscris urma să apară în două volume, care să includă capitole de științele naturii și de științe sociale, pentru popularizarea lor în rândul evreilor est-europeni și orientali. Probabil că lucrarea sa *Minunele naturei*, apărută în limba română, precum și unele articole din revista „Isis sau Natura” au un conținut asemănător, destinate cititorilor tineri români. Iuliu Barasch se adresa ambelor categorii, urmărind promovarea modernizării culturale pentru formarea unui cadru intelectual adecvat ambelor popoare. În privința revistei „Isis sau Natura”, ea este prima publicație periodică de popularizare a științelor în limba română. Inspirată de o revistă germană cu același titlu, se pare că ea ar fi influențat apariția unei reviste engleze în același domeniu, părere la care se referă domnul academician Irinel Popescu.

Iuliu Barasch a fost întemeietorul primului spital de copii din România, la București. El a făcut aceasta din dorința de a ajuta locuitorii săraci ai orașului: pe lângă faptul că era medic, era și filantrop. Atașamentul lui era atât față de poporul evreu, cât și de poporul român. A fost și președinte al Societății de Cultură Israelită din București. Deși influența acesteia a fost locală și a funcționat o perioadă scurtă, ea a fost prima asociație a maskililor din România, cu un statut organizat și recunoscut de guvern; anterior, în

Principate existaseră numai grupuri de maskili, organizate cu scopul răspândirii ideilor Haskalei, dar fără un statut oficial.

Iuliu Barasch a militat pentru modernizarea intelectuală și socială a evreilor din București, dar și pentru menținerea tradiției iudaice în rândul lor. El a vrut modernizare și integrare culturală, dar nu asimilare. Într-o broșură polemică în limba germană îndreptată împotriva rabinului convertit la creștinismul evanghelic Israel Pick, și-a exprimat opoziția virulentă împotriva convertirilor la creștinism, chiar dacă era vorba de ideea întemeierii unei religii monoteiste universale. În altă broșură, în limba franceză, el și-a exprimat opoziția la convertirea la creștinism din interes, deși a arătat înțelegere față de convertiții din credință, pe care îi respecta. El a afirmat că este adept al iudaismului ca filosofie, al unei filosofii iudaice. În această privință, trebuie să vedem influența filosofiei ebraice din Spania medievală asupra lui, dar și influența gândirii lui Moses Mendelssohn, Naftaly Hertz Weisel, Nachman Krochmal, Joseph Perl și Itzhak Erter, precum și influența filosofiei moderne germane, franceze și engleze. Iuliu Barasch a cerut o reunire între educația modernă în rândul evreilor, integrarea lor în stat, dar și acceptarea și emanciparea lor. El a afirmat că acest lucru este spre binele statului în care trăiesc evreii respectivi și s-a opus statului bazat pe apartenența religioasă a cetățenilor. În acest sens se simte influența tezelor lui Dohm și ale lui Moses Mendelssohn.

După moarte, numele lui a fost păstrat în memoria colectivă. Au existat trei societăți care au preluat numele lui: prima, un grup care își propusese să încurajeze extinderea Haskalei în rândul evreilor din România, vorbind despre burse care să fie acordate unor tineri evrei săraci, dornici să învețe în școli moderne și în școli superioare publice și universități, precum și în seminare rabinate moderne din țările Europei vestice. A doua societate care purta numele lui a avut un caracter filantropic și de ajutor reciproc, introducând și termenul „barașist” pentru membrii ei. A treia societate a fost istorică, preocupată să studieze istoria evreilor din România; era o asociație a maskililor din cea de a doua generație, care aveau preocupări istorice deși nu erau istorici profesioniști, dar au strâns materiale privitoare la acest domeniu.

Numele lui a fost preluat și de instituția „Barascheum”, teatrul evreiesc din București.

Sper că cititorii posibili ai cărții vor fi atât cei care cunosc bine biografia și opera lui Iuliu Barasch, cât și cei care o cunosc mai puțin. Cred că vorbesc în asentimentul tuturor autorilor asupra importanței acestei cărți atât din punct de vedere al cercetării academice, cât și al interesului pentru lectură. Până în prezent, în afara unor articole biografice, studii analitice și broșuri de popularizare asupra lui Iuliu Barasch sau simple referiri asupra sa, singura lui biografie extinsă a apărut în anul 1919, sub pana gazetarului și

publicistului Moses Schwarzfild, un maskil din generația a doua, fondatorul Societății Istorice Iuliu Barasch. Deși interesantă și utilizată de toți autorii capitolului, totuși este veche, reprezentând nivelul de cercetare și de lucru al altei generații, ceea ce a determinat necesitatea redactării unei noi lucrări, colectivă, în care autorii să folosească surse documentare noi și să aibă o vedere de ansamblu. Ceea ce am încercat să facem, bineînțeles păstrând tot respectul pentru înaintașii noștri în acest domeniu.

Vă mulțumesc din nou, cu deosebit respect.

Profesorul emerit Silviu Cerna, o prezență de marcă în proiectul „Teme academice contemporane”*

Acad. Păun Ion Otiman

Președinte de onoare al Filialei Timișoara a Academiei Române

În cadrul proiectului de extensie științifică *Teme academice contemporane* inițiat de Filiala din Timișoara a Academiei Române în urmă cu șase ani, avem privilegiul de a audia conferința *Finalizarea unificării europene: necesitate economică și opțiune politică*, susținută de colegul dr. Silviu Cerna, profesor de finanțe la Facultatea de Economie și Administrarea Afacerilor a Universității de Vest, personalitate științifică de plină mărime a științei economice românești.

Grație performanțelor sale profesionale în domeniul monetar, câteva mandate la rând, profesorul Silviu Cerna a fost membru al Consiliului de Administrație al Băncii Naționale, având contribuții remarcabile cu privire la reforma și stabilitatea monetară din țara noastră. Opera științifică vastă, prezența și prestanța aleasă

cuprind cele mai actuale teme ale României: tranziția la economia de piață, aderarea țării noastre la zona euro, inflația, relația dintre politica monetară și politica fiscală, schimbarea regulilor fiscale, transformarea programului de relansare economică europeană (*NextGenerationUE*) într-un instrument fiscal – document de susținere, prin subvenții și granturi, a investițiilor în statele UE mai puțin dezvoltate (și nu numai) cu scopul prevenirii crizelor actuale (și, posibil, viitoare) multiple din sănătate, al atenuării efectelor schimbărilor și dezastrelor climatice, al crizelor majore energetice și geopolitice etc.

Profesorul Silviu Cerna se pronunță competent și exigent în cea mai de seamă reformă economică, financiară, fiscală și socială a Uniunii Europene: *finalizarea unificării europene*.

**Prezentare a conferinței „Finalizarea unificării europene: necesitate economică și opțiune politică” (15 noiembrie 2022, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)*

Finalizarea unificării europene: necesitate economică și opțiune politică*

Silviu Cerna**

Rezumat

Crizele, provocările și schimbările apărute în economia mondială au antrenat UE într-un proces de transformare neprevăzut de către arhitecții săi. Adaptarea UE s-a produs în cadrul instituțional și legal existent, precum și prin interpretări complexe și uneori greu de înțeles ale prevederilor din tratatele existente. Această practică ambiguă este adesea contestată.

Procesul de unificare europeană este, deci, departe de a fi încheiat. Lucrarea își propune să trateze dintr-o perspectivă pluridisciplinară – economică, politică și juridică – următoarele trei modalități de continuare a acestui proces: 1) modificarea relației dintre politica monetară și politica fiscală; 2) schimbarea regulilor fiscale; 3) transformarea programului NextGenerationEU (NGEU) într-un instrument fiscal permanent.

1. Introducere

Criza financiară din 2008–2009, pandemia Covid, provocările climatice, schimbările majore produse în ultimul timp în economia mondială și în fine consecințele economice ale războiului din Ucraina au antrenat UE într-un proces de transformare neprevăzut de către părinții săi fondatori și de către autorii tratatelor europene ulterioare. În ultimele două decenii, au fost create mecanisme de asistență financiară pentru depășirea dificultăților provocate de creșterea datoriei publice a unor state membre; au fost transferate la nivel unional principalele atribuții în materie de supraveghere bancară și – cel puțin teoretic – a prerogativelor de soluționare a crizelor bancare; au fost

adoptate instrumente și tehnici de politică monetară și fiscală neortodoxe; s-a acceptat întrucâtva ideea că este necesară revizuirea și, eventual, regândirea regulilor fiscale; s-a conferit bugetului UE un rol sporit în sprijinirea economiilor țărilor membre cu subvenții și credite refinanțate prin împrumuturi contractate pe piața financiară internațională la nivel european. De asemenea, au fost adoptate măsuri de protejare a mediului și diminuare a riscurilor create de schimbările climatice, au fost lansate politici de protejare a sănătății umane și a biodiversității, au fost inițiate forme de reglementare a spațiului digital ș.a.m.d. Toate aceste evoluții sunt de natură să producă modificări majore în structura economiei europene și în relațiile acesteia cu economia mondială.

Transformarea UE s-a produs până acum în cadrul instituțional și legal existent. Deși legislația secundară a UE a fost modificată în mai multe rânduri, iar în 2012 au fost încheiate două noi tratate interguvernamentale – *Tratatul de instituire a mecanismului european de stabilitate (Treaty Establishing the European Stability, TESM)* și *Tratatul privind stabilitatea, coordonarea și guvernarea în UEM (Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union, SCG)* –, baza legală primară a construcției europene a rămas neschimbată¹. De asemenea, unele modificări majore ale politicii economice, cum ar fi preluarea la nivelul UE a atribuțiilor privind asigurarea stabilității financiare, crearea uniunii bancare și, mai recent, adoptarea Planului de relansare

*Profesor universitar emerit, Facultatea de Economie și Administrarea Afacerilor, Universitatea de Vest din

europene din 2020 (*NextGenerationEU*, NGEU) s-au realizat prin interpretări complexe și uneori pur și simplu incomprehensibile ale prevederilor din tratatele existente, nu prin noi acorduri explicite și transparente.

Rezultă că UE a fost angajată într-un proces de adaptare mai degrabă decât într-o reformă elaborată cu anticipație și realizată prin schimbări negociate în prealabil și reflectate ca atare în tratate de genul *Actului european unic* (*Single European Act*) (1986), al Tratatului de la Maastricht (1992) și al adaptărilor subsecvente ale dreptului primar european. Rezultatul este o construcție juridică și instituțională complexă, în care politicile din anumite domenii sunt reglementate în mod detaliat prin tratate, în timp ce alte politici, la fel de importante, sunt elaborate și aplicate într-o manieră ad-hoc fără a fi prevăzute în dreptul primar al UE.

Această practică ambiguă este adesea contestată. În literatură și în organismele europene se formulează o serie de obiecții juridice față de acest mod de a proceda, deoarece unele măsuri de genul celor menționate încalcă realmente anumite prevederi din tratatele UE, depășesc competențele acordate UE, ori sunt în contradicție cu constituțiile unor state membre. Deși aceste controverse juridice au fost rezolvate până acum într-un mod ce a permis salvagardarea ajustărilor respective, apariția lor recurentă arată limpede că procesul de adaptare la realități a politicilor UE în cadrul tratatelor existente este pe cale să-și atingă limitele.

O ilustrare eclatantă a acestei împrejurări este creșterea numărului disputelor juridice între Curtea Europeană de Justiție și Curțile constituționale ale unor state membre. Aceste dispute provin în principal din interpretarea diferită a legislației europene și a relației dintre dreptul comunitar și legislațiile naționale. Este vorba în primul rând de drepturile conferite instituțiilor UE prin tratate, competențe ce sunt contestate uneori în baza dreptului constituțional al unor state membre. Or, această incertitudine, care nu poate rămâne doar juridică, ci devine adesea și una politică, generează substanțiale costuri economice, ce devin vizibile mai ales în perioadele de criză. Mai mult, controversele juridice reflectă existența unor dezacorduri politice, ceea ce împiedică atât

revizuirea substanțială a tratatelor, cât și adaptarea lor pe cale interpretativă, cum s-a făcut până acum. Cu alte cuvinte, există riscul ca UE să se blocheze într-o situație fără ieșire: dezacordurile politice împiedică revizuirea tratatelor și impun ca reorientarea unor politici esențiale să se facă prin extinderea limitelor legale ale tratatelor existente; însă, această practică este contestată, la rândul său, în temeiul prevederilor din unele constituții naționale, ceea ce pune sub semnul întrebării domnia legii la nivel european și alimentează dezacorduri politice încă și mai radicale.

Procesul de unificare europeană este, așadar, departe de a fi încheiat. Unele reforme sunt incomplete, așa cum este cazul modelului adoptat pentru rezolvarea crizelor bancare, care continuă să cadă în mare măsură în sarcina statelor membre, deși s-a creat un *Mecanism unic de rezoluție* (*The Single Resolution Mechanism*, SRM) la nivel european. În plus, este de așteptat că situația economică post-pandemie și post-războiul din Ucraina să dea naștere unor noi riscuri și noi provocări, ce vor necesita cu siguranță reforme suplimentare și readaptări majore ale structurii organizatorice și ale modului de funcționare a UE. În alte cazuri, cum este interzicerea finanțării monetare a statelor membre, principiile prevăzute în tratate sunt indubitabil sănătoase, însă modul în care acestea sunt aplicate în practică a devenit pur și simplu de neînțeles. În cazul regulilor fiscale, principalele prevederi ale tratatelor rămân valabile, însă condițiile economice s-au schimbat atât de mult – înainte și ca urmare a crizei pandemice și a războiului din Ucraina –, încât plafoanele numerice respective, susceptibile de critică și înainte de șocurile recente, au devenit pur și simplu irelevante. De altfel, chiar și Planul de relansare european din 2020 (*NextGenerationEU*, NGEU) a fost conceput ca un instrument temporar, urmând a-și derula mecanismele specifice în perioada 2021–2026, însă nu este deloc clar dacă și în ce condiții măsuri similare pot fi luate în alte situații de urgență.

Analiza tuturor acestor probleme nu se poate face dintr-o singură perspectivă – economică, politică sau juridică –, ci necesită combinarea acestor abordări, uneori congruente, alteori, nu. În lucrarea de față ne propunem să tratăm din această perspectivă pluridisciplinară următoarele

trei subiecte: 1) relația dintre politica monetară și politica fiscală; 2) regulile fiscale; 3) posibilitatea transformării programului *NextGenerationEU* (NGEU) într-un instrument fiscal permanent.

2. Relația dintre politica monetară și politica fiscală

2.1. Dominanța monetară

Uniunea Economică și Monetară (UEM) s-a realizat prin centralizarea politicii monetare, în timp ce politica fiscală a rămas în mare măsură apanajul statelor membre. În conceperea instituțiilor și a regulilor care guvernează cele două politici – monetară și fiscală –, autorii Tratatului de la Maastricht au dat prioritate la două probleme potențiale. Prima a fost posibila dominanță fiscală exercitată asupra politicii monetare, fenomen de natură să amenințe stabilitatea prețurilor. Acestui obiectiv i s-a acordat prioritate atât în urma insistențelor Germaniei de a evita acest fenomen, cât și ca reacție la experiențele inflaționiste europene din anii 1970 și 1980.² A doua problemă potențială a fost hazardul moral reprezentat de posibila parazitare fiscală de către un stat membru a altor state participante.

Tratatul de la Maastricht a rezolvat aceste două probleme în mai multe feluri. Astfel, fost înființată o nouă instituție – Banca Centrală Europeană (BCE) –, careia i s-a conferit prin tratatul general și prin statut independența necesară pentru a asigura stabilitatea prețurilor. Acestei bănci centrale supranaționale i s-a interzis finanțarea monetară a statelor membre, iar acestora din urmă li s-a interzis înregistrarea de deficite bugetare excesive. De asemenea, s-a interzis salvarea de la faliment a statelor membre aflate în pericol de încetare a plăților. Ca urmare, sistemul instituit la Maastricht a creat o nouă formă de dominanță – dominanța monetară –, însă a separat politica monetară de politica fiscală într-un mod mai strict decât erau delimitate aceste două genuri de politici economice în interiorul unor țări din zona euro. În mod practic, dominanța monetară înseamnă că, prin prisma unui stat membru, politica monetară comună este ceva dat, însă el poate duce propria sa politică de stabilizare fiscală, cu condiția să respecte regulile prevăzute în *Pactul de stabilitate și creștere* (*Stability and Growth Pact*, SGP). În esență, aceste reguli urmăresc pro-

movarea unor finanțe publice sănătoase și aplicarea efectivă a interdicției cu privire la deficitele bugetare excesive.

Pe lângă independența BCE și mandatul său de asigurare a stabilității prețurilor (art. 130 coroborat cu art. 127 din *Tratatul de funcționare a Uniunii Europene* (*Treaty on the Functioning of the European Union*, TFEU), există alte patru prevederi relevante în acest context:

1) *Interzicerea finanțării monetare*. Art. 123 din tratat interzice „Băncii Centrale Europene și băncilor centrale ale statelor membre, denumite în continuare «bănci centrale naționale», să acorde credite pe descoperit de cont sau orice alt tip de facilitare de credit instituțiilor, organelor, oficiilor sau agențiilor Uniunii, administrațiilor publice centrale, autorităților regionale sau locale, celorlalte autorități publice, celorlalte organisme sau întreprinderi publice din statele membre; de asemenea, se interzice cumpărarea de titluri de creanță direct de la acestea de către Banca Centrală Europeană sau de către băncile centrale naționale”.³ Această interdicție constituie o modalitate suplimentară de apărare împotriva presiunilor ce ar putea duce la finanțarea monetară a datoriei publice.

Modalitatea concretă de aplicare a acestei prevederi este însă neclară. Inițial, intervențiile monetare ale BCE s-au realizat exclusiv prin operațiuni *open market* reversibile (*securities repo*), prin care titlurile de stat sunt cumpărate (vândute) de banca centrală cu posibilitatea revânzării (răscumpărării) acestora la o dată stabilită.⁴ Această barieră a fost depășită însă în 2015, când, după exemplul Rezervei Federale a SUA și al Băncii Angliei, care practicau de mai mulți ani asemenea operațiuni, BCE a început să cumpere în mod definitiv titluri de stat de pe piața primară (*outright open market operations*). O revizuire ulterioară a strategiei BCE a făcut ca achizițiile definitive și directe de titluri de stat să devină un instrument de politică monetară „normal”. În fine, BCE a adoptat recent (21 iulie 2022) un nou instrument de politică monetară (*Transmission Protection Instrument*, TPI), menit să prevină fragmentarea zonei euro prin transmisia divergentă a politicii monetare; acesta constă în cumpărări de pe piața secundară de titluri financiare emise în țările care cunosc o deteriorare a

condițiilor financiare nejustificată de fundamentele economice specifice țării respective. Se pune astfel problema valabilității și implicațiilor finanțării monetare a statelor membre, operațiune pe care BCE o practică pe scară largă, în pofida interzicerii sale prin tratate.

2) *Interzicerea salvării financiare a statelor amenințate de încetarea plăților.* Conform art. 125 din tratat, se interzice UE și statelor membre să-și asume răspunderea pentru „angajamentele autorităților administrațiilor publice centrale, ale autorităților regionale sau locale, ale celorlalte autorități publice sau ale altor organisme ori întreprinderi publice dintr-un stat membru”.⁵ Scopul acestei interdicții este expunerea statelor membre la disciplina pieței, care este singura care poate impune respectarea de către guverne a disciplinei bugetare, ducând, în cele din urmă, la stabilitatea financiară a UEM.⁶ Această interdicție nu înseamnă totuși imposibilitatea acordării de asistență financiară unui stat membru în cazul în care sprijinirea financiară a acestuia este indispensabilă pentru salvagardarea stabilității financiare a zonei euro în ansamblu. Susținerea financiară poate fi acordată, însă în condiții stricte, de natură să permită menținerea disciplinei bugetare.⁷

3) *Independența financiară a BCE.* Este reglementată în detaliu prin statutul BCE, care prevede separarea operațiunilor financiare ale acestei instituții de cele ale UE. Astfel, BCE are buget, bilanț și capital propriu, subscris și vărsat de băncile centrale naționale (BCN) ale țărilor din zona euro.⁸ Cu toate acestea și cu toate că se subînțelege că BCN trebuie să furnizeze BCE un capital adecvat, iar statele membre trebuie să doteze BCN cu un capital corespunzător, regulile de capitalizare, repartizare a seniorajului și de partajare a riscurilor în cadrul Eurosistemului sunt neclare.

4) *Principiul proporționalității.* Art. 5 din Protocolul privind aplicarea principiilor subsidiarității și proporționalității (*Protocol on the application of the principles of subsidiarity and proportionality*, PAPSP) impune ca, la nivelul zonei euro/UE, conținutul și forma intervențiilor autorităților să nu depășească ceea ce este necesar pentru atingerea obiectivelor prevăzute în tratate. În materie de politică monetară, proporționalitatea presupune că acțiunile BCE sunt adecvate pentru a face față riscurilor identificate de această

instituție pentru stabilitatea prețurilor și nu depășesc ceea ce este necesar pentru atingerea acestui obiectiv. Conform interpretării Curții de Justiție a Uniunii Europene (*Court of Justice of the European Union*, CJEU), aceasta presupune ca acțiunile BCE să nu se bazeze pe o eroare de evaluare evidentă și să nu depășească ceea ce este evident necesar pentru realizarea acestui obiectiv.⁹

Rezultă că unele elemente importante ale cadrului politic și juridic al UEM au fost modificate în cursul timpului. În primul rând, deși separarea strictă a politicii monetare de politica fiscală a funcționat o bună bucată de timp, în condițiile în care BCE a dispus de suficient spațiu de manevră pentru a-și atinge obiectivul stabilității prețurilor, această separare a devenit problematică atunci când inflația a ajuns în mod constant mai mică decât ținta de inflație, din cauza reducerii nivelului de echilibru al ratei dobânzii reale și scăderii limitei inferioare a ratelor dobânzilor nominale pe termen scurt. Consecința acestui fenomen a fost că politica fiscală a început să aibă un impact puternic asupra inflației, iar acțiunea fiscală a devenit necesară nu doar pentru stabilizarea financiară la nivel național – cum s-a crezut inițial –, ci și pentru susținerea politicii monetare unice.

Mai mult, între timp s-a schimbat însăși concepția cu privire la eficacitatea politicii fiscale active. Astfel, în urma evoluțiilor deja menționate, economiștii din mediile academice, experții și reprezentanții oficiali ai instituțiilor europene au admis că, pentru a face față unor șocuri puternice asupra ofertei, cum ar fi cele produse de pandemii sau de schimbările climatice, politica fiscală este un instrument mai adecvat decât politica monetară, care, prin natura sa, este nevoită să realizeze un compromis între stabilizarea prețurilor, pe de o parte, și stabilizarea producției (ratei șomajului), pe de altă parte.¹⁰ De asemenea, economiștii au înțeles că, în condițiile în care ratele dobânzilor nominale sunt foarte mici, iar curbele de randament ale investițiilor au forma unor drepte orizontale sau aproape orizontale, politica fiscală poate face suportabil compromisul inevitabil între riscul instabilității prețurilor și riscul instabilității financiare.

În al doilea rând, evoluțiile din ultima perioadă au arătat că independența financiară a BCE

nu este protejată suficient. Astfel, creșterea volumului portofoliului de titluri din bilanțul Eurosystemului a fost însoțită de amplificarea dezechilibrelor dintre scadențele activelor și pasivelor acestuia. Or, în aceste condiții, modificările pantelor curbelor randamentului provoacă fluctuații ample ale venitului net al băncilor centrale din zona euro: în mod inevitabil, există perioade în care fluctuațiile randamentului portofoliului lor de titluri le produc pierderi, iar în unele situații (rare), în care are loc o schimbare bruscă și impestivă a inflației sau a orientării politicii monetare, aceste pierderi pot fi chiar foarte mari, depășind rezervele constituite anterior. În plus, anticiparea de către piață a acestor pierderi și/sau incertitudinea cu privire la consecințele lor asupra unor BCN al căror capital este deja negativ afectează credibilitatea politicii monetare a BCE, ducând la instabilitatea întregii zone euro. Este adevărat că Tratatul... prevede că BCN trebuie să fie capitalizate adecvat, însă nu prevede niciun mecanism de verificare și impunere a respectării acestei cerințe de către statele membre.¹¹

În al treilea rând, o interpretare excesiv de restrictivă a interzicerii finanțării monetare și a principiului proporționalității poate limita capacitatea de acțiune a BCE, ceea ce are, de asemenea, consecințe economice negative la nivel european. Ca urmare, pentru a respecta întrucâtva interdicția privind finanțarea monetară, BCE a fost nevoită să adopte așa-zise „măsurile non-standard”, inclusiv cumpărarea de pe piața secundară de obligațiuni emise de sectorul privat, precum și cumpărarea de titluri de creanță emise de statele membre, aceasta din urmă în proporții stabilite în funcție de capitalul suscris și vărsat de către BCN respective la BCE, dar în cadrul unor limite cantitative. Aceste operațiuni au urmărit atenuarea temerilor că achiziționarea de către BCE a obligațiunilor guvernamentale înlătură presiunea exercitată de piață asupra guvernelor excesiv de îndatorate să-și restabilească echilibrul bugetar, ceea ce ar încălca flagrant art. 127 din Tratat..., care, după cum am arătat, prevede că statele membre trebuie să ducă politici bugetare sănătoase. Problema este că operațiunile „non-standard” tind să se permanentizeze, forțând BCE să aleagă între folosirea limitată a unor instrumente de politică monetară ce și-au dovedit eficacitatea prin prisma

obiectivului stabilității prețurilor și modificarea frecvență a acestor instrumente „non-standard”.¹²

În fine, unele instrumente de politică monetară numite „non-standard”, cum ar fi, de exemplu, creditele speciale acordate de către BCE băncilor comerciale, cumpărarea de titluri de stat și practica de rate ale dobânzilor negative la facilitățile normale oferite băncilor comerciale (facilitatea de creditare marginală, *marginal lending facility* și facilitatea de atragere de depozite, *deposit facility*) au efecte redistributive inerente (de exemplu, ele favorizează deținătorii de titluri eligibile pentru asemenea operațiuni, precum și băncile care îi deservesc). Cu alte cuvinte, folosirea acestor instrumente relevă că unele acțiuni ale BCE încalcă, de fapt, principiul proporționalității. Însă, instrumentele respective au fost și vor fi necesare, probabil, pentru îndeplinirea mandatului BCE privind stabilitatea prețurilor.

2.2. Propuneri de reformă

Inflația scăzută din ultimii ani și șocul produs de pandemia Covid au determinat lărgirea semnificativă a gamei măsurilor de politică monetară. Unele instrumente și proceduri „non-standard” au dobândit caracter permanent, însă menținerea lor în arsenalul BCE este incertă, după cum nesigur este și răspunsul la întrebarea care anume dintre aceste operațiuni *sui-generis* ar trebui totuși standardizate.

În cele ce urmează, sugerăm patru posibile direcții de reformă.

2.2.1. Întărirea sprijinului fiscal pentru politica monetară

Conform prevederilor Tratatului de la Maastricht, situația financiară a unui stat membru trebuie să fie echilibrată și, deci, neutrală din punct de vedere economic și monetar. Politicile fiscale naționale se pot abate de la acest principiu în cazul excepțional în care un stat membru este afectat de un șoc asimetric, ce nu poate fi combătut prin politica monetară unică, însă nu se admite ca politica fiscală să înlocuiască sau să completeze în mod permanent politica monetară. Experiența ultimilor ani a arătat că pot exista situații în care eficacitatea politicii monetare este redusă, din cauza nivelului scăzut al ratelor dobânzilor. Or, în acest caz, se impune o acțiune fiscală comună la nivelul UE pentru ieșirea din

capcana inflației mici și a dobânzilor reduse (*low-inflation trap*).

Setul de instrumente al UEM nu conține însă niciun mecanism eficient de coordonare a politicilor fiscale. Regulile prevăzute în *Pactul de stabilitate și creștere (Stability and Growth Pact, SGP)* sunt foarte restrictive și nu pot fi aplicate decât în situații extreme. La rândul lor, prevederile din așa-numitul *Semestru european (The European Semester)* sunt orientate spre supravegherea statelor membre, iar relevanța lor la nivelul ansamblului zonei euro este, de asemenea, redusă. În fine, *Procedura privind dezechilibrele macroeconomice (The Macroeconomic Imbalance Procedure, MIP)* s-a dovedit în mare măsură ineficientă.¹³

Situațiile de genul celor menționate necesită o combinație a două regimuri fiscale, într-o procedură care să moduleze regulile cu privire la politica fiscală în funcție de limitele care grevează eficacitatea politicii monetare. Or, această procedură impune modificarea actualelor reguli fiscale. O soluție ar fi ca politica fiscală să fie mai relaxată în cazul în care inflația se situează sub ținta de 2% a BCE și mai restrictivă atunci când inflația depășește această țintă.¹⁴ Altă variantă este legarea ritmului ajustării fiscale de măsura în care BCE este efectiv limitată în intervenția sa de nivelul redus al ratelor dobânzilor existente în economie.¹⁵ A treia abordare este crearea unui instrument fiscal comun la nivelul UE.

2.2.2. Coordonarea politicilor fiscal-monetare

Confruntată cu condiții adverse, severe și persistente, politica monetară expansionistă se dovedește ineficientă, după cum politica fiscală expansionistă eșuează, la rândul său, în cazul în care efectul său este anihilat de creșterea economisirii private și/sau creșterea ratelor dobânzilor. Această situație impune ca autoritățile fiscale să efectueze transferuri fiscale, iar băncii centrale să intervină pe piață la scara necesară pentru a preveni creșterea primelor de risc aferente împrumuturilor publice. De altfel, acesta este modul în care au acționat informal autoritățile UE pentru a face față șocului pandemic. Pe termen lung, se impune însă crearea unui cadru formal care să faciliteze coordonarea fiscal-monetară, în cazul în care această coordonare se dovedește necesară pentru a duce o politică de stabilizare eficientă.¹⁶

Problema este că o coordonare a politicilor fiscal-monetare ce ar reduce puterea de decizie a BCE încalcă principiul independenței acesteia. Totuși, în măsura în care nu încalcă principiul dominanței monetare, consacrat prin TFEU, coordonarea este compatibilă cu independența BCE. Pentru realizarea practică a acestei coordonări, în literatură se propune înființarea unui organ consultativ, format din reprezentanți ai autorităților fiscale și monetare, care să analizeze situația și să formuleze recomandări facultative.¹⁷

O soluție radicală la problema coordonării politicii fiscal-monetare-fiscale ar fi autorizarea BCE să efectueze transferuri fiscale directe, în maniera desemnată prin sintagma „elicopter cu bani”. După cum am arătat însă într-o altă lucrare, pe lângă problemele operaționale, această soluție incumbă numeroase riscuri economice și politice¹⁸.

2.2.3. Creșterea independenței financiare a Eurosistemului

Potențialul financiar al Eurosistemului depinde de gradul de capitalizare al fiecărei BCN, de regulile de constituire a capitalului acestora și de modul de repartizare a profiturilor lor.¹⁹ În cazul în care politica monetară dusă la nivelul zonei euro provoacă pierderi mari și intempestive, este necesară recapitalizarea de către statele membre atât a BCE, cât și a BCN. O asemenea operațiune trebuie efectuată în condiții bine precizate, care să garanteze că BCE se comportă prudent în gestionarea riscului aferent portofoliului său de titluri și că recapitalizarea sa nu este impusă de încetarea plăților unui stat membru. De exemplu, se poate crea un fond de investiții (plasament) prin care Eurosistemul să cumpere obligațiuni de stat. Contribuțiile la acest fond ar urma să fie repartizate pe BCN în funcție de obiectivele politicii monetare comune. În ceea ce privește profiturile și pierderile, acestea ar putea fi repartizate proporțional cu capitalul subscris de fiecare BCN la BCE și la amintitul organism de plasament colectiv.

2.2.4. Eliminarea restricțiilor care diminuează eficacitatea politicii monetare

Înlăturarea ambiguităților și întărirea siguranței juridice necesită interpretarea art. 123 din TFUE într-un mod care să țină seama de obiectivul BCE și de mecanismele care impun

respectarea disciplinei bugetare de către statele membre. Astfel, operațiunile BCE nu ar trebui considerate finanțare monetară, dacă, dar numai dacă, sunt respectate următoarele două condiții: 1) această instituție explică necesitatea operațiilor respective pentru îndeplinirea mandatului său privind stabilitate prețurilor; și 2) cumpărările de obligațiuni nu înlătură presiunile exercitate de piață asupra statelor membre să ducă o politică bugetară sănătoasă.

O abordare similară poate fi folosită pentru verificarea respectării principiului proporționalității.²⁰ Conform acestei abordări, în cazul în care măsurile de politică monetară sunt necesare pentru atingerea obiectivului BCE privind stabilitatea prețurilor, efectele lor redistributive nu constituie o încălcare a principiului proporționalității. Sarcina explicării clare a acestei necesități revine însă BCE (*probatio incumbit ei qui dicit, non qui negat*).

3. Regulile fiscale

3.1. Pactul de stabilitate și creștere

Regulile fiscale ale UE urmăresc atingerea a două obiective: 1) reducerea riscului unei crize a datoriei publice a unor state membre și evitarea dominanței fiscale asupra politicii monetare (prevenirea datoriei publice și deficitelor bugetare excesive – în limbajul TFUE); și (2) crearea unei marje de manevră suficient de mari pentru ca statele membre să poată duce politici fiscale anticiclice. Apartenența la zona euro sporește importanța ambelor obiective amintite, deoarece: a) criza datoriei publice a unui stat membru are aici externalități negative mai mari, deoarece poate forța *in extremis* statul respectiv să iasă din zona euro; b) politica fiscală este în acest caz singurul instrument de stabilizare macroeconomică disponibil la nivelul statelor membre și, după cum am arătat, un instrument necesar adesea chiar și la nivelul zonei euro.

După introducerea lor în anii 1990, regulile fiscale – cunoscute sub denumirea generică de *Pactul de stabilitate și creștere* (*Stability and Growth Pact*, SGP) – au fost îmbunătățite și modificate de mai multe ori. În modul acesta, ele au devenit foarte complexe și greu de înțeles și de aplicat. De asemenea, în literatură se arată că acest proces de adaptare ad-hoc nu a fost scutit de „erori

grave”. Trebuie totuși spus că, deși au fost modificate în mai multe rânduri, regulile fiscale s-au bazat în permanență pe eșafodajul legal conceput pentru realizarea celor două obiective amintite anterior. Această bază legală a fost creată printr-un compromis politic, realizat în cursul negocierilor din etapa premergătoare semnării „Tratatului de la Maastricht”.²¹

Cadrul legal actual conține trei elemente:²²

1) „Valorile de referință” menționate în articolul 126 alineatul (2) din TFUE și prevăzute concret în art. 1 din Protocolul (nr. 12) privind procedura aplicabilă deficitelor excesive: 3% și 60% din PIB pentru deficitul bugetar și, respectiv datoria publică.

2) Procedurile și regulile de ajustare fiscală aplicabile în cazul depășirii valorilor de referință prevăzute în art. 126 din TFUE.

3) Modalitatea de aplicare bazată pe mai mulți factori: 1) influența exercitată de către statele membre asupra statului în cauză; 2) presiunea exercitată asupra statului nediligent de către instituțiile europene și de mecanismele pieței; și 3) posibilitatea aplicării unor sancțiuni financiare. Respectarea regulilor fiscale nu este impusă, deci, prin procedura valabilă în cazul încălcării TFUE, ci prin alte modalități, care conferă instituțiilor însărcinate cu aplicarea lor – Comisia Europeană, care propune sau recomandă și Consiliul European, care decide – o considerabilă putere discreționară.

Acest sistem a fost contestat în repetate rânduri, deoarece s-a constatat că impune restricții politicii fiscale atunci când nu ar trebui – cu o rigoare totuși insuficient de mare pentru a stopa creșterea deficitelor bugetare în perioadele de recesiune –, dar nu prevede asemenea limitări în cazul în care acestea sunt realmente necesare (permițând, deci, politici fiscale prociclice). De aceea, regulile au fost modificate de două ori (în 2005 și 2011), iar apoi completate printr-un nou tratat interguvernamental: *Tratatul privind stabilitatea, coordonarea și guvernarea în cadrul Uniunii Economice și Monetare* (*Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union*), cunoscut și sub denumirea de Pactul Fiscal European (2016). Aceste modificări succesive au încercat să rezolve amintitele puncte slabe ale Pactului fiscal și să adapteze

regulile și procedurile sale la diverse situații concrete, apărute ulterior. Mai precis, aceste amendamente au constat în introducerea ajustării ciclice a variabilelor (2005), atenuarea aplicării discreționare a regulilor (2011) și completarea lor cu un mecanism de garantare suplimentar (2012).

Trăsătura comună a tuturor acestor modificări și completări este că nu au încălcat principiul uniformității valorilor de referință pentru deficitul bugetar și datoria publică (și nici nivelul acestora), referențiale valabile pentru toate statele membre. Ele au constituit mai degrabă încercări de ajustare a elementelor (2) și (3) ale compromisului de la Maastricht, lăsând însă neschimbate filosofia tratatului și elementul concret (1) menționat mai sus.

Deosebirea esențială între dezbaterile actuală cu privire la reforma Pactului fiscal și discuțiile anterioare în legătură cu acest subiect este că, în prezent, se contestă atât principiul limitării deficitului bugetar și a datoriei publice, cât și aplicarea uniformă a valorilor de referință tuturor statelor membre și mărimea lor numerică (3% și 60% din PIB). În prezent, concepția dominantă (deși nu consensul) este că eterogenitatea statele membre face ca valorile de referință imuabile – și în special nivelurile lor actuale – să fie greu de justificat și, probabil, contraproductive.

Principalele motive invocate sunt următoarele:

1) Valorile de referință ale deficitului bugetar și datoriei publice, invariante în raport cu țara și factorul timp, nu oferă informații relevante pentru aprecierea măsurii în care datoria publică a unei țări poate fi susținută. Posibilitatea susținerii datoriei publice depinde de foarte mulți factori, cum ar fi, de exemplu, deficitele și excedentele bugetare primare viitoare, ratele dobânzilor, rata creșterii economice pe termen lung, mărimea impozitelor, istoricul fiscal al fiecărei țări și, în ultimă instanță, politica și instituțiile naționale. Acțiunea conjugată a acestor factori este însă mult prea complexă pentru a fi reflectată de referențialele amintite.

2) Încercarea de a lua în considerare aceste informații suplimentare prin elementul (2) al Pactului de stabilitate și creștere (Procedurile și regulile de ajustare fiscală aplicabile în cazul depășirii valorilor de referință) este sortită eșecului, deoarece reformele necesare impun schimbări mult mai profunde și mai complexe decât cele prevă-

zute de actualele proceduri. În plus, aceste reforme implică previzionarea deficitelor și excedentelor bugetare structurale, care sunt variabile economice instabile și greu de prevăzut. Ca urmare, aprecierea eronată a posibilității de susținere a datoriei publice poate duce la politici economice greșite și la consecințe negative persistente.²³

3) În condițiile perioadei postpandemie, în care riscul reinflamării inflației a rămas relativ redus, a crescut mărimea medie a deficitelor bugetare și a datoriei publice ale statelor membre, precum și abaterile de la aceste mărimi medii. Ca urmare, menținerea și aplicarea unor valori de referință pentru deficitul bugetar și datoria publică uniforme pentru toate statele membre, conjugată cu existența unor reguli de ajustare de o complexitate scăpată de sub orice control, împiedică stabilizarea macroeconomică și poate duce la stagnare economică prelungită.

Problema menționată la pct. (3) poate fi soluționată simplu prin majorarea valorilor de referință ale deficitului bugetar și datoriei publice și prin menținerea în vigoare a principiului că valorile de referință odată reajustate se aplică tuturor statele membre UE. Rezolvarea problemelor (1) și (2) necesită însă reforme mai profunde.

3.2. Un nou cadru fiscal european

Propunerea cea mai radicală este renunțarea completă la reguli fiscale în formă numerică.²⁴ Conform acestei abordări, prevederile tratatului referitoare la evitarea deficitelor bugetare excesive ar urma să fie interpretate ca obligații asumate de către statele membre să opereze ajustări bugetare în cazul în care datoria publică devine nesustenabilă, nu ca angajamente de nu depăși anumite plafoane. Apariția acestei necesități și a programelor de ajustare fiscală aferente vor fi evaluate printr-o procedură comună de instituții naționale independente și/sau de Comisia Europeană. Nerespectarea recomandărilor Comisiei va fi sancționată fie printr-o variantă a actualei proceduri aplicabile deficitelor excesive (care poate duce la amenzi aplicate de Consiliu), fie prin înlocuirea acesteia cu procedura aplicabilă în caz de încălcare a tratatului (i.e. sesizarea Curții de Justiție Europene, care în prezent este exclusă de

art. 126 alineatul [10] din TFUE). Adepții acestei propuneri argumentează că flexibilitatea standardelor necesită o justiție independentă atât pentru stabilirea limitelor de permisivitate ale standardelor, cât și pentru a aplica standardele în mod credibil.

O abordare mai puțin radicală este menținerea valorii de referință a datoriei publice (și, eventual, a deficitului bugetar), precum și a unei reguli fiscale care să guverneze reglarea abaterilor de la aceste valori, însă renunțarea la principiul că aceste plafoane trebuie să fie identice pentru toate statele membre și pentru toate timpurile.²⁵ În această concepție, faptul că datoria publică a unui stat poate fi susținută arată că guvernul și-a stabilit o țintă realistă pentru datoria sa pe termen mediu. Realismul acestei ținte ar fi evaluat, într-o primă etapă, de către instituțiile financiare naționale, pe baza unei metodologii comune, iar în etapa a doua, de către Comisie. În final, ținta ar fi aprobată (sau respinsă) de către Consiliu și ar servi drept reper pentru dimensionarea veniturilor și cheltuielilor bugetului de stat (excluzând, deci, stabilizatorii bugetari automați). Impunerea îndeplinirii acestor obligații s-ar face prin procedura privind deficitul excesiv declanșată de o încălcare vădită a regulii referitoare la veniturile și cheltuielile publice specifice țării în cauză.

A treia variantă, care reflectă în mare măsură propunerile *Consiliului bugetar european (European Fiscal Board, EFB)*, constă în menținerea actualelor valori de referință ale deficitului bugetar și datoriei publice, deoarece acestea constituie totuși „puncte focale pentru factorii de decizie și publicul larg”.²⁶ S-ar flexibiliza însă mult alegerea căilor de convergență înspre aceste obiective prin unul sau altul din următoarele mecanisme:

a) Stabilirea unui ritm de ajustare a abaterilor de la valorile de referință ale deficitului bugetar și datoriei publice specifice țării în cauză și revizuirea periodică a acestui indicator. Mecanismul este descris amănunțit în Raportul Consiliului Bugetar European 2020 și este preconizat și de unii specialiști independenți.²⁷

b) Analizarea sustenabilității datoriei publice și utilizarea rezultatelor acestei analize pentru a stabili dacă deficitele bugetare sunt „excesive”, adică dacă statul în cauză respectă disciplina

financiară, deși depășește valorile de referință de 3%, respectiv 60% din PIB. În plus, analiza posibilității susținerii datoriei publice poate avea un rol mai mare în determinarea ajustărilor necesare și a ritmului acestora.

c) Extinderea și definirea adecvată a „clauzei generale de salvare a Pactului de stabilitate și creștere”, introdusă în 2011 și activată de Comisia Europeană în martie 2020. Această clauză permite „o abatere temporară coordonată și ordonată de la cerințele normale pentru toate statele membre într-o situație de criză generalizată cauzată de o recesiune economică severă a zonei euro sau de UE în ansamblu”.²⁸

Toate aceste propuneri de reformă necesită modificarea legislației secundare a UE, care stă la baza Pactului de stabilitate și creștere. Este necesară, de asemenea, modificarea Pactului fiscal, care, împreună cu alte reglementări ale UE, consacră regula după care o datorie publică ce depășește valoarea de referință de 60% trebuie redusă „cu o rată medie de o douăzecime pe an, ca rată de referință”²⁹, precum și a legislației naționale introduse în conformitate cu aceste prevederi.

4. Transformarea programului *NextGenerationEU* într-un instrument fiscal permanent

4.1. Componentele programului *NextGenerationEU*

Decizia de a nu crea o capacitate fiscală comună la nivelul zonei euro a avut implicații semnificative asupra politicii macroeconomice și, indirect, asupra politicii monetare a BCE și poziției internaționale a euro. Această problemă a fost sesizată de către mulți economiști și alți experți atât înainte, cât și după introducerea euro.³⁰

Lansarea, în primăvara anului 2020, a *Planului de relansare european (NextGenerationEU, NGEU)* a constituit o inițiativă inovatoare, menită să răspundă unei recesiuni economice severe și unei amplificări fără precedent a riscurilor cu care se confruntă UE și zona euro. Apărut la mai puțin de un deceniu de la criza zonei euro, șocul pandemic a fost un alt factor de adâncirea a divergențelor între țările europene. Acest din urmă șoc, manifestat inițial în Italia și Spania (și cu forță mai mică în Germania), a amenințat să agraveze situația țărilor deja slăbite de criza euro și lipsite

de spațiul de manevră bugetară necesar pentru a face față consecințelor sociale ale pandemiei.

Prin implementarea unui sprijin fiscal direct, completat cu credite acordate statelor membre UE, programul *NextGenerationEU* (NGEU) a depășit propunerile anterioare ale economiștilor și a înlăturat tabuurile politice pe care experții oficiali și politicienii le credeau intangibile. Mai mult, noua inițiativă a deblocat o dezbatere stagnantă de mai multă vreme despre crearea unei capacități fiscale comune și despre viitoarele politici ale UE în sens mai larg.

La nivelul UE în ansamblu său, NGEU este totuși o componentă relativ limitată a unui plan de măsuri pentru sprijinirea statelor membre să facă față pandemiei. Astfel, subvențiile (granturi – în limbajul programului), în valoare de 390 miliarde euro, finanțate prin împrumuturi contractate pe piața de capitaluri în numele UE, se ridică la 2,8% din PIB-ul UE înregistrat în anul 2019, iar vărsarea sumelor respective statelor beneficiare este eșalonată pe cinci ani (2021–2026). La apogeu (2023–2024), plățile cu titlu de subvenții se ridică la 0,7% din PIB-ul UE.³¹ Mărimea acestor sume reprezintă totuși o mică parte din suma cheltuită de statele membre pentru a face față pandemiei și o fracțiune încă și mai mică din cheltuielile pe care le va face în același scop guvernul SUA. Din punct de vedere macroeconomic, NGEU nu schimbă, deci, regulile jocului.

Cu toate acestea, subvențiile prevăzute în cadrul NGEU sunt importante prin prisma unor state membre: în anul de vârf, acestea vor depăși 3% din PIB-ul anual al Croației, 2,5% din cel al Bulgariei și Greciei, 1,5% din cel al Letoniei, Portugaliei, României și Spaniei și 1% din cel al altor câtorva țări. Rezultă că NGEU echivalează cu o importantă redistribuire de resurse finanțată prin împrumuturi publice contractate la nivel european și realizată în favoarea unor state membre mai puțin dezvoltate și cu acces mai redus pe piața financiară internațională.

Mai mult, unele țări beneficiază de subvenții NGEU concomitent cu împrumuturi primite de la UE (prin NGEU sau prin alte programe, cum ar fi, de exemplu, *Instrumentul european de sprijin temporar pentru atenuarea riscurilor de șomaj într-o situație de urgență*, *The European instrument for temporary Support to mitigate Unem-*

ployment Risks in an Emergency, SURE) și cu accesul la alte surse de finanțare. Însă, dincolo de subvenții și de împrumuturi relativ mai ieftine, importanța NGEU rezidă în aceea că el constituie un cadru unitar pentru măsurile de redresare luate de guvernele statelor membre, precum și un semnal pozitiv pentru investiții și planuri de reformă mai ample.

Pricipalele argumente pe care se bazează afirmația că NGEU constituie o inovație majoră prin prisma continuării unificării europene sunt următoarele:

1) Efectuează transferuri de resurse importante în favoarea statelor membre mai puțin dezvoltate. Acest lucru contrastează frapant cu respingerea politică a „unificării transferurilor” din timpul crizei euro din anii 2008–2009.

2) Implică finanțarea de către UE a cheltuielilor bugetare a unor state membre, cheltuieli determinate în mare măsură de achitarea sarcinii datoriei publice (rate scadente plus dobânzi), ceea ce nu s-a mai întâmplat niciodată și, în general, a fost considerată imposibilă.

3) Sporește volumul resurselor proprii ale UE susceptibile a fi utilizate pentru rambursarea împrumuturilor publice ale statelor membre. Această decizie reprezintă o altă suspendare a unui consens european predominant până acum.

Deși transferuri de resurse prin bugetul UE au existat și în trecut, finanțarea cheltuielilor publice ale statelor membre prin împrumuturi contractate în nume propriu de UE se abate de la interpretarea tradițională a prevederilor legale, după care, la nivelul UE, nu pot exista cheltuieli finanțate prin împrumuturi publice, deoarece bugetul UE trebuie: (a) să cuprindă toate veniturile și cheltuielile acesteia (principiul universalității); (b) să fie echilibrat *ex ante*; și (c) să fie stabilit prin cadrul financiar multianual al Uniunii (art. 310 și 312 din TFUE).

După părerea noastră, importantă este mai ales nerespectarea restricției de la pct. (b). Într-adevăr, UE s-a împrumutat și până acum pe piața de capital internațională, de exemplu, pentru a refinanța creditele condiționate, acordate împreună cu Banca Mondială și FMI, pentru acoperirea deficitului balanței de plăți al unor state membre sau al unor țări terțe. Însă, UE nu s-a putut împrumuta pentru a-și finanța propriile cheltuieli bugetare.

Cu toate acestea, trebuie subliniat că NGEU este un program de subvenționare a investițiilor statelor membre extrabugetar, excepțional și limitat în timp. Implementarea sa nu afectează bugetul anual al UE, așa cum este definit acesta prin TFUE.

Cadrul legal a NGEU constă în trei componente:

1) *Majorarea excepțională a volumului resurselor UE de natură să-i permită să facă față șocului pandemic.* Această decizie a fost luată în baza art. 311 din TFUE, care prevede că se pot introduce noi genuri de resurse proprii; ea a necesitat acordul unanim și ratificarea sa de către toate statele membre. Măsura luată în acest mod remarcabil a sporit volumul resurselor UE susceptibile a fi utilizate pentru rambursarea împrumuturi publice, contractate în scopul finanțării subvențiilor și creditelor acordate statelor membre.

2) *Alocarea de fonduri corespunzătoare noului instrument de redresare extrabugetar,* în spiritul solidarității dintre statele membre – principiu prevăzut de art. 122 din TFUE. Interesant este că noul *Mecanism de redresare și reziliență (Recovery and Resilience Facility, RRF)* nu este o simplă componentă tehnică a NGEU, ci un instrument fiscal independent, care prevede în detaliu condițiile de politică macroeconomică, fiscală și sectorială ce trebuie îndeplinite pentru accesarea sa, respectiv modul în care se fac decontările în funcție de îndeplinirea jaloanelor și a țintelor convenite.³²

3) *Efectuarea de transferuri către țările membre și acordarea de credite acestora prin progamele UE și în conformitate cu procedurile acesteia,* pe baza art. 175 din TFUE, care obligă statele membre să-și coordoneze politicile economice pentru reducerea decalajelor dintre nivelurile de dezvoltare ale diverselor regiuni și rămânerii în urmă a regiunilor defavorizate, constituind baza legală pentru actualele „fonduri structurale” (Fondul European de Orientare și Garantare Agricolă, Fondul Social European, Fondul European de Dezvoltare Regională).

Resursele necesare pentru rambursarea împrumuturilor pe care UE le contractează în nume propriu pentru finanțarea acțiunilor prevăzute în

dată, nu sunt specificate (se discută despre taxa digitală, taxa pe carbon, veniturile din vânzarea certificatelor de emisii (ETS) și taxa pe tranzacțiile financiare), precum și, implicit, dar obligatoriu, din viitoarele contribuții bazate pe venitul național brut (VNB) ale statelor membre.

Această decizie implică, eventual, apariția unei datorii publice la nivelul statelor membre (în cazul în care resursele proprii ale UE nu sunt suficiente). Într-adevăr, dacă resursele proprii ale UE nu sunt suficiente, cele care garantează că UE își va rambursa împrumuturile sunt, în ultimă instanță, statele membre. Totuși, având în vedere că s-a ajuns deja la un acord politic asupra faptului că rambursarea împrumuturilor contractate în nume propriu de UE se va face în primul rând din noile sale resurse proprii, sarcina de rambursare nu a fost repartizată încă pe statele membre, deși, în conformitate cu regulile generale ce guvernează constituirea resurselor UE, acestea din urmă ar trebui să cunoască întotdeauna în mod precis și cu anticipație cheltuielile pe care urmează să le suporte.

Eficacitatea programului NGEU va depinde în mare măsură de viitoarea atitudine a guvernelor statelor membre. Investițiile finanțate de UE (prin subvenții sau granturi) sunt condiționate de efectuarea unor ample reforme interne, de respectarea principiilor bunei gestiuni financiare și ale statului de drept, de aplicarea „recomandărilor specifice fiecărei țări” elaborate de UE, precum și de respectarea prevederilor Pactului de stabilitate și creștere. Această multiplă interrelaționare echivalează cu o formă de condiționalitate complexă, prin care obținerea alocațiilor din partea UE este legată de adoptarea pe plan intern a unor măsuri pentru maximizarea rentabilității sociale a cheltuielilor de investiții.

Subvențiile și creditelor acordate statelor membre în cadrul NGEU se deosebesc atât de sprijinul financiar tradițional, realizat prin fondurile structurale, prevăzute ca atare în bugetul UE, cât și de asistența financiară condiționată, oferită în cadrul mecanismului european de stabilitate, MES. Astfel, spre deosebire de fondurile structurale, statele membre beneficiază în cadrul NGEU de o anumită marjă de manevră în alocarea de fonduri unor proiecte specifice, însă eliberarea acestor resurse este condiționată de îndeplinirea unor

criterii de performanță referitoare la indicatorii de referință și la rezultate (ținte). De asemenea, în loc de condiționalitatea generală, aplicabilă tuturor țărilor în cadrul programelor MES, forma mai ușoară și mai direcționată de condiționalitate prevăzută de NGEU acționează mai degrabă prin „îmbolduri” (*nudges*³³), decât prin constrângeri. Acest *modus operandi* completează lista instrumentelor UE cu transferurile gratuite definitive (subvenții, granturi) și, deci, ar putea influența în mod durabil viitoarele politici macroeconomice ale UE.

Eficacitatea acestei forme de condiționalitate rămâne totuși o problemă deschisă. Cu toate că, la prima vedere, abordarea pare promițătoare, monitorizarea „țintelor și jaloanelor” din Planurile naționale de redresare și reziliență (de exemplu, PNRR-ul României cuprinde 507 jaloane și ținte) se poate transforma într-un simplu exercițiu birocratic de bifare a unor rubrici dintr-un formular. De asemenea, eficacitatea unei asemenea condiționalități depinde în mare măsură de tipul de indicatori utilizați pentru exprimarea „țintelor și jaloanelor”, în special dacă acești indicatori sunt de natură cantitativă sau calitativă.

Un dezavantaj al NGEU este că alocă, dacă o face, puține resurse pentru finanțarea unor bunuri publice europene, cum ar fi, de exemplu, cercetarea și dezvoltarea de vaccinuri. Cu alte cuvinte, deși resursele sale sunt procurate la nivel unional, programul este dedicat finanțării unor cheltuieli considerate necesare la nivel național.

4.2. Reforme necesare și posibile

În perioada anterioară pandemiei Covid, au existat două concepții cu privire la viitorul finanțelor publice ale UE. Prima s-a concentrat pe crearea unui buget comun sau a unei „capacități fiscale” în scopul stabilizării zonei euro. Adepții acestei abordări au preconizat întocmirea unui buget comun, care să joace un rol stabilizator atât la nivelul economiilor naționale, afectate de anumite șocuri specifice, cât și nivelul economiei zonei euro, afectate de un șoc comun.³⁴

Dezbaterea cu privire la rolul rolul bugetului comun în atenuarea perturbațiilor specifice unei anumite țări a fost declanșată de observația că bugetul federal al SUA acordă automat o compensație parțială pentru consecințele negative

ale șocurilor specifice unui stat membru al federației americane. La rândul său, dezbaterea cu privire la stabilizarea la nivelul întregii zone euro a apărut ca urmare a observației că o politică monetară comună și politici fiscale diferite ale statelor membre nu constituie o combinație adecvată de politici (*policy mix*) la scara zonei euro, mai ales atunci când eficiența politicii monetare este diminuată de dobânzile foarte mici.³⁵ Ambele abordări s-au confruntat cu impedimentul reprezentat de faptul că UE nu poate institui impozite, astfel că au existat numeroase discuții cu privire la constituirea unor fonduri de urgență sau o combinație a acestor fonduri cu diverse genuri de credite.

A doua concepție a vizat finanțarea bunurilor publice la nivelul UE. Acest gen de finanțare este, prin natura, sa o funcție a finanțelor publice, care, în acest caz, est supusă restricției reprezentate de principiul echilibrului bugetar. Problema care s-a pus a fost dacă repartizarea cheltuielilor publice între statele membre corespunde ierarhizării competențelor între cele două nivele de luare a deciziilor: guvernele naționale și instituțiile comunitare. Elucidarea acestei probleme a generat o amplă discuție, încă neterminată, despre structura resurselor UE și posibilitatea de a crea noi resurse proprii, care să compenseze scăderea volumului resurselor proprii tradiționale, în special a veniturilor din taxele vamale.³⁶

NGEU a depășit ambele abordări. Astfel, având în vedere absența consensului cu privire la întocmirea unui buget al zonei euro, opțiunea (rațională) de a realiza un program la nivelul UE (27 de țări) mai degrabă decât la nivelul zonei euro (19 țări) a tranșat, probabil, disputa dintre susținătorii celor două concepții amintite. Ca urmare, Instrumentul bugetar pentru convergență și competitivitate (*Budgetary Instrument for Convergence and Competitiveness*, BICC), existent la nivelul zonei euro încă din iunie 2019, a fost inclus în NGEU.

Cu toate acestea, NGEU nu este un buget public propriu-zis, ci mai degrabă un instrument fiscal special, conceput pentru a face față unei situații de urgență. Trecerea la un buget propriu, finanțat din resurse proprii, dedicat finanțării programelor la nivelul UE și controlat de Parlamentul European, este mult mai controversată din

punct de vedere politic și juridic, deoarece ar duce la o adevărată federalizare a UE. Așa cum preconizează, de altfel, mulți autori, printre care cunoscutul și controversatul economist francez T. Piketty și ceilalți semnatori ai „Apelului pentru transformarea Europei”.³⁷

În loc de această unificare fiscală și politică reală, care întâmpină încă reticiențe, s-ar putea lua deocamdată unele măsuri mai puțin ambițioase:

1) *Prelungirea scadenței datoriei publice contractate în cadrul NGEU.* Primul pas în această direcție este „rostogolirea” datoriei publice contractate în cadrul NGEU. Conform documentelor oficiale, rambursarea împrumuturilor contractate în nume propriu de UE va începe în 2027, iar Consiliul European a stabilit deja că termenul final pentru stingerea acestor datorii este sfârșitul anului 2058. Aceste decizii ar putea fi însă revizuite, mai ales dacă se va constata că pe piața financiară internațională continuă să existe o cerere semnificativă față de noile titluri emise de UE. Există deja o datorie supranațională a UE (datoria contractată de UE pentru finanțarea creditelor acordate țărilor terțe, datoria Băncii Europene de Investiții [*European Investment Bank*, EIB] și datoria MES) și este destul de puțin probabil că statele membre UE vor decide să ramburseze integral această datorie atât timp cât investitorii internaționali vor continua să considere că plasamentele în obligațiuni UE sunt atractive. La urma urmei, datoria publică perpetuă se practică de mult timp în toată lumea.³⁸

O prelungire a scadenței datoriei NGEU ar eluda necesitatea găsirii unor noi resurse proprii. Consiliul European a decis la reuniunea sa din 17–21 iulie 2020 că UE trebuie să facă eforturi pentru crearea unor noi resurse proprii, dintre care câteva sunt menționate chiar în concluziile acestei ședințe.³⁹ Veniturile aferente ar urma să fie utilizate, într-o primă etapă, pentru achitarea sarcinii datoriei contractate pentru finanțarea NGEU. Dintre aceste resurse potențiale, doar veniturile din vânzarea certificatelor de emisii (ETS) sunt semnificative, însă natura lor pigouviană⁴⁰ implică faptul că aceste venituri sunt, prin natura lor, temporare. Mai mult, chiar dacă s-ar dori găsierea unor noi resurse proprii, ar putea fi imposibil ca statele membre UE să accepte dimensionarea acestor resurse în funcție de mărimea sumelor necesare

pentru rambursarea datoriei NGEU.⁴¹ Căci, sporirea resurselor proprii determină creșterea corespunzătoare a contribuțiilor statelor membre, ceea ce s-ar putea dovedi greu de acceptat din punct de vedere politic. Posibilitatea „rostogolirii” datoriei NGEU, adică a prelungirii scadențelor sale sau a transformării sale în datorie perpetuă (fără termen), este, deci, reală.

2) *Crearea unor noi mecanisme de coordonare între UE și statele membre.* A doua posibilitate este construirea a unor noi mecanisme de coordonare a politicii economice duse la nivelul UE și a politicilor aplicate de statele membre. Deoarece NGEU combină subvențiile și creditele acordate de UE cu acțiunile guvernelor statelor membre, condiționând accesul la cele dintâi de efectuarea unor reforme interne, acest program este susceptibil să introducă un nou *modus operandi* în setul instrumentelor de politică economică ale UE. Astfel, acordarea de subvenții condiționate, prin care UE cofinanțează acțiuni de politică economică inițiate în mod cordonat de guvernelor naționale, ar putea constitui un nou model de cooperare verticală între nivelurile de decizie în cadrul UE. Domeniile în care acest model este susceptibil a fi aplicat sunt, de exemplu, generația următoare de „fonduri structurale”, precum și tranziția verde și digitală.

O abordare similară poate fi utilizată pentru acordarea unui tratament fiscal preferențial acelor investiții ce contribuie la realizarea în comun a anumitor obiective. Statele membre ar putea fi autorizate, de exemplu să se împrumute peste limitele standard pentru finanțarea anumitor programe de interes comun european, cu condiția ca datoria lor publică să poată fi susținută.

3) *Crearea unui mecanism de finanțare permanent.* Principala întrebare este totuși dacă împrumuturile contractate în nume propriu de UE în scopul finanțării subvențiilor acordate statelor membre (ca în cazul NGEU) sau a investițiilor efectuate la nivelul UE pot fi practicate din nou în cazul unor șocuri adverse puternice sau a unor nevoi deosebit de presante. De aceea, a treia opțiune complementară ar fi utilizarea modelului NGEU pentru crearea unui mecanism fiscal permanent, care să facă parte din setul de instrumente „standard” al UE. Spre deosebire de un buget propriu-zis, acest nou instrument fiscal nu ar finanța

cheltuielile curente. El ar fi utilizat doar dacă și doar atunci când un nou șoc sau o nouă provocare comună ar necesita aplicarea unui program finanțat prin datorii contractate la nivelul UE.

Din punct de vedere economic, un asemenea instrument nu ar servi, probabil, pentru absorbția unui șoc ciclic. El ar fi mai degrabă un mijloc de finanțare a investițiilor și a reformelor din acele state membre, care se confruntă cu probleme grave (din cauza dezastrelor naturale sau a șocurilor geopolitice). S-a decis deja că instrumentul de sprijin condiționat numit Mecanismul de redresare și reziliență (RRF) este un mecanism permanent. Dacă împrejurările o impun, acest precedent poate fi invocat pentru crearea unei facilități de finanțare permanente, cu condiția, desigur, să se găsească resursele necesare.

Mecanisme similare pot fi utilizate pentru finanțarea unor acțiuni comune speciale sau de natură structurală (cum ar fi, de exemplu, programe de investiții comune pentru tranziția verde, programe excepționale de cercetare și dezvoltare tehnologică, inițiative comune de securitate etc.). Astfel, dacă sunt justificate de natura programului respectiv și de existența unor puternice efecte pozitive transfrontaliere (deoarece acțiunea unui stat membru contribuie la obiectivele comune), investițiile în interiorul statelor membre ar putea fi finanțate dintr-un fond de investiții comun – instituție financiară bine cunoscută –, care să se împrumute în nume propriu pe piața de capital internațională și să transfere resursele procurate în modul acesta statelor membre, cu sau fără redistribuire. Aceeași metodă s-ar putea aplica în cazul investițiilor efectuate direct la nivelul UE.

Mecanismul descris succint mai sus ar putea fi activat în anumite condiții predefinite: a) macroeconomice, atunci când este necesară o acțiune fiscală susținută pentru completarea măsurilor de politică monetară, însă statele membre nu doresc sau nu pot contribui în mod coordonat la această acțiune; b) structurale, atunci când anumite programe specifice pe termen lung sau de interes european trebuie realizate la nivel național sau la nivelul UE. Oricum, procedura de declanșare a mecanismului trebuie definită *ex ante* astfel încât să cuprindă atât condițiile macroeconomice și structurale, cât și regulile de luare a deciziilor.

În mod ideal, ar fi definită cu anticipație, de asemenea, funcționarea mecanismului de finanțare. După luarea deciziei de activare a mecanismului, resursele proprii ale UE (dacă s-au alocat) sau contribuțiile statelor membre (în caz contrar) ar putea fi alocate unui fond de investiții (de plasament) sau, alternativ, ar putea fi accesate automat.

5. Concluzii

În succesiunea de crize din ultimele două decenii, sistemul economic și politic al UE a dovedit o remarcabilă capacitate de adaptare. El a supraviețuit crizei zonei euro, deși la un moment dat părea că se destramă (Brexit). Și, cu toate că a fost conceput în condițiile unei inflații ridicate și ale unor dobânzi mari, sistemul monetar-fiscal al zonei euro s-a dovedit capabil să facă față unei inflații reduse și unor dobânzi mici.

Flexibilitatea nu constituie însă o justificare pentru amânarea *sine die* a finalizării unificării europene. În legătură cu toate cele trei probleme examinate în această lucrare – relația dintre politica monetară și politica fiscală, regulile fiscale ca atare și posibilitatea transformării programului NGEU într-un instrument fiscal permanent –, concluziile sunt similare: sistemul actual este pe cale să-și atingă limitele. Inovațiile politice și legislative imaginate ca răspuns la evenimentele apărute până acum au fost relativ eficiente din punct de vedere economic, însă nu constituie strategii optime. Au apărut în schimb probleme noi, ce necesită o abordare fundamental diferită. Din punct de vedere legal, s-au găsit soluții pentru a permite adoptarea unor măsuri politice a căror necesitate în împrejurări deosebit de nefavorabile nu a fost prevăzută de autorii tratatelor UEM. Însă, tocmai această flexibilitate ridică problema oportunității menținerii limitelor impuse în trecut unor asemenea politici. În plus, sesizările adresate curților constituționale naționale creează inevitabil un grad de incertitudine juridică, ceea ce determină, la rândul său, o accentuată incertitudine economică și politică.

Majoritatea reformelor discutate în această lucrare nu necesită modificarea tratatelor UE (deși implică modificarea legislației secundare și a Pactului fiscal). În ceea ce privește politica monetară și politicile fiscale naționale, unele clarificări și

amendamente ar fi neîndoios utile, însă nu sunt indispensabile, deoarece, la modul fundamental, dispozițiile din tratatele existente sunt valide. Regulile fiscale, în particular cele referitoare la valorile numerice de referință ale deficitului bugetar și datoriei publice, pot fi modificate prin procedurile prevăzute în tratatele existente, de exemplu, prin procedura legislativă specială prevăzută de art. 126, al. (14) din TFUE. Dacă statele membre cad de acord cu privire la aceste schimbări, unele îmbunătățiri semnificative ale modului de organizare și funcționare a UE pot fi aduse chiar și pe baza tratatelor existente.

Singura problemă care necesită modificarea TFUE este crearea unei „capacități fiscale comune” la nivelul zonei euro. UEM ar putea face față mai bine provocărilor viitoare, dacă ar avea un buget comun, în care să se prevadă venituri proprii suficiente și care să nu fie supus cerinței de a fi în permanență echilibrat. Motivele pentru care nu există încă un asemenea buget sunt, în ultimă instanță, de natură politică. Restricțiile legale actuale sunt rezultatul mai degrabă al reticiențelor statelor membre de a face încă un pas spre federalismul fiscal, decât al unei imposibilități obiective de a merge mai departe pe calea unificării europene. Din cauza acestei atitudini politice ezitante, crearea unei „capacități fiscale comune” nu este încă fezabilă, iar mai realistă este propunerea transformării NGEU într-un instrument fiscal permanent, care să fie activat în situații excepționale prin mecanisme prevăzute *ex ante*.

Deși limitate, reformele propuse pot constitui repere pentru transformarea UE în direcția finalizării unificării europene. După părerea noastră, Europa nu ar trebui să încerce să revină la „normalitatea” epocii de dinainte de recente crize, ci să se pregătească pentru viitor: o lume în care independența și credibilitatea băncii centrale rămân esențiale, însă gama măsurilor politice necesare s-a lărgit considerabil; în care amenințarea cu apariția unor crize ale datoriei publice a sporit, din cauza creșterii volumului acestui tip de datorie, însă stabilizarea macroeconomică necesită în permanență sprijin fiscal; în care riscurile de natură financiară, de sănătate, climatică sau geopolitică se materializează mult mai des și necesită răspunsuri extraordinare ș.a.m.d.

Stabilitatea și funcționalitatea cadrului monetar și fiscal al zonei euro constituie condiții importante pentru prosperitatea comună a popoarelor europene. Aceste caracteristici reprezintă, de asemenea, ancore pentru viitoarele reforme și evoluții instituționale la nivelul UE și al statelor membre. Cu alte cuvinte, crizele multiple – a sănătății, a schimbărilor climatice, energetică, geopolitică etc. – impun construirea unor noi instituții la nivelul UE, care pot contribui la finalizarea unificării europene.

Note

¹ Ultima modificare a bazei juridice primare s-a produs prin Tratatul privind funcționarea UE (Tratatul de la Maastricht).

² M. Brunnermeier, H. James, J. Landau, *The Euro and the Battle of Ideas*, Princeton University Press, 2016.

³ Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (versiune consolidată), „Jurnalul Oficial al Uniunii Europene” (RO), 26.10.2012, p. 99.

⁴ S. Cerna, *Politica monetară*, Editura Academiei, București, 2012, p. 389–390.

⁵ Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene..., p. 99.

⁶ C-370/12 – Pringle împotriva Guvernului Irlandei și alții, Hotărârea Curții (în plen), 27 noiembrie 2012, art. 135, 136 și 137, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0370>.

⁷ *Idem*.

⁸ BCE, Protocolul (nr. 4) privind statutul Sistemului European al Băncilor Centrale și al Băncii Centrale Europene, *Dispoziții instituționale*, noiembrie, 2012, https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecbinstitutional-provisions_2012ro.pdf.

⁹ C-493/17, Hotărârea Curții (Marea Cameră) din 11 decembrie 2018, Weiss și alții, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62017CJ0493>.

¹⁰ Această necesitate ineluctabilă este cunoscută în literatură sub denumirea de „regula Taylor” (a se vedea și lucrarea autorului, *Politica monetară*, ed. cit., p. 315–319).

¹¹ L. Reichlin, K. Adam, W. McKibbin, M. McMahon, R. Reis, G. Ricco, B. Weder di Mauro, *The ECB Strategy: The 2021 Review and its Future*, Centre for Economic Policy Research, 2021.

¹² O ilustrare a acestei dileme este introducerea recentă a *Programului de achiziții de urgență pentru pandemie (Pandemic emergency purchase programme, PEPP)*, care conferă BCE o flexibilitate mai mare decât cea permisă de mai vechiul *Program de achiziții de titluri de stat (Public Sector Purchase Programme, PSPP)* (2015). Aceeași semnificație are amintita adoptare recentă a instrumentului de politică monetară numit *Transmission Protection Instrument, TPI*.

¹³ Un exemplu în acest sens este cazul României, în care această procedură se aplică, fără a stopa însă creșterea permanentă a deficitului bugetar și a datoriei publice.

¹⁴ P. Lane, The future of the EU fiscal governance framework: a macroeconomic perspective, speech at the European Commission webinar on „The future of the EU fiscal governance framework”, 12 November, 2021. <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2021/html/ecb.sp211112~739d3447ab.en.html>.

¹⁵ O. Blanchard, Á. Leandro, J. Zettelmeyer, Redesigning EU Fiscal Rules: From Rules to Standards, PIIIE Working Paper 21-1, February 2021.

¹⁶ E. Bartsch, A. Bénassy-Quéré, G. Corsetti, X. Debrun, It's all in the Mix: How Monetary and Fiscal Policies Can Work or Fail Together, Geneva Reports on the World Economy 23, ICMB and CEPR, 2020.

¹⁷ L. Reichlin et al., *op.cit.*

¹⁸ S. Cerna, *Elicopterul cu bani: un mijloc miraculos de relansare a economiei?* <http://www.contributors.ro/economie/elicopterul-cu-bani-un-mijloc-miraculos-de-relansare-a-economiei/>, <http://www.oranoua.ro/silviu-terna-elicopterul-cu-bani-un-mijloc-miraculos-de-relansare-a-economiei/>.

¹⁹ L. Reichlin et al., *op.cit.*

²⁰ Această abordare se apropie de modul de interpretare a principiului proporționalității de către Curtea Europeană de Justiție. Interpretarea aceluiași principiu de către Curtea Constituțională a Germaniei este însă mai restrictivă.

²¹ Brunnermeier, H. James, J. Landau, *op. cit.*

²² L. Bini-Smaghi, T. Padoa-Schioppa, F. Papadia, *The transition to EMU in the Maastricht Treaty, Essays in International Finance*, No. 194, Princeton University, 1994, p. 27–31.

²³ G. Claeys, Z. Darvas, A. Leandro, *A proposal to revive the European fiscal framework*, Bruegel Policy Contribution, No. 7, 2016; A. Fatas, Fiscal Policy, Potential Output, and the Shifting Goalposts, IMF Economic Review, 67, 2019.

²⁴ O. Blanchard et al., *op. cit.*

²⁵ P. Martin, J. Pisani-Ferry, X. Ragot, A new template for the European fiscal framework, <https://voxeu.org/article/new-template-european-fiscal-framework>, 26 May 2021.

²⁶ EFB, *Assessment of EU fiscal rules with a focus on the six and two-pack legislation*, August 2019, p. 92.

²⁷ EFB, *Annual Report 2020*, p. 85–95; P. Martin et al., *op. cit.*

²⁸ Comisia Europeană, Comunicare de la Comisie către Consiliu privind activarea clauzei generale de salvare a Pactului de stabilitate și creștere, Bruxelles, 20.3.2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0123>.

²⁹ Consiliul European, *Tratatul privind stabilitatea, coordonarea și guvernanța în cadrul Uniunii Economice și Monetare*, p. 5, <https://www.consilium.europa.eu/media/20391/st00tscg26-ro-12.pdf>

³⁰ European Commission, *Report of the Study Group on the Role of Public Finance in European Integration*, Volume 1: *General Report, 1977*; European Council, Report on economic and monetary union in the European Community, Committee for the Study of Economic and Monetary Union, 1989; M. Draghi, Unemployment in the euro area, speech at the Annual central bank symposium in Jackson Hole, 22 August 2014; M. Brunnermeier, H. James, J. Landau, *op. cit.*; etc.

³¹ Z. Darvas, *Next Generation EU payments across countries and years*, Bruegel Blog, 12 November 2020.

³² Art. 122 din TFEU autorizează Consiliul, la propunerea Comisiei, să adopte măsuri economice „în spiritul solidarității dintre statele membre, în special în cazul în care apar dificultăți grave în aprovizionarea cu anumite produse, în special în domeniul energiei” [122(1)], precum și să acorde asistență financiară în cazul în care un stat membru se confruntă cu dificultăți sau este serios amenințat de dificultăți grave, din cauza unor catastrofe naturale sau unor evenimente excepționale situate în afara controlului său”. [122(2)].

³³ În sensul dat acestui termen de R. Thaler (Comportament inadecvat: nașterea economiei comportamentale, Publica, București, 2015).

³⁴ X. Sala-i-Martin, J. Sachs, Fiscal federalism and optimum currency areas: Evidence for Europe from the United States, NBER Working Paper, 3855, 1991.

³⁵ Originea ideii se găsește într-un document oficial elaborat în 1977 (European Commission, Report of the Study Group on the Role of Public Finance in European Integration, Volume 1: General Report, 1977).

³⁶ European Commission, Future Financing of the EU: Final report and recommendations of the High Level Group on Own Resources, 2016.

³⁷ T. Piketty ș.a., *Changer l'Europe, c'est possible!*, Éditions Points, 2019.

³⁸ D. Graeber, *Datoria. Primii 5000 de ani*, Editura Art, București, 2020.

³⁹ Consiliul European, Concluzii, <https://www.consilium.europa.eu/media/45138/210720-euco-final-conclusions-ro.pdf>.

⁴⁰ Un impozit pigouvian (pigovian), numit așa în onoarea economistului englez Arthur C. Pigou, care a avut contribuții majore la elaborarea teoriei externalităților, este un impozit menit să internalizeze costul social al activităților economice, mai ales cele generate de poluare.

⁴¹ C. Fuest, J. Pisani-Ferry, Financing the EU: New Context, New Responses, Report to the ECOFIN Council, EconPol Policy Report, 2020.

Interviu cu prof. Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române

*Profesor universitar, cercetător – istoric
Membru corespondent al Academiei Române din 2018*

Academia Română, instituție fundamentală a națiunii române

*Cătălin Mosoia**

Profesor universitar, cercetător și autor, istoricul Ioan Bolovan este membru corespondent al Academiei Române (din 2018), director al Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române, președinte al Comisiei mixte de istorie româno-maghiară și director al Centrului de Studiere a Populației din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (din 2016). Demografia istorică a fost tema principală a interviului pe care vi-l propun în continuare.

Cătălin Mosoia: *Stimate domnule profesor Ioan Bolovan, ce anume v-a determinat să studiați istoria?*

Ioan Bolovan: Lăsând la o parte teoria predestinării și căutând jaloanele concrete care mi-au îndreptat pașii spre știința istorie, trebuie să spun că la început a fost dascălul Alexandru Cătuș din satul natal (Pâncota, județul Arad), un învățător remarcabil care și-a încheiat cariera didactică cu generația mea, în anul 1973. Cred că el a descoperit în mine aplecarea spre istorie, oferindu-mi, la sfârșit de an, ca premiu – am luat premiul III în toți cei patru ani de școală primară – cărți adecvate, printre care: *Legende istorice*, de Dumitru Almaș; *Săgeata căpitanului Ion*, de Alexandru Mitru; *Gavroche*, de Victor Hugo. Acestea au fost cărțile cu care mi-am început biblioteca personală.

Vorbind despre dascălul meu cu respect și admirație, nu pot să nu fiu amărât văzând că proiectul noii legi a învățământului pune capăt existenței unei instituții mai mult decât onorabile și responsabile, aceea a *preparandiilor/școlilor normale/liceelor pedagogice*, care de mai bine de

două secole au produs învățători și educatoare cu foarte bună calificare, comparativ cu ceea ce reprezintă în prezent absolenții secțiilor de pedagogia învățământului primar și preșcolar din universități.

În gimnaziu am avut parte de doi profesori de istorie dedicați, care mi-au insuflat dragostea față de istorie, în general, față de trecutul neamului, în special. Am participat, datorită lor, la concursurile de istorie organizate în școală, am citit foarte multe cărți de istorie (romane istorice, dar și lucrări cu caracter științific de popularizare) și tot ei m-au îndemnat să particip la excursiile organizate de școală. Am avut privilegiul prin aceste excursii de a-mi cunoaște de mic țara, cu monumentele ei istorice și frumusețile naturale care te încântă la tot pasul. Am acumulat amintiri deosebite și profunde pentru devenirea mea. Așa am cunoscut-o pe Veturia Goga la Ciucea, am pășit cu sfială în „Mecca” noastră (Alba Iulia), am văzut minunea de la Voroneț și celelalte mănăstiri bucovinene sau muntene, mi-a plăcut să fiu fotografiat pe meterezele cetăților Neamț, Suceava sau Poienari, unde străjuiau pe vremuri oștenii lui Ștefan cel Mare sau ai lui Vlad Țepeș.

În liceu, am participat la fazele naționale ale olimpiadelor de istorie, unde i-am întâlnit și i-am audiat cu fascinație pe unii dintre marii istorici români ai vremii – regretații academicieni Camil Mureșanu, Ștefan Pascu, Gheorghe Platon, Ștefan Ștefănescu, Pompiliu Teodor, Dionisie M. Pippidi și alții au consolidat în mine dragostea față de trecutul neamului românesc. În toamna anului 1978, când se sărbătoreau șase decenii de la Marea Unire, profesorul de istorie de la Liceul Pedagogic

*Expert comunicarea științei, Biroul de comunicare al Academiei Române

din Arad, domnul Mircea Popa, mi-a spus să scriu un articol despre Unirea de la Alba Iulia pentru revista „Tribuna elevilor”, revista liceului nostru. Astfel am ajuns să public primul meu articol, un text de istorie modernă. Desigur, a fost o compilație, cred onestă, din cărțile puse la dispoziție de domnul profesor Popa. Opțiunea pentru a urma la sfârșitul liceului cursurile unei facultăți de istorie s-a conturat tot mai mult pe parcursul anilor de liceu, iar alegerea în anul 1981 a universității clujene s-a impus de la sine, din motive pragmatice în primul rând, dată fiind și distanța mai redusă față de satul natal comparativ cu celelalte două centre universitare unde mai existau facultăți de profil: București și Iași.

Nu am regretat atunci și nu regret nici acum faptul că m-am format la *Alma Mater Napocensis*. În prima lună ca student în anul I la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (în octombrie 1982), am mers la regretatul profesor universitar Nicolae Bocșan spunându-i că eu sunt din zona Aradului și îl rog să îmi indice un subiect de cercetare pentru teza de licență pe domeniul istorie modernă. De atunci am abordat diverse teme din domeniul istoriei moderne: istoria instituțiilor culturale românești din Transilvania, demografie istorică (istoria populației în secolele XIX–XX, istoria familiei), Revoluția de la 1848, Primul Război Mondial, istoria regimentelor de graniță din Imperiul Habsburgic, istoria mentalităților colective etc. Desigur, în ultimele decenii am privilegiat oarecum în cercetările efectuate temele referitoare la demografie istorică.

Cătălin Mosoia: *Cum s-a dezvoltat interesul pentru demografia istorică?*

Ioan Bolovan: La sfârșitul deceniului opt al secolului trecut eram profesor stagiar la o școală generală din județul Sălaj, fiind în căutare de noi provocări metodologice în cadrul istoriografiei. În acei ani, soția mea, care era studentă, și-a pregătit teza de licență (sub conducerea aceluiasi minunat dascăl și savant, prof. univ. dr. Nicolae Bocșan) pe un subiect de demografie istorică, mai exact, despre familie și comportament demografic în lumea rurală românească din epoca modernă. Inevitabil, am început să citesc și eu din cărțile și studiile recomandate ei de coordonatorul științific, completate apoi de recomandările academicianului Ștefan

Pascu, fost rector al universității și director al Institutului de Istorie, cel care a introdus la Cluj-Napoca, încă din deceniul șapte, noua știință a demografiei istorice. Am avut șansa să avem la biblioteca facultății celebra revistă „Annales de Démographie Historique”, iar profesorul Pascu ne-a împrumutat multe cărți în limbile franceză, italiană și engleză, fiindcă fusese timp de zece ani președintele Comisiei internaționale de demografie istorică, International Commission of Historical Demography, cu sediul la Geneva. Treptat, interesul meu științific s-a îndreptat spre acest domeniu nou și tentant, în același timp, fiindcă oferea multiple posibilități de explorare a vieții celor mulți.

Revoluția din decembrie 1989 m-a găsit cochetând deja cu demografia istorică, iar atunci când am fost admis la doctorat, în toamna anului 1990, la profesorul Nicolae Bocșan, mi s-a propus spre studiu o teză despre populația rurală a Transilvaniei între Revoluția de la 1848 și Primul Război Mondial. Am acceptat bucuros, dar și puțin speriat, deoarece existau prea puține lucrări în România pe acea temă, neștiind atunci însă câte satisfacții profesionale îmi va aduce noua specializare. Între septembrie 1991 și martie 1992 am efectuat un stagiul la Universitatea „Kossuth Lajos” din Debrecen, unde am urmat cursuri de limba maghiară și am început documentarea la teza de doctorat, ulterior am realizat câteva deplasări de documentare în arhivele de la Budapesta. Regretatul academician David Prodan m-a îndemnat, înainte de plecarea mea în Ungaria, să perseverez pe acest tărâm al demografiei istorice și să caut în arhive documente statistice inedite (el însuși fiind autorul unei cărți redutabile dedicate combaterii teoriei istoricilor maghiari care susțineau că românii au devenit majoritari în Transilvania numai în secolul XVIII, prin imigrarea din Țara Românească și Moldova). Cred că nu l-am dezamăgit, fiindcă am copiat din arhivele budapestane numeroase documente referitoare la politica demografică a guvernelor maghiare (pe care ulterior le-am și publicat într-o carte), dar și primul recensământ efectuat în Transilvania după Revoluția de la 1848 (tradus și publicat în limba română câțiva ani mai târziu de către o echipă condusă de regretatul sociolog și demograf clujean, profesorul Traian Rotariu, echipă din care am făcut parte și eu). Apoi am beneficiat în aprilie 1992 de un stagiul de specializare de trei

săptămâni la School of Slavonic and East European Studies de la Londra și la Cambridge Group for The History of Population and Social Structure. Sigur, au urmat ulterior și alte deplasări de documentare și specializare în demografia istorică la centre universitare importante din Europa.

Recunoașterea muncii mele în domeniul demografiei istorice a venit în anul 2008, când am devenit membru al International Commission of Historical Demography, iar în anul următor am fost onorat de conducerea acestei instituții cu medalia „Louis Henry”. În anul 2010, la Congresul mondial de istorie de la Amsterdam am fost ales de către colegii din întreaga lume, membri ai acestei organizații profesionale, în funcția de vicepreședinte al International Commission of Historical Demography, iar la Congresul mondial de istorie de la Jinan din 2015 am fost ales președinte al acestei instituții, funcție pe care am deținut-o până în august 2022, când la Congresul mondial de istorie de la Poznan am devenit președinte de onoare al acesteia.

Specialiștii asociază nașterea demografiei istorice de publicarea, în anul 1956, de către Louis Henry și Michel Fleury, a unei lucrări care introducea o metodă modernă, inedită, de cercetare și valorificare a registrelor parohiale de stare civilă. Proiectând metoda reconstituirii familiei, L. Henry și M. Fleury au revoluționat domeniul care se ocupa de studierea populației. Ei au încercat să evidențieze, în cadrul unei comunități rurale, toate datele oferite de registrele bisericești, de la informațiile despre nașteri, căsătorii și decese, la reconstituirea familiilor pe baza fișelor referitoare la părinți și copiii lor. Inovația metodologică permitea restituirea în întregime a vieții biologice a familiei, o instituție fundamentală a societății, ce a devenit un microlaborator de observație atât pentru istorici, cât și pentru demografi.

Prin urmare, demografia istorică se definește mai puțin prin obiectul său (populațiile din trecut), cât prin sursele sale (registrele parohiale) și metodele preconizate (microanaliza longitudinală). O apreciere relativ recentă asupra importanței metodei celor doi compară introducerea microscopului în biologie cu microanaliza longitudinală în demografie, oferind astfel noi teme de cercetare prin despuieră exhaustivă a registrelor parohiale de stare civilă. Perfecționarea continuă a metodelor de lucru și de investigare, diversificarea infor-

mației, colaborarea interdisciplinară (în special, cu sociologia, antropologia, etnologia și istoria medicinei, dar și cu alte discipline) au permis demografiei istorice să abordeze teme diverse și să emită explicații pertinente unor aspecte situate în penumbră: familie și piață matrimonială, rude-nie, fertilitate, recăsătorie, atitudinile referitoare la sex și sentimente, ilegitimitate, contracepție, epidemii și mortalitate etc. Toate acestea au asigurat demografiei istorice un loc distinct în peisajul științelor socio-umane.

În ultimele decenii, în marile centre din lume unde s-a dezvoltat demografia istorică au fost create mai multe baze de date care permit explorarea fenomenelor demografice la un alt nivel și oferă explicații mai nuanțate privind tranziția demografică și reducerea mortalității, dar și a fertilității, în ultimele două secole. Cele mai dezvoltate și cuprinzătoare astfel de baze de date s-au realizat în spațiul vestic-nord-european, în țări cu o respectabilă tradiție a înregistrării riguroase a informațiilor despre populație: Anglia, Suedia, Olanda, Norvegia, Belgia și în SUA. Bazele de date existente sunt actualizate continuu și complexitatea lor crește în fiecare an.

Bază de date longitudinale

În primul rând o bază de date longitudinale este „o masă interogabilă de date computerizate care furnizează informații despre indivizi de-a lungul unei perioade de timp”. Scopul unei astfel de baze de date este reconstituirea cât mai fidelă a cursului vieții indivizilor, altfel spus, posibilitatea de a urmări indivizii de la naștere până la moarte, având informații, cum ar fi vârsta la căsătorie, confesiunea, numărul copiilor născuți, ocupația, locul nașterii, gradul de alfabetizare, rețeaua socială și istoria migrațională. Cuprinzând astfel de informații, aceste baze de date reprezintă o resursă de bază pentru cercetarea unor aspecte din domeniul demografiei, sociologiei, epidemiologiei, dezvoltării socio-economice, geografiei sociale etc.

Prima bază de date a populației istorice a Transilvaniei

În anul 2013, în urma competiției de proiecte finanțate în cadrul EEA Grants, am câștigat un proiect al cărui scop a fost construirea primei baze de date a populației Transilvaniei. *Historical Population Database of Transylvania (HPDT)*¹, Bază de date a populației istorice a Transilvaniei, acoperă, în mare, perioada 1850–1920, de la

primul recensământ modern până la limita permisă de legea românească pentru cercetarea datelor cu caracter personal. Aceasta a fost realizată după cele mai recente principii metodologice propuse în domeniu și este compatibilă cu ultimele versiuni ale *Intermediate Data Structure* (IDS), permițând astfel racordarea sa la bazele de date similare deja existente în Europa și America de Nord.

La nivel instituțional, proiectul a reprezentat o colaborare între Centrul de Studiere a Populației din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (CSP-UBB) și Norwegian Historical Data Centre – Universitatea din Tromsø (NHDC-UT).

Prin construcția HPDT am urmărit trei obiective de importanță majoră pentru cercetările românești de istorie a populației: (1) crearea unei baze de date care să permită efectuarea de analize mult mai ample și mai complexe decât cele din prezent; (2) reconsiderarea rolului informației istorice privind populația și a perspectivelor socio-economice deschise de cunoașterea în domeniu; (3) conectarea cercetărilor de populație din România la efortul actual de reconstrucție a populației Europei.

Precizez că baza noastră de date de la Cluj-Napoca s-a realizat înainte ca țări din vecinătate sau din Europa occidentală, cu o lungă tradiție în studiile demografice, să fi construit ceva asemănător (Ungaria, Cehia, Polonia, Spania, Portugalia etc.)

Cătălin Mosoia: *Cum v-ați întâlnit cu Academia Română?*

Ioan Bolovan: Primele „întâlniri” cu Academia Română au fost livrești, prin intermediul cărților. În toamna anului 1979 a sosit la Arad istoricul Vasile Netea pentru a-și prezenta cartea recent apărută (*Spre unitatea statală a poporului român. Legături politice și culturale, 1859–1918*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979). Profesorul meu de istorie de la liceu m-a îndemnat să particip la acest eveniment, ceea ce am și făcut, ocazie cu care am cumpărat cartea ce se lansa și am descoperit atunci un capitol interesant dedicat sprijinului acordat de Societatea Academică Română, devenită ulterior Academia Română, românilor din Transilvania, pentru a-și conserva identitatea etno-lingvistică în condițiile regimului dualist austro-ungar. Am rămas impresionat de paginile citite.

Apoi, după ce în prima lună de facultate, în

mi-a fixat titlul viitoare lucrări de licență despre *Asociația națională arădană pentru cultura poporului român (1863–1918)*, am intrat și în arhivele din Arad pentru a-mi găsi documente inedite referitoare la subiectul primit. Așa am descoperit în arhiva *Asociației arădane* o sumedenie de lucruri interesante, respectiv faptul că Academia Română a întreținut relații de colaborare și cu modesta asociație culturală de la Arad (sigur că Academia Română a făcut donații mult mai consistente către ASTRA din Sibiu). Pe măsură ce mă adânceam în documentele de arhivă și am extins lecturile din bibliografia existentă la acea vreme, am realizat cât de important a fost sprijinul oferit de forul științific de la București conașionalilor din Imperiul Austro-Ungar. Lucrarea academicianului Dan Berindei (*Cultura națională română modernă*, Editura Eminescu, București, 1986), apărută tocmai în faza în care mi-am definitivat lucrarea de licență, a însemnat un reper important în întărirea convingerii mele că realizarea statului național unitar român a fost, într-o mare măsură, și rezultatul existenței acestei instituții care, încă de la înființarea sa în 1866, s-a pus în slujba întregii națiuni române, indiferent de granițele politico-administrative în care se aflau românii până în anul 1918.

Prima mea „întâlnire” fizică, materială, cu Academia Română a avut loc în primăvara anului 1991, când proaspăt doctorand fiind, am sosit pentru documentare la Biblioteca Academiei Române. Evident că am trecut pe lângă sediul Academiei, nu doar cu admirație, ci și cu un sentiment de emoție amestecat cu bucurie, pentru că în clădirea pe lângă care treceam s-au perindat personalități exemplare ale culturii și științei românești, și, în plus, a fost locul în care s-au luat decizii importante privindu-i pe românii din teritoriile aflate sub dominație străină până la 1918.

Prima mea descindere în clădire s-a consumat însă trei ani mai târziu, în aprilie 1994, când am avut privilegiul de a rosti în Aula Academiei o conferință despre Sabin Manuilă, unul dintre cei mai mari demografi români și europeni ai secolului al XX-lea, cu ocazia organizării de către regretatul academician Vladimir Trebici a unei sesiuni festive prilejuite de centenarul nașterii celui care devenise, la numai 44 de ani, în 1938, membru corespondent al Academiei Române.

Cătălin Mosoia: *Ce reprezintă Academia Română pentru dumneavoastră?*

Ioan Bolovan: Pentru unii ar părea poate subiectiv faptul că vorbesc encomiastic despre Academia Română, însă este o certitudine, pentru mine ca istoric, că Academia Română reprezintă o instituție fundamentală a națiunii române, care de mai bine de un secol și jumătate a promovat atât excelența în cultură și știință, cât și idealul național.

Firește, până la Marea Unire o preocupare esențială în activitatea Academiei Române a constituit-o, dincolo de unificarea limbii, elaborarea de dicționare, enciclopedii, colecții de documente ș.a., sprijinirea românilor aflați sub dominație străină. Repet ceea am spus și mai devreme, înaltul for de la București s-a achitat cu succes și de această misiune de a consolida conștiința națională a acestor conaționali.

După 1918, Academia Română a devenit un loc de radieră a direcțiilor majore de evoluție a statului român în noul context favorabil al existenței României Mari, cu entuziasmul și doza de idealism ce a caracterizat societatea românească interbelică.

În ciuda regimurilor autoritare și dictatoriale ce s-au succedat după 1938 și până în 1989, Academia Română a continuat să își consolideze autoritatea de instituție supremă de consacrare științifică și culturală, o bună parte din elitele intelectuale ale vremii raportându-se în continuare la instituția de pe Calea Victoriei nr. 125 ca la un far generator de lumină și speranță. Pentru un tânăr aflat la începutul carierei, a însemnat enorm faptul că, înainte de 1989, am avut șansa să-i am ca dascăli sau doar să-i întâlnesc și să-i ascult uneori la Cluj-Napoca pe academicienii David Prodan, Ștefan Pascu, Virgil Vătășianu.

Pentru mine, istoricul din prezent, Academia Română semnifică atât atingerea unei recunoașteri profesionale la cel mai înalt nivel, cât și o amplificare a responsabilităților mele. În toamna anului 2015, când academicianul Dan Berindei, la vremea respectivă președintele Secției de științe istorice și arheologie, mi-a cerut să-i trimit un CV și lista de lucrări pentru a-mi pregăti dosarul de candidatură cu care să mă pună în discuția Secției, am crezut că este un vis. Tocmai fusesem ales la Congresul mondial de istorie de la Jinan, în august 2015, președinte al International Commission of

Historical Demography, și nici nu îndrăzneam să mă gândesc că ar mai putea veni pentru mine și o altă recunoaștere profesională. Din fericire, ea nu s-a lăsat așteptată prea mult și, în noiembrie 2018, am fost ales membru corespondent al Academiei Române. Sper doar că nu i-am dezamăgit și, mai ales, că nu-i voi dezamăgi pe colegii din Secție care m-au investit cu încredere (unul dintre ei a plecat deja într-o lume mai bună).

Cătălin Mosoia: *Cum vedeți Academia Română în viitor?*

Ioan Bolovan: Faptul că la sondajele din ultimii ani Academia Română se bucură de o mare încredere în rândul populației țării este rezultatul misiunii îndeplinite de cel mai înalt for științific și cultural al României de-a lungul vremii. Contribuția generațiilor trecute, alături de implicarea actualei generații de membri ai Academiei, prin realizările lor științifice, poziționările publice etc. în problemele cu care se confruntă societatea românească reprezintă cea mai bună dovadă că instituția noastră are un loc privilegiat în statul român.

Cred cu tărie că viitorul va consolida și mai mult acest prestigiu dobândit în timp, iar Academia Română va rămâne nu doar un for de consacrare a valorilor științifice și culturale, ci va reprezenta și un reper într-o lume în care valorile sunt tot mai mult puse sub semnul întrebării de pseudovalori, de cei care și-au propus să demoleze un construct național solid. Mă bucură nespuse programele inițiate de Academia Română în ultimii ani de a lansa un dialog constructiv cu tinerii ce manifestă dragoste de carte și au deja unele performanțe obținute la competiții din țară și străinătate. Acești tineri care sunt sprijiniți prin cele două programe cunoscute pot pune umărul la dezvoltarea Academiei Române în deceniile care vin, fiindcă din rândul lor se vor selecta viitorii academicieni, elitele care trebuie să asigure României locul pe care îl merită în areopagul internațional.

21 februarie 2023

Notă

¹ <http://www.hpdt.ro/>

Rezonanțe românești (posibile) în istoria protoecologiei*

Mircea Duțu*

*Protecția mediului este, în mod evident, o vocație conservatoare, căci nu e nimic altceva decât apărarea căminului, astfel concluzionează demult filosoful conservator britanic Roger Scruton (1944–2020) referindu-se la etimologia cuvântului *ecologie*, forjat din grecescul *oikos* (casă, habitat) și *logos* (discurs, rațiune), această știință a „habitatului” și a „casei” inventată în 1866 de biologul german E. Haeckel (1834–1919). Ambivalența vocabulei, care desemnează deopotrivă studiul mediilor naturale și al interacțiunilor aferente și o luptă împotriva a ceea ce e distrus în natură a condus ca percepțiile în materie să oscileze între progresism și conservatorism. Dar și la a „derapa” din partea unui anti-modernism reacționar, contrarevoluționar și „anti-Lumières” pe care avântul dreptei radicale a venit „să-l confirme și accentueze” în ultimii ani. În același timp „globaliștii”, adepții crizelor planetare și ai soluțiilor de aceeași anvergură, sunt în plină ofensivă. Redefinirea ecologică a lumii, descreșterea, colapsologia, limitele planetare sau punctele de basculă devin reperele reflecției și preocupările acțiunii practice. Dincolo însă de asemenea dezbateri și manifestări contemporane ecologia are protoistoria sa, cu rădăcini diverse și nu fără semnificații, deopotrivă asupra nașterii și evoluției fenomenului ca atare. În acest sens, câteva coincidențe între rezonanțele istorico-culturale ale vieții și operei unei importante personalități plurivalente a istoriei naționale, Constantin Brâncoveanu (1688–1714), în contextul istoric al cristalizării viziunii „protoecologice”, ne poate conduce la analize inedite și reflecții surprin-*

zătoare atât în privința subiectului în sine, a rezonanțelor românești posibile a fi decelate, cât și în cea a concluziilor generale ce se pot degaja pentru cadrul complex al evoluțiilor problematicii ecologice. Nu în ultimul rând, un îndemn la noi căutări în ceea ce denumim „ecologia culturală” emergentă în ultimii ani în reflecția de profil.

1. „El zise: «Dar ce aș vrea eu cu domnia, de vreme ce ca un domn sunt la casa mea, nu-mi trebuiește să fiu». Iar ei ziseră: «Ne rugăm, nu lăsa țara să intre alți oameni sau răi sau nebuni să o strice, ci fii!»”¹. Acest prim dialog consemnat în *Cronica Anonimă* despre domnia lui Constantin Brâncoveanu purtat de acesta cu „boierii cei mari și [de] al doilea [rang]” la alegerea ca domn este urmat de un al doilea în care Brâncoveanu, insistând asupra faptului că „știți cu toții că eu am fost la casa mea ca un domn, trăit-am cum am vrut, nimic lipsindu-mi”, condiționează acceptarea alegerii sale de confirmarea solemnă a voinței boierilor: „...«acum iar întreb: este-vă cu voia tuturor?» de «un jurământ înaintea lui Hristos precum veți fi cu dreptate și de ar veni o primejdie domniei mele, despre vreo parte, să stați cu mine toți». Și ziseră toți să fie așa și merșeră boierii cei mari întâi la icoană și începu logofătul al doilea a zice jurământ pe o foaie de hârtie, scris precum îl socotise mai înainte și după ce au sfârșit zisa, precum fusese scris, ziseră amin toți și începură a săruta boierii icoana”². Dacă acest din urmă pasaj insistă, pe de o parte, asupra unanimității voinței electorilor, iar, pe de altă parte, asupra consacării divine a acestei alegeri prin rostirea jurământului

*Profesor universitar dr., directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, președintele Universității Ecologice din București

scris în prealabil, primul pasaj evidențiază corelația substanțială între Domnie ca stăpânire asupra țării (*terra*) și boierie ca stăpânire de aceeași natură asupra casei (*oikos*), subliniind totodată pericolul *stricării* țării de către domni *sau răi sau nebuni*; acest pericol apare și în scrisoarea lui Brâncoveanu către egumenul mănăstirii Brâncoveni, în care domnul însuși arată că alegerea sa s-a făcut „cu voia și cu sfatul părintelui Vlădicăi și a egumenilor și a boiarilor și al tuturor căpeteniilor, și a toată țara, rugându-ni-se ne-au rădicat Domnu”, subliniind „că de nici unele lipsă n-am fost, ci ca un Domnu eram la casa mea”, acceptând alegerea „numai pentru rugăciunea tuturor carii scriu mai sus, și pentru ca să nu vie niscari striini Domni asupra țării și a săracilor, să-i necăjească fără milă și-s pustiiască țara, pentru aceasta am luat Domnia, jugul acesta”³.

Correspondențele dintre aceste trei pasaje se dovedesc la o lectură atentă pline de semnificații. Nu numai în lumina secolului fanariot, care va urma după domnia lui Brâncoveanu, ci și ținând seama de conflictele dintre boierimea românească și cea greacă ce atinseseră un nivel critic deja în timpul domniei lui Matei Basarab, am putea crede că Brâncoveanu s-ar fi referit la *pustiirea* țării de către domnii *străini* în sensul neapartenței lor la boierimea „de țară”⁴ al cărei reprezentant era, însă corelarea cu pasajul corespunzător din *Cronica Anonimă* ne sugerează mai degrabă *un alt fel de a-fi-străin*, câtă vreme rău sau nebun putea fi la fel bine un domn român, ca și unul de altă origine. Mai degrabă, împreună cu Nicolae Iorga credem că „străinul”⁵ sau rău sau nebun avut în vedere deopotrivă de Brâncoveanu și de autorul *Cronicii Anonime* este mai ales acela care ar strica din motive ideologice „bunul și vechiul drept”⁶ al țării, în condițiile în care „ridicarea în scaun a Brâncoveanului a fost în gândul acelora care l-au voit și l-au susținut, o întoarcere către lucrurile cele adevărate și cele vechi ale țării”⁷. Într-un asemenea context descifrarea corectă a semnificației termenilor – mai precis a conceptelor – din pasajele mai sus citate este esențială, iar interpretarea literală pe cât de răspândită, pe atât de nefericită a formulei brâncovenești „domn la casa mea” exclusiv în sensul unei jertfe a lui Constantin Brâncoveanu – „domnia aceasta eu nu o poftesc ca să-mi înmulțesc grijile și nevoile, ci

dumneavoastră m-ați poftit și fără voia mea m-ați pus domn în vremi ca acestea turburate”⁸ – pierde din vedere esențialul, altfel spus chiar dacă „orice gând al duplicității politice, al travestiului psihologic, al jocului actoricesc, trebuie aici refuzat”⁹, nu mai puțin interpretarea acestei formule trebuie să aibă în vedere faptul că avem de a face cu „ezi-tările de rigoare ale candidatului la Domnie” în cadrul unui ritual desfășurat „după toate regulile consacrate”¹⁰ ale ordinii politice căreia i se supuneau împreună toți participanții. Mai degrabă, ceea ce ni se pare că este trecut cu vederea este faptul că această formulă conține însăși cheia înțelegerii adecvate a esenței *acelei* ordini.

2. Pentru a surprinde această esență, este suficient să pornim de la interpretările deschizătoare de drumuri propuse de doi istorici români consacrați și să remarcăm totodată opoziția direcțiilor în care conduc aceste interpretări. Într-o remarcabilă lucrare recentă consacrată culturii române din vremea lui Brâncoveanu, academicianul Răzvan Theodorescu vedea în formula brâncovenească o „obsesivă marcă a apartenenței la o ordine nobiliară, cu nimic inferioară rangului suveran în Europa răsăriteană a crizelor politice și a atitudinii baroce”, mărturisindu-și totodată tentația de a vedea „în această casă a unui autentic *dominus*, echivalentul socio-politic, și nu doar semantic al ceea ce era tot mai mult acum, în Extremul Occident, vocabula *maison*, cu sensul ei de apartenență la o nobilă stirpe”, și anume cu referire explicită la „cercetările sociologice mai vechi sau mai noi ale lui Norbert Elias”¹¹. De bună seamă, academicianul român are în vedere renumitele lucrări ale sociologului german despre *Procesul civilizației* și despre *Societatea curții*, prin aceasta însă și o direcție modernizatoare a civilizației în care rolul central revine unei *maison* transformate în *palais*, așadar Curții regale (de la Versailles), a cărei politică centralizatoare nu era tocmai favorabilă unei nobilimi legate organic de propria sa casă și de *pământul* aferent aflat în stăpânirea sa. Altfel spus, observând pe bună dreptate faptul că Brâncoveanu era ales domn în cadrul unei ordini politice a caselor nobiliare (boierești), academicianul Răzvan Theodorescu identifică totodată una dintre direcțiile în care lumea românească începuse deja să se îndrepte

încă din timpul domniei lui Brâncoveanu; nu este surprinzător, în aceste condiții, faptul că într-un studiu mai vechi, academicianul român vedea în „monarhia culturală” a lui Brâncoveanu (preluând explicit celebra caracterizare a lui Nicolae Iorga), „germenii unei concepții moderne asupra cărmuirii statului”¹², trimițând la lucrarea lui Ștefan Ionescu despre *Epoca brâncovenească*, al cărei ultim paragraf începe cu descrierea lui Brâncoveanu drept „primul mare domnitor dominat de o concepție modernă, europeană, asupra statului, pentru care *poporul* este o unitate biologică și spirituală prin origine, limbă, religie și cultură ce trăiește într-un același spațiu.”¹³

Faptul că în ce privește *poporul*, lucrurile stăteau întocmai astfel, este surprins cum nu se poate mai bine de inspiratele cuvinte ale lui Nicolae Iorga, după care Brâncoveanu, deși Domn numai al Țării Românești, a fost în momentul istoric al domniei sale „dispunătorul de soarta românilor de pretutindeni”¹⁴. Pe de altă parte, atunci când scria volumul al șaselea al *Istoriei Românilor* încheiat cu capitolul despre *Monarhia culturală a lui Constantin Brâncoveanu*, ulterior renunțării la teza după care Țara Românească s-ar fi format deja în prima jumătate a secolului al XIV-lea ca stat național modern și asumării nu numai a unei diferențe, ci a unei veritabile opoziții structurale între „Domnie” și „Stat”¹⁵ (acesta din urmă apărând pe scena europeană abia grație Revoluției franceze, căci în Franța, „ceea ce era înainte de Revoluția franceză nu era un Stat, ci o colecție de provincii”¹⁶), Iorga ar fi putut admite numai cu greu caracterizarea domniei lui Brâncoveanu în termenii unei concepții europene moderne, asupra statului. Pentru autorul lucrării din 1934 intitulată *Sensul tradițional al monarhiei* și consacrate în întregime restaurării dimensiunii originare a Domniei românești¹⁷, în contrast violent tocmai cu amintita concepție modernă, o asemenea viziune despre „Monarhia culturală” a lui Constantin Brâncoveanu s-ar fi situat, de bună seamă, la antipodii a ceea ce erau „lucrurile cele vechi și cele adevărate ale țării” pe care alegerea aceluiași Brâncoveanu ar fi trebuit să le protejeze.

3. Sprijinindu-se pe locul central atribuit termenului de „casă” de către academicianul

brâncovenești poate fi condusă însă și într-o altă direcție decât cea sugerată prin trimiterea la teoria procesului de civilizare a lui Norbert Elias, iar punctul de plecare în acest sens îl constituie interpretarea dată alegerii lui Brâncoveanu ca domn de Gheorghe I. Brătianu, pentru care pasajele *Cronicii anonime* reprezintă confirmarea faptului că „alegerea Domnului respectă formele regimului de Stări, fără a exclude niciuna dintre cele chemate”, importanța istorică a momentului fiind însă cu atât mai mare cu cât istoricul arată că alegerea lui Brâncoveanu a fost cea a „celui din urmă Domn «de țară»” și totodată „una din ultimele manifestări ale regimului de Stări cu prilejul alegerii domnești”¹⁸. Până la clarificarea semnificației termenului de „casă”, este esențial să știm de trebuie să înțelegem prin „țară”, iar în acest punct Gheorghe Brătianu trimite și el la un savant nu mai puțin renumit decât Norbert Elias, aderând la „interpretarea profesorului Otto Brunner, care dă cuvântului *Land* – echivalentul lui *terra* din diplomele medievale – înțelesul unei *comunități de drept*, al unei regiuni în care un anumit obicei local îndrumază judecățile și determină împărțirea dreptății” în condițiile în care „unitatea superioară a dreptului care îi cuprinde și îi domină pe toți” se află „deasupra principelui și mai marilor unei «țări»” ea fiind „*lex terrae*, legea țării, pe care și mai târziu părțile o puteau invoca în fața Domnului, ca o noțiune de drept ce era superioară puterii acestuia și căreia Domnia însăși trebuia să se închine”¹⁹.

Semnificația receptării de către Gheorghe Brătianu a lucrării lui Otto Brunner din 1939 tratând despre *Țară și Domnie*²⁰ nu poate fi socotită nici până astăzi ca fiind apreciată cum se cuvine, chiar dacă în istoriografia românească demersul nu a rămas singular²¹. Din perspectivă metodologică, importanța demersului lui Brunner a constat în demonstrarea faptului că realitățile politice medievale nu pot fi nicicum înțelese prin prisma conceptelor de stat drept ori constituție generate în cadrul procesului de modernizare a societăților europene și transformate în secolul al XIX-lea în veritabile concepte universale în raport cu care pot și trebuie evaluate realitățile politice din diferitele epoci²². În vreme ce aceste concepte pornesc de la diferențierea între sfera publică a statului definit printr-o birocrație care deține

monopolul asupra violenței, pe de o parte, și sfera privată a societății circumscrisă satisfacerii intereselor individuale și principial ferită de intervenția politică, pe de altă parte, politicul fiind astfel separat de viața socială și economică, în Vechea Europă funcții publice, precum jurisdicția, administrația sau apărarea militară, erau exercitate de către subiecți, precum nobili, corporații ecleziale sau urbane. Asociate în epoca modernă suveranității statului, toate aceste funcții nu erau nici derivate din puterea regală, nici nu aveau o origine privată, fiind întemeiate pe o concepție despre drept ca ordine sacră și transcendentă a dreptății lui Dumnezeu²³, iar garant al acestei dreptăți nu era exclusiv monarhul, ci „orice domn de casă (*Hausherr, house lord*), responsabil pentru apărarea domeniului său împotriva in justiției și atacurilor din afară”²⁴. *Casa* însăși constituia unitatea în raport cu care era constituită întreaga ordine socială, existând însă o diferență esențială între casa (gospodăria) țărănească, pe de o parte, și casa nobiliară, pe de altă parte, dată de dreptul exclusiv al nobililor de a purta arme și de a apăra prin forță armată drepturile lor și ale celor dependenți de ei într-o ordine definită prin *loialitatea* personală dintre suzerani și vasali; privită din această perspectivă, singură *casa nobiliară* poate fi considerată ca unitate socială cu *semnificație politico-economică*.

Analiza cea mai pătrunzătoare a „domniei” înțelese ca „principiu politic integral”²⁵ este realizată de Brunner într-un studiu publicat în anul 1956 despre *Casa integrală și economia vechii Europe*²⁶, care duce mai departe capitolul din *Țară și domnie* consacrat raportului dintre *Casă și domnie*, așezând în centru conceptul de *oikos* și recuperând sensul vechii *oconomica* ca știință a *oikosului*, a «casei», în raport cu știința economică în accepțiunea ei modernă. Având ca obiect totalitatea relațiilor și activităților umane, relația dintre bărbat și femeie, părinți și copii, stăpân de casă și servitori (sclavi) și îndeplinirea sarcinilor stabilite în economia domestică și agrară din cadrul unei „case”, *oconomica* este știința administrării *casei* și nu doar raționalizarea raportului dintre costuri și beneficii în cadrul a ceea ce se înțelege prin *piață*. Mai mult, în sistemul aristotelic al științelor care guvernează intelectual Vechea Europă, *oconomica* este o parte a *eticii*,

alături de etica *stricto sensu* (știința despre ființa umană singulară) și de politică, iar principiul comun al tuturor este tocmai *domnia*, care se realizează în cadrul *țării* și al *casei*, la fel precum în *omul* însuși rațiunea domnește asupra instinctelor. Toate acestea evidențiază din nou deosebirea fundamentală dintre modul de gândire *integrală* a domniei asupra casei și a Țării, specific Evului Mediu, pe de o parte, și cel *separator*, specific Modernității, iar dacă astăzi prin „economie” înțelegem aspectele mai degrabă marginale (atunci când nu erau de-a dreptul condamnabile) ale ceea ce Aristotel înțelegea prin „cremastică” (achiziționare), atunci se poate vorbi despre o veritabilă inversare a polilor nu doar cognitivi, ci și axiologici ai ordinii sociale înainte și după revoluțiile moderne.

4. Astfel stând lucrurile, interpretarea formulei brâncovenești „ca un domn la casa mea” dobândește o semnificație diferită de cea care ar fi inevitabilă în condițiile menținerii anacronismului mai sus menționat. Deja la vremea în care scria Gheorghe Brătianu, lectura unor lucrări precum sinteza lui Alexandru Buzescu din 1943 despre *Domnia în Țările Române până la 1866*²⁷ sau cercetarea lui Anibal Teodorescu, din 1945, asupra semnificațiilor juridice ale termenului „țară”²⁸ ar fi fost suficientă pentru a putea estima implicațiile devastatoare ale înțelegerii Țării ca Stat ori a Domniei ca monarhie constituțională și este ușor să ne dăm seama că, lecturat într-un asemenea context, mesajul lui Constantin Brâncoveanu n-ar fi putut fi decât acela al opoziției dintre interesele sale *private* („domn la casa mea”) și responsabilitățile implicate de funcția *publică* de „Domn”. Pe de altă parte însă, o soluție prin care imaginii Țării Românești ca stat modern îi este contrapusă tendențial cea a unei comunități de drept deterritorializate, altfel spus: *diferențierea* între un „sens teritorial” și un „sens social”²⁹ al noțiunii de *terra* pare să facă abstracție de legătura esențială dintre dimensiunea *politică* a casei nobiliare și dimensiunea *economică* a ei dată de cultivarea pământului și creșterea animalelor, precum și de faptul că „lumea aristocratică despre care vorbim aici este o lume aristocratico-țărănească deoarece legătura dintre nobilime și țărani în toată diversitatea formelor ei timp de

milenii nu poate fi gândită în termenii arbitrarului, ci numai ca ordine care se inspiră din ideea de dreptate.”³⁰

Structural incompatibil cu lumea modernă, caracterul aristocratico-țăranesc al ordinii Vechii Europe decade în măsura în care avansează „procesul civilizării” teoretizat de Norbert Elias, în cadrul căruia locul casei nobiliare situate în centrul unui anumit teritoriu și legate în mod indisolubil de acesta este luat de curtea regală ca mediu de cizelare individuală a nobililor transpuși în acest mediu³¹. Trebuie să recunoaștem că imaginea unei „nobilimi de țară” rudimentară și necizelată nu se potrivește prea bine cu biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino ori cu rafinamentul lui Constantin Brâncoveanu, atât de convingător documentat de academicianul Răzvan Theodorescu în capodoperele a ceea ce a rămas în istoria artei românești și europene drept „stilul brâncovenesc”. Pe de altă parte, felul în care transformarea epocală – inclusiv prin intermediul a ceea ce Elias înțelege prin „civilizarea” nobilimii de țară – a societății europene a determinat transformarea sensului conceptului de *oikonomia* fusese sesizat în mod pregnant de istoricul elvețian Jacob Burckhardt, care constituie pentru Otto Brunner principalul reper pentru înțelegerea „Vechii Europe” înseși³²: „statul ajunge sub dominația cea mai puternică a reflecției, a abstracției filosofice: se anunță ideea suveranității poporului și imediat începe epoca achiziției și a circulației [comerciale]”³³. Transformarea vechii economii în crematistică și subordonarea de către aceasta din urmă a politicii înseși – devenită acum apanajul exclusiv al statului – nu puteau rămâne fără urmări cât privește „casa”, iar Brunner se raportează cât privește conceptul „casei integrale” la Wilhelm Heinrich Riehl, sociologul german conservator întemeietor al etnologiei, care intitula astfel o secțiune din cartea sa privind *Familia* din 1855.

Critic acerb al revoluției burgheze din 1848 și al relațiilor sociale caracteristice epocii moderne, Riehl deplânge în această secțiune declinul „casei integrale” (*das ganze Haus*) ca ansamblu de relații familiale, sociale, economice și juridice în care familia și persoanele aflate în întreținere trăiau și lucrau sub autoritatea „domnului casei”³⁴, sub influența evoluțiilor economice (înțelese, de ase-

menea, în accepțiunea modern-crematistică), a creșterii orașelor și a statului centralizat³⁵. În sfârșit, faptul că aceleași evoluții economice amenințau deja mediul natural fusese sesizat cu deosebită pregnanță de același Riehl, care, într-un pasaj celebru despre necesitatea a ceea ce am numi astăzi „protecția fondului forestier”, arăta că „trebuie să salvăm pădurea, nu numai pentru ca sobele noastre să nu rămână reci în timpul iernii, ci și pentru ca pulsul vieții poporului să bată în continuare cald și voios, pentru ca germanii să rămână germani”³⁶. Dacă adăugăm și trimiterea la faimoasa scriere din 1815 a lui Ernst Moritz Arndt, profesor al lui Riehl și totodată un veritabil apostol al conștiinței naționale germane³⁷ despre *Îngrijirea și conservarea pădurilor*, atunci este limpede că același liant tradițional care unește „casa” și „țara”, chiar în condițiile în care vechiul „popor al țării” (*Landvolk*), alcătuit numai din nobili, devine națiune în sensul etnic specific deopotrivă germanilor și românilor a jucat un rol esențial în însăși nașterea ecologiei ca știință pe parcursul secolului al XIX-lea, și anume ca știință avându-și rădăcinile nu în vreo concepție protohitleristă³⁸ (potrivit aceleiași logici care ar face astăzi din Brâncoveanu o țintă a luptei împotriva corupției), ci în concepția Vechii Europe despre „casa integrală”.

5. Așa cum se știe, termenul ecologie a fost definit pentru prima dată de biologul german Ernst Haeckel în *Morfologia generală a organismelor* (1866), pornind în mod explicit de la *oikos* ca „întreaga știință a relațiilor organismului cu lumea exterioară care îl înconjoară, unde putem include în sens larg toate condițiile sale de existență”³⁹. Dacă pasajul acesta este o referință obligatorie în mai toate lucrările cu caracter general despre ecologie, nu același lucru se poate spune și despre alte elemente tratate de Haeckel în același context, pe care rareori se întâmplă să le găsim menționate în aceleași lucrări, precum explicația dată termenului de *oikos* drept „gospodărie (*Haushalt*), relații ale vieții (*Lebensbeziehungen*)” și mai ales faptul că titlul secțiunii în care sunt tratate aceste lucruri este „Ecologia și horologia”, prin aceasta din urmă Haeckel – pornind de la grecescul *chora* înțeles ca „habitat, arie de răspândire” a unui organism –

înțelegând tocmai condiționarea relațiilor dintre organism și mediul său de localizarea sa teritorială. Legătura dintre habitat ca „teritoriu” și definiția ecologiei ca „știință a casei” aplicate de Haeckel organismelor biologice⁴⁰ este explicabilă cu atât mai mult, cu cât biologul german – adept al monismului – considera că civilizația și viața națiunilor sunt guvernate de aceleași legi care prevalează în natură și viața organică, iar implicațiile acestei legături au devenit evidente odată cu globalizarea problematicii *ecologice*, așa cum o arată astăzi dezbaterile referitoare la responsabilitatea statelor pentru reducerea emisiilor de dioxid de carbon în contextul schimbărilor climatice, dezbateri în al căror context considerațiile de natură economică joacă pe bună dreptate un rol central.

Așa cum putem citi la începutul unui celebru tratat de Ecologie, „cuvântul «ecologie» are aceeași rădăcină precum cuvântul «economie», care înseamnă administrare a casei (*housekeeping*) ca management al activităților omului”⁴¹: așadar, *oikonomia* Vechii Europe și nu „achiziția și comerțul” în logica maximizării profitului, teoretizate de știința economică modernă. La fel și simplificată la o regulă primă filosofia ecologistă înseamnă a „gândi global și a acționa local”. Pornind de la aceeași etimologie vechi-europeană, potrivit căreia *oikonomia* înseamnă „administrarea casei” ca *practică* a cărei *teorie* este redată prin *oikologia* ca „știință a casei”, putem înțelege mai bine motivul pentru care configurarea și aplicarea în mod just a măsurilor de ținere sub control a schimbărilor climatice (prin excelență un proces global) trebuie înțelese teritorial: din perspectiva dreptului internațional, suprafața Pământului este împărțită între „casele” unor „popoare” egal îndreptățite la propria „administrare”, și dacă este adevărat că lipsa de sustenabilitate ecologică a activităților umane se răsfrânge implicit și asupra economiei acestora, nu mai puțin este valabilă și reciprocă: măsurile care ar conduce la ruina economică a unor întregi „case” naționale, ar trebui considerate și ele drept nesustenabile ecologic. În contextul *separator* specific perspectivei științelor moderne, o astfel de concluzie ar putea părea hazardată, dacă nu s-ar vedea confirmată de dezastrele sociale produse deja acolo unde extinderea logicii achizitiv-comerciale orientate spre minimizarea costurilor și maximizarea căș-

tigurilor în domenii precum sănătatea, educația sau cultura unor popoare, neexistând niciun temei pentru a se presupune că înlocuirea termenilor acestei logici cu cei referitori la emisiile de dioxid de carbon ar conduce la alte rezultate. Revenirea la concepția originară despre administrarea *oikos*-ului teoretizată în mod *integral* (*logia*) și aplicată în mod *just* (*nomia*) – pe un lanț care să unească „casa” familială cu „casa” populară a Țării și cu „casa” globală a Pământului – ar putea oferi și în această materie soluții acceptabile deopotrivă de persoane, familii și popoare, și anume tocmai în virtutea egalei *recunoașteri a fiecăruia* drept „domn la casa sa”.

6. Revenind astfel la formula brâncovenească a cărei interpretare a constituit punctul de plecare al acestor reflecții, considerăm nimerit să risipim eventualele temeri ale celor care ar fi tentați să vadă în rândurile de mai sus încercarea de a face din Constantin Brâncoveanu (și) un *fondator* al ecologiei propriu-zise, și acestea cu toate că la rândul nostru am fi tentați să vorbim într-un anume sens chiar despre „*ecologia brâncovenească*” înțeleasă ca veritabilă *paradigmă a unei gândiri ecologice românești cu vocație universală*. Încadrate în întregul context al actelor și faptelor de cultură pe care le datorăm domnului român, cuvintele lui Brâncoveanu formulează în concepte esența acelei lumi a Vechii Europe pe care evoluțiile înregistrate pe parcursul secolului al XVIII-lea – fragmentarea viziunii integrale a „casei” și dezvoltarea științelor moderne ca perspective specializate de sine stătătoare asupra realității – aveau să o pună în umbră, însă pe care aceleași științe moderne (alături de cele care urmau să fie la rândul lor fondate) aveau să o redescopere mai ales pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. În acest fel se explică nu numai fondarea ecologiei ca știință modernă de către Ernst Haeckel, ci și evoluțiile din alte științe, precum nu în cele din urmă cele din știința dreptului constituțional, acolo unde teoria unui stat de drept (*Rechtsstaat*) întemeiat pe libertatea individului uman și dezvoltat de manieră formalistă prin separarea conceptelor sale de cele ale unei științe având ca obiect societatea (*Gesellschaft*) înțeleasă ca ansamblu al relațiilor dintre indivizi guvernate de principiile unei

economii apolitice avea să fie întregită de teoria statului social (*Sozialstaat*), înțeleasă ca încercare de depășire a fragmentării moderne în direcția recuperării la un alt nivel a integralității social-politice specifice Vechii Europe. Dacă evoluțiile înregistrate pe parcursul secolului al XX-lea, mai ales după 1945 și în mod accelerat începând cu anii 1970 și 1980 evidențiază, dimpotrivă, acea inversare a dinamicii care a condus atât la impunerea *neoliberalismului globalist* ca reacție împotriva *statului social și totodată național*, cât și la o *reinventare a ecologiei* ca platformă a curenților social-politice progresiste și a statului ecologic. Totul se esențializează și se depersonalizează. Un exemplu edificator este cel al conceptului de „terestru”, forjat de Bruno Latour (1947–2022) în *Face à Gaia. Huit conférences sur le nouveau régime climatique* (2015), care ar prezenta avantajul de a nu specifica nici genul, nici specia, ci numai situația locală și întrepătrunderea a ceea ce compun ființele. O turnantă filosofică și ecopolitică cu explicații în paginile „Terrestres”, revista cărților, ideilor și ecologiilor. Nu mai puțin însă ultimele două decenii au cunoscut atât reconsiderarea statului social ca urmare a crizei financiare din 2007, cât și *resituarea tendențială a ecologiei în parametrii Vechii Europe* ca „ecologie integrală”, precum în celebra formulare a Papei Francisc I din Enciclica *Laudato si'* din 2015. Cu precizarea că în privința acesteia din urmă, cele două abordări – conservatoare și progresistă – sunt în concurență a și-o revendica și își resping reciproc perspectivele în acest mod acreditate. Ideea limitelor ar semnifica, așadar, o „casă comună” înțeleasă ca un ansamblu de frontiere naționale care ar trebui consolidate cu orice preț. Dimpotrivă, pentru ceilalți, suveranul Pontif insistă asupra „conștiinței că suntem o singură familie umană” și pe importanța abordărilor și instanțelor supra-naționale⁴². Perspectiva conservatoare combate mondializarea care ar distruge la fel de bine etnodiversitatea, cât și biodiversitatea și promovează o ecologie a populațiilor, bazată pe localism, neopăgânism și antiuniversalism. Fără a ignora, desigur, ecologia integrală, poate mai puțin prezentă în ultima perioadă, dar pregnantă prin opoziția față de organismele modificate genetic (OMG) sau PMA (procreare asistată medical) în numele rezistenței la artificializarea viului. Că

semnificația unei asemenea ecologii integrale, într-un sens al său poate fi desprinsă de gândirea ecologică românească inclusiv (în nici un caz însă: exclusiv) prin raportarea la figura politică, opera culturală și poate, nu în ultimul rând, sacrificiului lui Constantin Brâncoveanu: aceasta am dorit să punem în lumină, nimic mai mult; încă nici mai puțin de atât.

7. Nu putem încheia însă atari considerații fără referiri, fie ele și generice, la perspectiva contemporană dominantă. Descoperirea legăturilor profunde, din ce în ce mai manifeste și subterane dintre om și natură, generează reflecții dintre cele mai diverse. Istoria noastră e plasată la intersecția ecosistemelor, intercalând între scriere (*grafie*) și viu (*bio*) rolul terț al mediului natural (*oikos*); orice biografie este, în acest sens, o eco-biografie. Se gândește în acest mod o nouă interdependență cu viul și se inventează din perspectiva conservării și apărării sale, noi feluri de a locui Terra. Vocabula de *viu* s-a impus în câmpul intelectual și mediatic, dar și în rândul ecologiștilor. Și acesta întrucât un atare concept e mai inclusiv și mai înglobant decât cel de *natură* și de *mediu*, a căror folosire presupune și o exterioritate, în timp ce aici e vorba de a desemna o apartenență comună. Alerta dată de științele mediului poartă acum un nume în științele sociale, popularizat în 2005 pe scena internațională de Jared Diamond: prăbușirea (*l'effondrement*)⁴³. De atunci studii savante dar și reprezentări imaginare în jurul acestui fenomen apocaliptic se adună în spatele și sub numele colapsologiei⁴⁴. Din punct de vedere juridic ne putem pune întrebarea: este încă posibil de a asigura o trecere de la un discurs de urgență ecologică la o politică de mediu protectoare a drepturilor fundamentale? Pentru a oferi un răspuns se impune ca în prealabil să fie surmontată o dublă dificultate: prima este legată de incomensurabilitatea timpului acțiunii umane asupra Terrei, iar secunda, aproape consecutivă, combină îngrijorarea ecologică cu ceea ce Jacques Ellul numea iluzia soluțiilor politice⁴⁵. Într-adevăr, timpul omului nu coincide cu cel al planetei: dacă cel al său a debutat acum circa 200 000 ani, cel al Pământului ca planetă în sistemul solar a început cu mai bine de 4,5 miliarde ani, de-a lungul cărora s-au înregistrat deja cinci extincții de

masă a fenomenelor dominante de viață. Actuala urgență ecologică, deopotrivă în termeni climatici și ai distrugerii biodiversității, reprezintă un timp propriu uman. Responsabilitatea e a sa. Oricare ar fi însă puterea devastatoare a prăbușirii ecoclimatice, în ritmul său geologic planeta își va reveni. Dimpotrivă, în privința speciei umane va interveni ireversibilitatea istoriei naturale. Pe acest fundal s-a dezvoltat, printre altele, ca un fel de post-ecologie și o teorie a protecției valorilor de folosință-uzaj (*nomos*) cu referire la prezervarea casei (*oikos*) care ar putea releva autoritatea prospectivă a unui drept (*oikonomique*) ori „drept domestic” ca paradigmă posibilă de apărare a mediului. *Oikos*, casa (habitatul și modurile de locuire) ar putea fi gândită ca bază arhitecturală simbolică comunitară, capabilă a reînnoia atâtea legături rupte de dispozitivele moderne cu natura. Rațiunile care militează în acest sens sunt variate. Casa, prima interfață tehnică a omului cu pământul construit din același sol, nu se supune proceselor statale abstracte și impuse de sus. Ea este spațiul de acțiune al omului în jocul umanității comune și domestice. A integra figura casei în gândirea politică ar putea fi o oportunitate nu numai pentru că ea rămâne marea absentă a filosofiei istoriei, ci și a economiei neoliberale. Invizibilă (la fel ca mediul) pe lângă construcțiile filosofice și politice moderne, casa, ca habitat (structură inițială), constituie datul primitiv al oricărei existențe umane, ceea ce plecând de la care omul își întemeiază acțiunea sa în durată cu un mediu. Atari incursiuni permit în special, de exemplu, să se distingă ceea ce aparține economiei distrugerii și, respectiv, celei prezervării. Ca arhitectură singulară umană și patrimonială, tehnică și conceptuală (structură complexă) ea oferă o trecere analogică la rolul dreptului (propriu-zis *oikonomik*), care nu e gândit pur și simplu ca un instrument politic, ci ca arhitectură (*oikos*) a uzajelor noastre comunitare în relația cu pământul (*nomos*). Este ce s-a denumit atunci ca *oikonomie* ori *teorie a dreptului domestic*, ar putea oferi ocazia stabilirii unui edificiu reunind două elemente reale și culturale care adăpostesc umanitatea (casa și dreptul) într-un dispozitiv local și universal susceptibil a ne adapta și de a rezista la anumite forme de prăbușire.

Note

¹ *Cronici brâncovenești*, ed. D. H. Mazilu, Editura Minerva, București, 1988, p. 239.

² *Ibidem*, p. 240.

³ *Documente privitoare la Constantin-Vodă Brâncoveanu, la domnia și sfârșitul lui*, publicate cu o prefață de N. Iorga, Institutul de Arte Grafice și Editura „Minerva”, București, 1901, p. 173.

⁴ N. Iorga, *Prefață, ibidem*, p. VI.

⁵ A se vedea ultimul capitol din N. Iorga, *După întoarcerea la regimul de partid. Isprava*, București, 1932.

⁶ Astfel celebra formulă a lui Fritz Kern despre dreptul medieval: *Recht und Verfassung im Mittelalter* (1919), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1952, p. 23.

⁷ N. Iorga, *Scrieri istorice*, ed. B. Theodorescu, vol. I, Editura Albatros, București, 1971, p. 342.

⁸ *Cronici brâncovenești...*, *op. cit.*, p. 240.

⁹ R. Theodorescu, *Constantin Brâncoveanu între „Casa Cărților” și „Ievropa”*, Editura Rao Distribuție, 2012, p. 11.

¹⁰ Gh. I. Brătianu, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p. 98, 99.

¹¹ R. Theodorescu, *Constantin Brâncoveanu...*, *op. cit.*, p. 9, 10.

¹² R. Theodorescu, *Deceniile brâncovenești între inovația cantacuzină și istorismul basarabesc: Civilizația românilor între medieval și modern*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1987, p. 63–117 (93).

¹³ Șt. Ionescu, *Epoca brâncovenească: dimensiuni politice, finalitate culturală*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 235 (evidențierile noastre).

¹⁴ N. Iorga, *Valoarea politică a lui Constantin Brâncoveanu*, București, 1914, p. 43.

¹⁵ N. Iorga, *Sfaturi pe întunec*, ed. V. Râpeanu, Editura Casa Radio, București, 2001, p. 380.

¹⁶ N. Iorga, *Conferințe și prelegeri*, vol. I, București, 1943, p. 81.

¹⁷ N. Iorga, *Hotare și spații naționale*, ed. M. Ungheanu, Editura Porto-Franco, Galați, 1996, p. 305–324.

¹⁸ G. I. Brătianu, *Sfatul domnesc...*, *op. cit.*, p. 98, 99.

¹⁹ *Ibidem*, p. 23–25.

²⁰ O. Brunner, *Land and Lordship. Structures of Governance in Medieval Austria*, trad. H. Kaminsky/J. Van Horn Melton, University of Pennsylvania Press, 1992.

²¹ A se vedea M. Coman, *Land, Lordship and the Making of Wallachia*, Studia Slavica et Balcanica Petropolitana 11 (2012), p. 79–94.

²² Pentru expunerile următoare a se vedea H. Kaminsky/J. Van Horn Melton, „Translator’s Introduction”, în O. Brunner, *Land and Lordship...*, *op. cit.*, p. XIII–LXI.

²³ J. Van Horn Melton, „Otto Brunner and the Ideological Origins of Begriffsgeschichte”, în M. Richter/H. Lehmann, *The Meaning of Historical Terms and Concepts*, German Historical Institute, Washington D. C., 1996, p. 21–33 (24).

²⁴ J. Van Horn Melton, „From Folk History to Structural History. Otto Brunner (1898–1982) and the

Radical-Conservative Roots of German Social History”, în H. Lehmann/J. Van Horn Melton (eds.), *Paths of Continuity. Central European Historiography from the 1930s to the 1950s*, Cambridge University Press, 1999, p. 263–292 (274).

²⁵ G. Rodrigo Aguirra, *La politicidad de lo domestico y los confines historicos de la estatalidad*, *Anacronismo e Irrupcion*, 10 (2021), p. 12–41 (31).

²⁶ O. Brunner, *Neue Wege der Verfassungs- und Sozialgeschichte*, Vandenhoeck & Ruprecht, 3. Auflage, Göttingen, 1980, p. 103–127 (*Das «ganze Haus» und die alteuropäische «Ökonomik»*).

²⁷ A. Buzescu, *Domnia în Țările Române până la 1866*, Editura Cartea Românească, București, 1943.

²⁸ A. Teodorescu, *Valoarea juridică a unui vechi cuvânt românesc*, Academia Română – Memoriile Secțiunii Istorice, seria a III-a, Tom XXVIII (1945–1946), p. 544–556.

²⁹ M. Coman, *Putere și teritoriu: Țara Românească medievală (secolele XIV–XVI)*, Editura Polirom, Iași, 2013, p. 23.

³⁰ O. Brunner *apud* I. Consolati, *Dominare tempi inquieti: storia costituzionale, politica e tradizione europea in Otto Brunner*, Il Mulino, Bologna, 2020, p. 107.

³¹ I. Consolati, *op. cit.*, p. 158–159.

³² O. Brunner, *Sozialgeschichte Europas im Mittelalter*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1978, p. 5; a se vedea, pe larg, W. Hardtwig, *Geschichtsschreibung zwischen Alteuropa und moderner Welt: Jacob Burckhardt in seiner Zeit*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1974, p. 23 și *passim*.

³³ J. Burckhardt, *Considerații privind istoria universală*, traducere M. Zaharia, Editura Antaios, București, 1999, p. 126.

³⁴ W.H. Riehl, *Die Familie*, Cotta, Stuttgart, 2. Auflage, 1861, p. 177–203.

³⁵ C. Opitz, *Neue Wege der Sozialgeschichte? Ein kritischer Blick auf Otto Brunners Konzept des ‘Ganzen Hauses’*, *Geschichte und Gesellschaft* vol. 20 (1994), p. 88–8 (95).

³⁶ W. H. Riehl, *Feld und Wald*, Cotta, Stuttgart, 1857, p. 52.

³⁷ H. Diwald, *Ernst Moritz Arndt: Das Entstehen des deutschen Nationalbewusstseins*, Faksimile, Bremen, 2008.

³⁸ Exemplar pentru această teză J. Biehl/P. Staudenmaier (eds.), *Ecofascism Revisited: Lessons from the German Experience*, New Compass Press, Porsgrunn, 2011.

³⁹ E. Haeckel, *Generelle Morphologie der Organismen*. Zweiter Band: *Allgemeine Grundzüge der organischen Formen-Wissenschaft*, Georg Reimer, Berlin 1866, p. 286.

⁴⁰ A se vedea M Mönninger, Art. «Habitat», S. Günzel (Hrsg), *Lexikon der Raumphilosophie, Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, Darmstadt, 2012, p. 163 cu trimitere explicită la O. Brunner, *comp.* și B. Nunold, Art. «Haus», *ibidem*, p. 165.

⁴¹ E.P. Odum, *Ecology: The Link between the Natural and the Social Sciences*, 2nd edition, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1975, p. 4.

⁴² Conceptul de *ecologie integrală* este o expresie utilizată de mai mult timp și apare de șapte ori în *Enciclica Laudato si’*. Pe fond mesajul papal vizează schimbarea viziunii europene asupra naturii, cerând omului să renunțe la poziționarea de superioritate, în favoarea unei fraternale față de mediu. Multă vreme sintagma „casă comună” a fost înțeleasă ca biserică; în enciclica ecologică ea e aplicată Terrei, care are nevoie de un angajament puternic al creștinilor și al tuturor persoanelor de bunăvoință. Lectura conservatoare a enciclicei din 2015 a fost denunțată de intelectuali apropiați mediilor creștine (Collectif, *L’écologie intégrale n’est pas ce que vous croyais*, „Le Monde”, 24 iulie 2018). Asupra problemei a se vedea și M. Duțu, *Creștinismul și Ecologia: de la „schisma” antropocentrismului la marea împăcare prin Laudato si’*, în „Academica”, nr. 7 iulie, 2022, p. 59–68.

⁴³ J. Diamond, *Effondrement: Comment les sociétés décident de leur disparition ou de leur survie*, Editions Gallimard, Paris, 2006.

⁴⁴ P. Servigne, R. Stevens, *Comment tout peut s’effondre. Petit manuel de collapsologie à l’usage des générations présentes*, Editions du Seuil, Paris, 2015; R. Gori, *Et si l’effondrement avait déjà eu lieu. L’étrange défaite de nos croyances*, Editions Les liens qui libèrent, Paris, 2022.

⁴⁵ J. Ellul, *L’illusion politique*, Editions Laffont, Paris, 1965, p. 259.

Recomandări și repere pentru abordarea fenomenelor de criză

*Nicolae Bud**

Actualitatea problemei

Situația macroeconomică la nivel global devine, pe zi ce trece, din ce în ce mai complicată, cu mai multe crize suprapuse. *Inflația* fără precedent din ultimele decenii cu care se confruntă economiile statelor naționale, tensiunea de pe piețele financiare și *criza energetică* de proporții sunt ingrediente care ar putea trimite economia mondială într-o direcție nedorită.

Pentru România, prima preocupare ar trebui să fie legată de investiția în noi, pentru a nu muri demografic ca națiune și pentru a ne convinge tinerii să rămână în țară și dintre cei plecați să revină.

Serviciul american de informații CIA a publicat date din care rezultă că România se scufundă într-o *profundă criză demografică*, lucru confirmat și de specialiștii români în domeniu care afirmă că aceasta este favorizată de o lipsă de reacție a autorităților. În concret, conform CIA – The World Factbook, cu 15,26 decese la mia de locuitori, România a urcat pe locul 2 în lume la *rata mortalității*. Dar, *rata mortalității* nu este singurul indicator despre *criza demografică* de la noi, potrivit informațiilor furnizate de experții CIA, cu doar 0,76 nașteri la mia de locuitori ne aflăm în coada clasamentului care măsoară *natalitatea* la nivel planetar, locul 207 din 228 țări analizate. Schimbările climatice modifică prețurile relative la tot ceea ce este în jurul nostru, de la alimente și pământ până la energie și asigurări.

Dacă înțelegem în această rearanjare cuprinzătoare a activității economice în următorii ani, mult mai profundă decât angajamentul politic al obiec-

tivului „*zero emisii nete*”, cu impact direct asupra marjelor de profit, vom căuta să investim în și să consumăm de la companiile verzi, de la firmele care au propriile lor strategii în materie de mediu și de dezvoltare durabilă. Estimările arată că, la nivel global, costurile dezastrelor naturale s-au ridicat la 250 de miliarde de dolari în anul 2021, adică aproape cât PIB-ul României, fiind pe podiumul istoriei ca unul dintre cei mai costisitori ani pentru asiguratorii. Daunele dezastrelor climatice au adus prejudicii de 12 miliarde de euro în ultimele patru decenii în România, iar clima s-a încălzit în medie cu circa 2,2 grade Celsius în ultimele trei decenii.

Tehnologiile aduc profituri exponențiale prin combaterea stocării de date ieftine, a rețelelor de date mobile și a inteligenței artificiale în toate sectoarele economice și elimină din piață pe cei incapabili de adaptare cu o viteză fără precedent în istoria omenirii.

Alegerea câștigătorilor va fi dificilă, dar perdanții cert sunt cei care însă nu se gândesc cu atenție la aceste schimbări. Cei bogați, cu acces la noile tehnologii, vor deveni și mai bogați. Cei săraci, fără acces la noile tehnologii, vor deveni și mai săraci. Singura soluție este investiția în educație și inovație, asigurând accesul la noile tehnologii.

Datoriile guvernelor lumii cresc de patru decenii încoace, mult mai accelerat în perioada pandemică. 25 de țări ale lumii au datorii publice de peste 300% din PIB-ul propriu (inclusiv SUA și China; la mijlocul anilor '90 nu era nicio economie a lumii în această situație).

**Doctor în economie și doctor în inginerie, consilier al președintelui Grupului de firme „Astra”, membru asociat al Academiei de Științe Tehnice din România (ASTR), Secția ingineria petrolului, minelor și geonomiei*

Cum ne poziționăm noi în tabloul economiei globale? România este pe locul 47 în clasamentul mondial al națiunilor în funcție de PIB, între Pakistan și Cehia, respectiv pe locul 72 în lume în funcție de PIB/locuitor, între Chile și Panama. Datoria publică a României se ridică la aproape 50% din PIB în anul 2021 și este probabil să depășim acest prag în 2022 pentru prima dată.

Pe lângă faptul că statul român se împrumută la costuri din ce în ce mai mari, avem riscul de țară ridicat din cauza dezechilibrelor macro, iar pe lângă nevoia de reducere a deficitelor apar nevoia ridicării dobânzii de referință și încurajarea economisirii în detrimentul consumului.

Geografia României îi plasează locația într-o regiune unde multe amenințări complexe se pot materializa. Mă gândesc că pericolul primar în România este cel *intern*, iar *disensiunile interne* duc la dificultăți în luarea deciziilor. Cred însă că poziția noastră în regiune este una solidă. În plus, și acest detaliu este vital, România are o relație strânsă cu Statele Unite. Există o *regulă de aur*: alianțele se constituie funcție de interese, iar nu interesele se stabilesc în funcție de alianțe. Cu o poziție extrem de sugestivă: „*Nimeni nu este menit a fi prietenul sau dușmanul nostru veșnic; veșnice sunt doar interesele noastre*” (Lord Palmerston).

Sondajele arată un nivel de pesimism fără precedent în rândul tinerilor: cei mai mulți se așteaptă să aibă un standard de viață inferior celui avut de părinții lor. Lucrul acesta nici măcar nu este o întâmplare; în ultimele patru decenii, *performanța economică a capitalismului* s-a deteriorat. Criza financiară globală din 2008–2009 a evidențiat acest lucru, însă pesimismul continuă să crească încet încă din anii 1980. Prerogativa de bază a capitalismului, un nivel de trai în continuă și constantă creștere pentru toată lumea, a fost întinată: a continuat să-și îndeplinească promisiunea față de unii, însă pe alții i-a ocolit. În America, centrul emblematic al capitalismului, jumătate din generația anilor 1980 o duce categoric mai rău decât generația părinților săi la aceeași vârstă¹. Pentru aceștia capitalismul nu funcționează. Date fiind progresele uriașe înregistrate în tehnologie și în politicile publice începând din 1980, eșecul pare șocant. Iar europenii sunt încă și mai pesimiști decât americanii. Anxietatea, furia

și disperarea au condus la distrugerea loialităților politice ale oamenilor, a încrederii în guverne și chiar a încrederii în semenii lor. Eșecurile capitalismului din prezent, așa cum au fost gestionate de noile ideologii, sunt tot atât de manifeste cum au fost și succesele doctrinelor pe care le-au înlocuit. Cred că este timpul să ne întoarcem privirea la ce a funcționat greșit, la modalitățile prin care toate acestea pot fi remediate, dacă pot fi. Marile provocări în fața cărora ne găsim în lumea întregă nu pot fi rezolvate însă fără *valori și principii etice*.

O încercare de identificare a problemelor

Tratarea, particularizată la *România*, a problemelor situațiilor de criză după rigorile unei teorii a crizelor ar fi cu certitudine o încercare care poate conduce, în cel mai bun caz, la dezbateri fructuoase dacă ar exista reale interese și s-ar imagina și dezvolta un cadru adecvat de cercetare. Evident, o asemenea abordare ar trebui să rezulte din interesele majore ale sistemului politic românesc pentru a se porni de la stabilirea unui scop cât mai clar posibil și a unui cadru orientativ de investigații care să jaloneze procesul care să conducă la realizarea scopului. Ne permitem să afirmăm că fără o contribuție de substanță a cel puțin trei cunoscători ai unor veritabile elemente teoretice-istorice, economico-sociale și de administrare, guvernare și management – obiectivele unui asemenea demers ar fi greu, dacă nu chiar imposibil de atins. *Criza* recentă din *România și crizele* actuale din diverse țări și zone geografice ne oferă posibilitatea de a medita asupra propriei supraviețuiri.

O încercare de a cerceta situațiile de **criză** din *România*² trebuie să-și fixeze un cadru de investigație și o tematică a problemelor. Prin cadru înțelegem perioada de timp, spațiul geografic, mediul socioeconomic, evenimente istorice majore și regimuri politice. Într-un asemenea cadru se vor putea identifica fenomene și procese care prin interacțiuni interne și externe spațiului geografic național au condus la situații de **criză** sau la schimbări radicale politice cu impact asupra evoluțiilor economice și sociale. O atenție specială trebuie acordată influențelor externe *României*, de la cele de schimbări teritoriale până la cele de intervenții militare, alianțe și îngrădiri politice.

În cadrul delimitat se vor putea identifica situațiile de **criză** și fenomene asociate, antagonisme, opoziții sau conflicte.

Vom schița în continuare o evoluție prin care vom scoate în evidență unele dintre cele mai importante evenimente și vom încerca o caracterizare a unor situații care pot fi luate în considerație și cercetate ca situații de **criză**. Vom da o atenție sporită motivației.

După Primul Război Mondial, prin opțiunea de alianță cu puterile Antantei și datorită ieșirii Rusiei din război s-au creat premisele unei uniri ale Statului român, format din cele două principate în 1859, cu Ardealul și unirea provinciei Basarabia, formând Statul Român unitar, în 1918. Evenimentele istorice menționate, soldate cu recunoașterea internațională și politică a noului stat, au reprezentat o **motivație** care a condus la cea mai bună situație economică a țării în anul 1938, chiar după **criza** din 1933, apreciată ca o **criză de sistem total** pentru multe țări dezvoltate ale lumii.

Reforma agrară și natura economică a Principatelor Unite în 1859 preponderent agricole, cu mici gospodării, a făcut ca impactul economic al crize din 1933 să nu ducă la urmări de depresiune profundă, iar puternica **motivație și politica** acelei perioade au dus la o adevărată perioadă de înflorire socio-economică.

În 1919, *România* avea o structură economică-socială cvasifeudală: două principate agricole (Moldova și Țara Românească) cu pondere redusă a industriei și comerțului și Ardealul, provincie desprinsă din Imperiul Austro-Ungar, cu dezvoltarea anterioară sub influențe centrale și vest-europene; în schimb provinciile de sud și est erau economico-social rezultatul puternicelor influențe otomane și rusești, care se pot și astăzi identifica – dovadă că tradiția persistă.

Se poate desprinde cu claritate o **identitate** trăită de populația majoritară a provinciilor menționate, care s-a considerat timp de veacuri diferită de populațiile zonelor geografice înconjurătoare. Prin influențele evenimentelor istorice și recunoașterile acceptate de marile puteri europene, **identitatea** a devenit și oficializată prin ceea ce astăzi, când scriem aceste rânduri, se exprimă prin numele națiunii și statului – **română și România**.

România, după 1990, a devenit o țintă pentru menținerea în stare latentă a conflictului de clasă în domeniile fundamentale din țările capitaliste cele mai evolute pentru prelungirea vremelnică a ciclului conjunctural al **crizei de sistem total** prin dispersarea acestor efecte asupra diferitelor zone geografice.

Producția și însușirea plusvalorii sunt puternic influențate de relațiile politice de putere:

- politica țărilor dezvoltate de a admite aderația la UE a unor țări slab dezvoltate și desprinse din sistemul comunist;

- condiționarea aderării prin cerințe de schimbare a noilor membri pentru adaptarea la funcționarea UE;

- admiterea liberei circulații a cetățenilor UE din țările nou intrate și a imigrației.

În volumul *Crizele și managementul strategic. O abordare pragmatică din lumea vieții trăite* (Aurelian Simionescu, Nicolae Bud, Alexandru Bud, Editura Academiei Române, București, 2019) am dezvoltat o teorie în care **managementul strategic** este abordat ca proces, cu principalele lui componente, având ca sursă tratatul *Management* (H. Koontz / C. O'Donnell / H. Weihrich, 1984)³. Am găsit potrivit să asociem recomandărilor atenția cuvenită a celor ce trebuie să cunoască și, respectiv, trebuie să înțeleagă și să aplice elemente teoretice *de altă natură* aplicabile abordărilor ce privesc *tendențele și situațiile de criză*, cu o adaptare la *situațiile de criză* de natura celor specifice capitalismului.

Când spunem „*de altă natură*” avem în vedere puncte de vedere comparabile cu privire la *strategie și teme strategice* sintetizate într-o formă accesibilă și provocatoare în *Strategic Management* (G.A. Cole, 1994).⁴ Sub titlul *Două viziuni comparative asupra strategiilor*, autorul menționat mai sus rezumă punctele de vedere ce aparțin autorilor Mintzberg (1991)⁵, Johnson și Scholes (1993)⁶.

Mintzberg vede strategia drept „**5P**” (asociate cuvintelor în limba engleză: *plans, ploys, patterns, position și perspective*). Evident că în limba română această denumire „**5P**” nu poate fi preluată fără mențiunea că este vorba de o prescurtare de identitate atribuită de autor. Cititorului român nu-i putem cere să caute în dicționare două din cuvintele cu inițiale „**P**”: *ploy și pattern* (s pentru

exprimarea la plural). Este important pentru cititorul nostru să sesizeze sensul cuvintelor folosite de autorul menționat pentru că noi avem în vedere, în primul rând, un cititor „utilizator”.

Un *plan* este descris ca, „*un anumit mod de desfășurare intenționată conștient*”. În esență, deci aceasta echivalează cu a decide „*ce vrei să faci și cum intenționezi să realizezi ceea ce vrei*”. Definiția se referă la cei care au un punct *rațional logic* cu privire la **managementul strategic** și nu un punct de vedere *intuitiv – oportunist*.

Un *ploy*/*o *păcăleală* este un subterfugiu al unui *plan* și este o strategie în sensul de strategie-mă (adică un fals sau truc conceput să pună o organizație** rivală în situația de a nu sesiza intenția reală a organizației prin planul adevărat).

O *pattern/potrivire (model, tip)* este compatibilitatea comportamentelor și proceselor care rezultă din *gândirea strategică*, fie ele rezultate ale acțiunilor intenționate sau neintenționate. *Mintzberg* vede *planurile și „păcălelile” ca strategii deliberate*, în timp ce „*potrivirile*” sunt văzute ca *strategii emergente*.

Position/poziția se referă la ceea ce ținesc toate cele trei componente definite mai sus – poziția, adică o localizare (postare) a organizației în mediu. Potrivit afirmației autorului „*strategia devine forța mediatoare [...] între organizație și mediul inconjurător*”. Cititorul nostru va trebui să se refere în gândirea lui la genul de organizație particular în care va aborda *un fenomen sau o situație de criză* pentru căutarea unei poziții corecte.

Perspective/perspectivă este o abordare a strategiei care este atât conceptuală, cât și culturală, descrisă de autor drept: „*A privi organizația în interior, cu adevărat în interiorul șefilor de colective strategice [...] conținutul acesteia – perspectivei – constă nu numai într-o poziție aleasă ci și într-o cale integrată de percepere a lumii*”. O organizație cu o solidă abordare a perspectivei va fi aceea în care **managementul superior** are un punct de vedere sau viziune cu privire la

contribuția specială sau chiar unică pe care *organizația* o poate aduce societății. Perspectiva în sensul *culturii organizației* este un important ingredient al succesului. O *cultură* adânc înrădăcinată ar putea sugera o incapacitate de a pune în discuție căile existente de a privi mediul înconjurător. *Organizațiile* trebuie să-și pună sub semnul întrebării *culturile* lor de bază, din timp și în timp, pentru a se asigura că acestea încă satisfac cerințele. *Nimic mai important atunci când se vor lua în considerație tendințe de criză*.

Analizele lui *Mintzberg* sugerează că cei cinci P (5P) sunt interconectați. **Managementul strategic** este, prin urmare, sortit eșecului dacă este fundamentat numai prin abordări logice sau mecaniciste. Trebuie abordate atât *poziția*, cât și *perspectiva* și integrate într-un tot pentru ca *organizația să-și optimizeze strategia*. Unele structuri, ca și unele mecanisme, sunt necesare, dar pentru a fi pe deplin *eficace* trebuie să fie combinate *cu fine* abordări intuitive și vizionare.

Johnson și Scholes ne ajută să înțelegem că *abordarea strategiei* se poate diferenția în șase categorii, după cum urmează:

1. O „*selecție naturală*” – *organizațiile* sunt sub o imensă presiune a mediului înconjurător și trebuie să se adapteze permanent schimbărilor propriului mediu.

2. O „*viziune planificată*” – *strategia* rezultă prin forme de planificare foarte sistematizate, adică o abordare rațională a strategiei.

3. Un punct de vedere „*logic incremental*” – o abordare evolutivă „*pas cu pas*” a strategiei; adică o abordare adaptivă care este însă mai controlată comparativ cu selecția naturală mai sus menționată.

4. Un punct de vedere „*cultural*” – o abordare a strategiei bazată pe experiențele, presupunerile și convingerile **managementului** în decursul timpului care pot, eventual, străbate întreaga organizație.

5. Un punct de vedere „*politic*” – strategia rezultă după o diversitate de „*bătălii interne*”, în

*Cuvântul *ploy* nu este inclus în dicționarele avute la dispoziție; „*păcăleală*” am găsit a fi cel mai potrivit cuvânt pentru vorbitorul român de rând pentru asocierea cu definirea noțiunii „*ploy*” a autorului sursei menționate, *G.A. Cole*.

**Vom substitui orice altă exprimare prin cuvântul acoperitor „*organizație*”, lăsând cercetătorul sau utilizatorul recomandărilor să-și definească riguros „*organizația*” (Statul Român, o regiune geografică, un domeniu de activitate: industrie, agricultură, educație etc.)

care **managerii**, indivizii și alte grupuri, negociază și susțin propriile interese și informații.

6. Un punct de vedere „vizionar” – strategia este dominată de un individ sau uneori de un mic grup, care are o viziune particulară la locul unde *organizația* poate și trebuie să fie; aceasta este o abordare particulară intuitivă.

Este posibil să se identifice puncte comune între abordările din lista de mai sus și cele rezultate din analizele lui *Mintzberg*.

O *concluzie* se poate deduce după o atentă trecere în revistă a celor două sinteze. *Strategia nu este un plan banal*. Activitățile care sunt cuprinse de **managementul strategic** au purtat în trecut diverse denumiri: *planificare strategică, planificare pe termen lung, planificare corporativă și politică de afaceri*. Probabil că datorită asocierilor cu ordonarea, detaliul și structurile specifice termenului *planificare*, cuvântul a fost eliminat în ultimii ani din limbajul curent în favoarea termenului **management** care sugerează o mai amplă abordare a activităților implicate. Ca urmare, **managementul strategic** este văzut a fi mai mult în legătură cu viziunea și direcția și de asemenea cu mecanismele și structurile care vizează schimbări importante pe termen lung.

Pentru a veni în sprijinul celor care se vor angaja în conceperea unor tehnici specifice unui **management strategic** care va viza tendințe și situații de **criză** pentru cazul România, încheiem cu o listă de teme și una de întrebări pragmatice.

Teme strategice și întrebări pragmatice

Înainte de parcurgerii atente a listei, trebuie a vedea înțelegerea între preocupările sau neliniștile strategice și temele strategice. O preocupare sau o neliniște strategică vizează o zonă de atenție care este susținută (întreținută și rezolvată) prin înțelegerea între persoanele implicate. O temă, spre deosebire de o preocupare, este o problemă în legătură cu care pot avea loc opinii divergente.

În esență, *temele strategice* apar din preocupări sau neliniști majore. Acestea sunt problemele care sunt atât de importante, încât cer luarea în considerație și concentrarea atenției **managementului superior** (de vârf) al organizației, de genul celor ce urmează:

a) *scopul major* (rostul) organizației (rațiunea ei de a fi, menirea ei);

b) *principalele ținte și scopuri* ale organizației;
c) *valorile fundamentale* sau cultura organizației;

d) *interacțiunile organizației* cu mediul exterior (adică cu comunitatea ei, clienții, concurenții etc.);

e) *profilul viitor* al organizației pe termen lung;

f) *structura resurselor interne* ale organizației (în special a oamenilor);

g) *mecanismele organizației* de luare a deciziilor;

h) *reînnoirea și reasigurarea* resurselor cheie ale organizației (oameni, materiale, construcții etc.);

i) *eficacitatea resurselor* (nu numai eficiența lor).

Atunci când se iau în considerație *temele strategice* (după caz, toate cele menționate, un set din acestea sau altele în completare) la un nivel general apar *întrebări pragmatice* ce tind să fie exprimate în concordanță cu temele luate individual, grupat sau pe componente, așa cum ar putea rezulta din exprimările ce urmează:

a) Cât de *satisfăcuți* suntem cu scopul major actual, cu misiunea sau menirea?

b) Cât de *relevante* sunt scopurile și țintele existente?

c) Ce alte *ținte noi/diferite* trebuie să luăm în considerație?

d) Ce *schimbări* vedem sau anticipăm în mediul nostru extern și ce *impact* este probabil să aibă asupra organizației noastre?

e) Ce *piețe (organizații)* noi sau diferite trebuie să accesăm sau să extindem?

f) Cum trebuie să ne comportăm față de *competiție*?

g) Când trebuie să considerăm să facem *schimbările* cerute de întrebările (a)-(f)?

h) Cât de *eficace* sunt structurile existente ale organizației și vor fi ele *suficiente* pentru viitor?

i) Ce *categorii de oameni* trebuie să *angajăm/promovăm* pentru a îndeplini *solicitările viitoare* ale organizației? Ce dezvoltări de personal și instruire ar putea fi cerute? Ce *putem găsi* în materie de succesiune în **managementul major**?

j) Cum ne propunem să *finanțăm* dezvoltările/schimbările considerate necesare?

k) Trebuie să *reconsiderăm valorile* pe care le-am ales și prioritizat ca organizație? Ce *valori adiționale* sau *alternative* trebuie să adoptăm?

Întrebările care apar în practici la organizații individuale sunt în mod uzual impuse de solicitările din propriile organizații și au bazele lor de pragmatism. Un **studiu de management strategic** având ca subiect tendințele și situațiile de **criză**, în adevăratul sens, trebuie totuși să fie ferm înrădăcinat în teorie și, de asemenea, bazat pe practică. Noi am încercat să scoatem în evidență complexitatea problemei, dar și primii pași ce trebuie făcuți.

*

* * *

Jonathan Haidt⁷, într-o carte de excepție, a măsurat valorile fundamentale în întreaga lume. El a descoperit că aproape toată lumea prețuiește următoarele valori: grija față de aproapele nostru, corectitudinea, libertatea, loialitatea, autoritatea și puritatea.

Principala noastră *recomandare* este, evident, aceea de a face o *cercetare aplicativă* care să aibă ca obiect **România** și *fenomenul de criză*, pentru adoptarea unui **management** adecvat la nivel guvernamental și al principalelor administrații din structura de ansamblu și teritorială. Aceste componente ale statului național trebuie racordate și adaptate *la fenomenele și situații de criză*.

Orice cercetare pe o asemenea temă trebuie să țină seama că oamenii sunt supuși manipularilor de tot felul în profitul celor care stau la cârmă – cei care stau în spatele statelor, marilor corporații și instituții internaționale. Forma de manipulare este un război dus la nivelul minții. Oamenii trebuie să răspundă pentru faptele lor. Având capacitate de a-și alege liber linia de comportare nu însemnează că ei – oamenii – sunt cu adevărat și întotdeauna liberi să opteze. Ei se pot supune,

fără a acționa, unor constrângeri din afară, pot fi robii propriilor pasiuni, instincte și, în acest caz, comportarea lor este, de asemenea, programată și determinată. Dar nici în aceste împrejurări ei nu sunt scutiți de responsabilitate, deoarece ei au capacitatea de a alege și, deci, poartă răspunderea faptelor lor.

Lucrurile cu certitudine pot fi influențate și direcționate de către oameni, sigur, de cei care pot face asta și care *au interes* să o facă, este o evidență care nu trebuie omisă. Iar oamenii nu sunt deloc îngerii. Cartea *How Much Inequality is Fair?*⁸ trage o concluzie într-o formă concisă, memorabilă: „*Capitalismul trebuie salvat din mâinile capitaliștilor!*”.

Note

¹ Chitty N., Ji L., Rawnsley G. D., Hayden C., *The Routledge Handbook of Soft Power*, Routledge, Londra, 2017.

² Simionescu A., Bud N., Bud A., *Crizele și managementul strategic. O abordare pragmatică din lumea vieții trăite*, Editura Academiei Române, București, 2019.

³ Koontz H., O'Donnell C., Wehrich H., *Management*, McGraw-Hill Education, Auckland, 1984.

⁴ Cole G.A., *Strategic Management: Theory and Practice*, DP Publications, 1994.

⁵ Mintzberg H., *Learning 1, planning 0 reply to Igor Ansoff*, *Strategic Management Journal*, vol. 12, 463–466 (1991).

⁶ Johnson G., Scholes K., *Exploring Corporate Strategy*, Pennsylvania State University, Prentice Hall, 1993.

⁷ Haidt J., *The Righteous Mind: Why Good People are Divided by Politics and Religion*, Pantheon Books, 2012.

⁸ Venkatasubramanian V., *How Much Inequality Is Fair?: Mathematical Principles of a Moral, Optimal, and Stable Capitalist Society*, Columbia University Press, 2017.

Vasile Lucaciu, personalitate istorică a mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania*

*Alexandru Porțeanu**

Istoria modernă a României a înscris la locul cuvenit numele militanților ei de seamă pentru libertate, progres și dezvoltare. Între aceștia, se află și părinte Vasile Lucaciu (1852–1922).

Originar din ținutul Sătmăruului (născut în comuna Apa), cu studii teologice la Roma, preot greco-catolic în parohia Șişești, a ridicat acolo o biserică monumentală (1890). Unul dintre biografi săi – Tiron Albani – i-a consacrat o reușită monografie pe care a intitulat-o semnificativ *Leul de la Șişești*.

A făcut studiile la Baia Mare, pe care le-a continuat la Ungvar și Oradea, apoi la Roma, unde a devenit doctor în teologie *magna cum laude*. În 1874 a absolvit Seminarul Teologic de la Gherla și a fost hirotonit preot. A fost numit profesor de limba română la liceul din Satu Mare.

Vasile Lucaciu și-a început activitatea politică prin articole în gazetele românești. În 1885 a devenit paroh în Șişești.

În 1890 a participat la redactarea textului Memorandumului românilor din Transilvania. La Conferința Națională a Partidului Național Român (1892) de la Sibiu, Vasile Lucaciu a fost ales secretar general. În luna mai a aceluiași an a făcut parte din delegația de 300 de persoane care a depus textul Memorandumului la Cancelaria imperială de la Viena.

În perioada ianuarie 1893-februarie 1894 a executat prima închisoare, la Seghedin, iar în mai 1894, în procesul de la Cluj al memorandiștilor, aceștia au fost condamnați la cinci ani de închisoare. La intervenția Regelui Carol I al României, împăratul Franz Iozef i-a grațiat pe condamnați.

Vasile Lucaciu

Folclorul românesc din Transilvania i-a consacrat *Doina lui Lucaciu*.

Părintele Vasile Lucaciu a editat și a publicat „Revista Catolică”, primul periodic în limba română apărut la Baia Mare.

Odată cu adoptarea și trecerea mișcării naționale la tactica *noului activism* (1905), Vasile Lucaciu a intrat în luptele electorale. În 1907 a fost ales deputat de Beiuș în Parlamentul de la Budapesta, iar în 1912 a participat la lupta românilor împotriva înființării Episcopiei greco-catolice maghiare de la Hajdudorog. A participat la tratativele politice româno-ungare cu contele

*Profesor universitar dr.

Tisza. În decembrie 1914 a demisionat din conducerea Partidului Național Român, iar în ianuarie 1915 s-a refugiat în România.

Vasile Lucaciu a fost ales președinte al Ligii pentru unitatea culturală a românilor și a participat la propaganda românilor din Italia.

În mai 1916 a fost ales deputat de Galați în Parlamentul României; apoi, a urmat și el calea refugiului în Moldova, la Iași. În primăvara anului 1917 a făcut parte din delegația română trimisă la Darnița (lângă Kiev), pentru ajutorarea situației prizonierilor români din Austro-Ungaria. Apoi a plecat în Statele Unite ale Americii pentru propagandă în favoarea cauzei românești.

În august 1918 a fost delegat român la Paris pentru pregătirile românești ce se efectuau în capitala Franței. La constituirea Consiliului Național al Unității Tuturor Românilor, prezidat de Take Ionescu, Vasile Lucaciu a fost ales vicepreședinte.

A participat la Congresul de la Geneva al Naționalităților Oprimite, apoi în Italia, în misiune diplomatică privind prizonierii români din Italia, îndeosebi organizarea lor pentru luptele de eliberare națională.

În perioada Conferinței de Pace de la Paris (ianuarie 1919-iunie 1920), Vasile Lucaciu a desfășurat o intensă activitate diplomatică. În 1919 a fost ales deputat de Baia Mare în Parlamentul României.

În 1922 s-a retras din activitatea politică, în Satu Mare.

La 28 noiembrie 1922 a survenit decesul lui Vasile Lucaciu, care a fost înmormântat la Șișești.

Prin intensa și susținută sa activitate publică, depusă în sprijinul cauzei naționale românești, numele părintelui Vasile Lucaciu rămâne înscris la loc de frunte în memoria istorică a poporului român.

Mihai Șora (1916–2023)

Academia Română anunță, cu profundă tristețe, stingerea din viață, la vârsta de 106 ani, a filosofului și eseistului Mihai Șora, membru de onoare al Academiei Române, una dintre cele mai distincte voci din filosofia contemporană românească și un membru marcant al societății civile românești din ultimii 30 de ani.

Licențiat în filosofie la Universitatea din București, unde i-a avut profesori pe Nae Ionescu, Tudor Vianu, Nicolae Bagdasar și Mircea Vulcănescu și pe tânărul asistent Mircea Eliade, Mihai Șora a obținut o bursă doctorală din partea Institutului Francez în 1939. În Franța și-a elaborat teza de doctorat despre opera lui Blaise Pascal sub îndrumarea lui Jacques Chevalier, iar în perioada 1945–1948 a fost cercetător la Centre National de la Recherche Scientifique din Paris. În 1947 a publicat, tot la Paris, *Du dialogue intérieur. Fragment d'une anthropologie métaphysique*, studiu apreciat de critica de specialitate franceză.

Revenit în țară să-și viziteze părinții în 1948, îi este refuzat de către regimul comunist dreptul de a se întoarce în Franța. Începând cu acest an, Mihai Șora nu a publicat nimic timp de 20 de ani. A fost referent de specialitate în Ministerul de Externe, 1948–1951, și șef de secție la Editura pentru Limbi Străine. Însă numele său va rămâne definitiv legat de seria „Biblioteca pentru toți”, pe care a inițiat-o, în calitate de redactor-șef, la Editura de Stat pentru Literatură și Artă. Seria a constituit în acea vreme unul dintre proiectele culturale esențiale, care a permis difuzarea pe scară largă a reperelor culturii universale. Ca urmare a publicării *Antologiei poeziei interbelice*, alcătuită din opere ale poezilor interziși, foști deținuți politici sau emigranți, a fost îndepărtat din funcție în 1969 și detașat, ca simplu redactor,

la Editura Enciclopedică. Între anii 1970–1977 a fost angajat în Ministerul Educației și Învățământului, la Direcția bibliotecilor.

În 1990 a fost timp de șase luni ministru al Educației, demisionând în urma mineriadelor din 13–15 iunie 1990. Începând cu acest an s-a implicat activ în reconstrucția societății civile, ca membru fondator al Grupului pentru Dialog Social și al Alianței Civice. A militat permanent contra extremismului și a participat la numeroase demonstrații ale societății civile, stabilind un intens dialog cu tinerele generații pentru a le forma sensibilitatea în percepția „civismului și democrației”.

Gânditorul Mihai Șora a readus în filosofia românească tehnica dialogului, a „dialogului interior”, aflat atât pe linia filosofiei originare, grecești, cât și pe aceea a „exercițiilor spirituale” din tradiția culturală europeană medievală și modernă. A fost apropiat de filosofia lui Pascal

încă din perioada studiilor doctorale, ceea ce explică formula antropologică a gândurilor sale. În privința concepției asupra timpului – temă excepțională în filosofia sa, expusă mai cu seamă în lucrarea *Clipa și timpul*, publicată în 1995 –, filosoful este mai aproape de înțelesul kairotic al timpului, dar și de o conceptualizare, susținută de experiență, a unui „timp existențial“ apropiat de înțelesul timpului din teologia lui Augustin și de cel din fenomenologia lui Husserl.

Pentru întreaga sa activitate culturală și civică a fost recompensat cu decorația regală „Nihil

Sine Deo” (2011), Ordinul național „Steaua României” în grad de Cavaler (2016), iar în anul 2018 a primit Premiul Cetățeanului European și titlul de *cetățean de onoare* al municipiului București.

Conducerea Academiei Române și întreaga comunitate academică regretă plecarea dintre noi a profesorului Mihai Șora, membru de onoare al Academiei Române, și este alături de familia îndoliată.

Biroul de comunicare al Academiei Române

Februarie

22 februarie: În Aula Academiei Române, prof. univ. Rodica Zafiu a susținut conferința „Ce știm astăzi despre schimbarea în limbă?”, care s-a înscris în seria de conferințe cu public „Ora de știință”, inițiată de Academia Română. Prof. univ. Rodica Zafiu a expus perspectiva diferitelor direcții lingvistice și cauzele care determină atât dinamica limbii, cât și modul în care intervin schimbările. Evenimentul a fost moderat de acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române, și a cuprins o sesiune de întrebări și răspunsuri.

23 februarie: Academia Română, prin Secția de arte, arhitectură și audiovizual, în parteneriat cu Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu”, a organizat proiecția-dezbatere „Dirijorul George Georgescu – o carieră internațională în documente inedite”, prezentată de dr.d. George-Andrei Butcă, asistent de cercetare științifică. Evenimentul a avut loc în Sala de consiliu a Academiei Române. Proiecția-dezbatere a fost adresată atât muzicologilor și specialiștilor în istoria muzicii românești, cât și profesioniștilor din alte domenii ale culturii, interesați de viața culturală românească din secolul XX.

23 februarie: Acad. Sabina Ispas, directorul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” a susținut conferința „Mărțișor – tradiții și practici de primăvară”. Evenimentul s-a desfășurat în spațiul Sălii „Dalles” și s-a înscris în ciclul manifestărilor cu public organizate de Fundația culturală „Dalles” a Academiei Române, inaugurate în luna ianuarie a acestui an de acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române. **Mărțișorul**, element al patrimoniului cultural imaterial românesc, a fost înscris în 2017 în *Lista Reprezentativă a Patrimoniului Cultural Imaterial al Umanității*, alcătuită de UNESCO. Conferința a prezentat publicului una dintre practicile rituale tradiționale, care au fost și continuă să fie supuse unui spectaculos și activ proces de secularizare, desacralizare, deritualizare, festivali-

zare. Iar academician Sabina Ispas a demonstrat că Mărțișorul rămâne una dintre cele mai vechi practici culturale active, actualizată și adaptată cerințelor societății românești moderne.

Martie

9–24 martie: Sala „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române a găzduit expoziția „Presa românească. Între tradiție și modernitate”, organizată de Serviciul de catalogare periodice și de Serviciul de manuscrise-carte rară. La vernisaj a participat acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române. Au luat cuvântul acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române, prof. ing. Nicolae Noica, membru de onoare al Academiei și director general al Bibliotecii Academiei Române. Expoziția a prezentat o parte din valoroasa colecție de periodice a Bibliotecii Academiei Române. Periplul prin istoria presei românești a cuprins trei secțiuni speciale, cărora le-a fost alocat un spațiu distinct în expoziție: istoria tiparului românesc, începuturile formării colecțiilor de publicații statistice și de bugete în România și, cu deosebire, colecția Constituțiilor din 1866, 1923 și 1938 și ecourile din presa vremii, care evidențiază astfel împlinirea unui secol de la elaborarea Constituției din 1923.

13 martie: Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii (CRIFST) – Divizia de istoria științei a organizat sesiunea de comunicări „Dragomir Hurmuzescu, o mare personalitate a științei și tehnicii românești, cu contribuții importante în electricitate, chimie, termodinamică, optică sau fizică, fondator al învățământului electrotehnic”. Evenimentul s-a desfășurat în Sala de consiliu a Academiei Române. Au susținut alocațiuni: acad. Bogdan Simionescu, acad. Dumitru Murariu, acad. Mihail-Viorel Bădescu, prof. univ. dr. Daniel Condurache, membru corespondent al Academiei Române. Au avut prezentări: prof. univ. dr. Filofteia Repez, lect. univ. dr. Tiberiu Tănase, prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu, prof. univ. dr. Narcis Zărnescu, Valentin Bădescu, cercetător asociat al Institutului de Cercetări Juridice,

gl. bg. (rt.) prof. univ. dr. Stan Petrescu, dr. Lucian Cozma, Nicolae Sfetcu, Editura MultiMedia Publishing – prezentare editură, cărți și reviste, Ovidiu Boureanu, membru DIS-CRIFST, dr. Ioana Petcu, cercetător științific, psih. sp. dr.d. Cătălina Asandei, colaborator DIS-CRIFST, prof. Niculina Merceanu, prof. Alida Barbu.

Fizician, inventator, profesor, membru corespondent al Academiei Române, membru fondator al Academiei de Științe din România și, nu în ultimul rând, colaborator al soților Marie și Pierre Curie, Dragomir Hurmuzescu a lăsat în urma sa o serie de realizări de o valoare inestimabilă, care au dus la progrese notabile în domeniul științelor aplicate, dar și al umanității.

16 martie: În ciclul „Conferințele Dalles ale Academiei Române”, acad. Victor Voicu, președintele Secției de științe medicale a Academiei Române, profesor de farmacologie clinică, toxicologie și psihofarmacologie, UMF „Carol Davila” București, a susținut conferința „Medicina bazată pe dovezi – concepte, abordări și consecințe pentru medic și pacient”.

16 martie: În Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului (INST) al Academiei Române a organizat conferința științifică „Un secol de fascism european: traume vechi, fantasme recente”. Conferința a fost organizată prin intermediul Centrului de Studiu al Ideologiilor Totalitare „Hannah Arendt”, structură nou-creată în cadrul INST, care oferă cadrul de analiză a curentelor politice totalitare, precum fascismul și comunismul. Conferința a fost deschisă de prof. Constantin Iordachi, de la Universitatea Central Europeană, care a susținut prelegerea cu titlul *Legiunea „Arhanghelul Mihail”, o organizație fascistă sau de extrema dreaptă? Noi perspective teoretice și comparative*. Organizată în două secțiuni, conferința a reunit cadre didactice de la Universitatea din București și Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, specialiști de la Institutul Național pentru Studiul Holocaustului din România „Elie Wiesel”, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România „Wilhelm Filderman”, Consiliul

Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Autoritatea Electorală Permanentă și cercetători de la Academia Română, reprezentată de Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca și Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului. Reputați istorici au prezentat comunicări dedicate analizei extremei drepte din România interbelică, guvernării național-legionare (1940–1941), instrumentării problemei legionare de către Partidul Comunist Român, descrierii fenomenului neofascist în Europa contemporană.

17–19 martie: La Curtea de Argeș s-a desfășurat simpozionul internațional „Urmuz 140–100”, organizat de Consiliul Județean, Primăria municipiului Curtea de Argeș și de Asociația Culturală și revista „Curtea de la Argeș” conduse de acad. Gheorghe Păun, dar și cu sprijinul Academiei Române, Muzeului Literaturii Române și Uniunea Ziariștilor Profesioniști din România. Manifestarea este o deschidere a Anului Internațional Urmuz, ce se va încheia în luna noiembrie, când se vor împlini 100 de ani de la moartea scriitorului. La ceremonia de deschidere, desfășurată la Primăria municipiului Curtea de Argeș, au luat cuvântul prof. Ion Pop, membru corespondent al Academiei Române, Ana Brnardić Oproiu, Adrian Oproiu, Imre József Balázs, Lucian Costache. La simpozion au susținut alocuțiuni: Emilia David, Anca Chiorean, Ovidiu Morar, Mihaela Albu, Aureliu Goci, Gabriela Banu, Florian Copcea, Maria-Ana Tupan, Dumitru Augustin Doman, Adrian Alui Gheorghe, Giovanni Rotiroti, Michael Finkenthal, Irma Carannante, Florin Balotescu, Narcis Zărnescu, Marian Nencescu, Cosmin Pană, Florin Dochia, Alexandru Vakulovski, George Corbu jr., Ducu Gheorghiescu, Valeriu Butulescu.

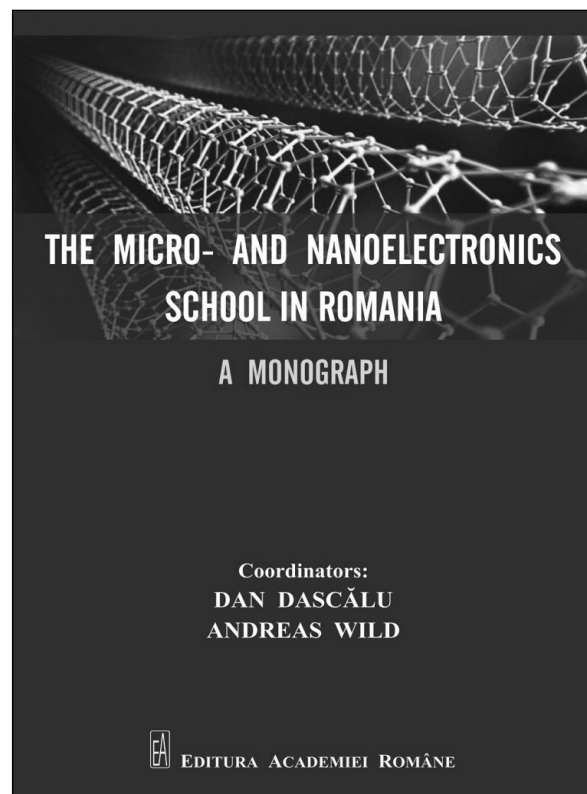
Simpozionul s-a încheiat cu vernisajul expoziției „Urmuz văzut de graficienii lumii”, urmat de prezentare de cărți și muzică.

21 martie: Aula Academiei Române a găzduit conferința „Ludwig van Beethoven și Marea Fugă op.133”. A conferențiat prof. univ. dr. Dan Dediu, Universitatea Națională de Muzică din București. Evenimentul a fost moderat de acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române.

**THE MICRO- AND NANOELECTRONICS
ROMANIAN SCHOOL
A MONOGRAPH**

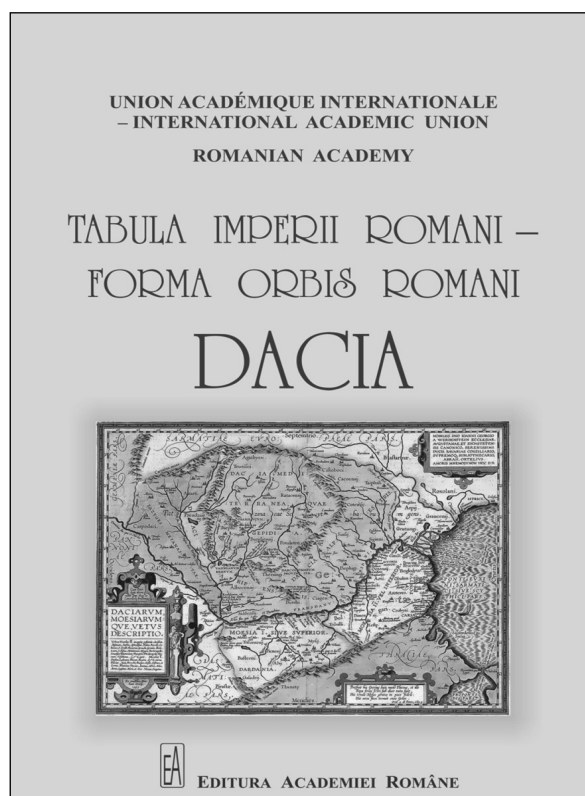
Coordonatori: Dan Dascălu, Andreas Wild

Volumul reprezintă ediția în limba engleză a cărții *Școala românească de micro- și nanoelectronică* (2018), îmbogățită însă cu multe completări și actualizări ale unor date și subiecte abordate anterior. Astfel, sunt sistematizate și prezentate informații privind evenimente remarcabile, instituții cheie din industrie, cercetare și învățământ, precum și personalități care au contribuit la dezvoltarea micro- și nanotehnologiei în țara noastră. Această lucrare de sinteză, remarcabilă ca anvergură, constituie un instrument important de prezentare, publicitate și susținere în fața instituțiilor europene și a partenerilor internaționali din acest domeniu, crucial pentru dezvoltarea tehnologiei la nivel mondial.

**TABULA IMPERII ROMANI –
FORMA ORBIS ROMANI
DACIA**

Lucrarea reprezintă materializarea participării Academiei Române la proiectul cu același nume al Uniunii Academice Internaționale. Sunt descrise toate localitățile și punctele topografice cu descoperiri din Dacia romană – o panoramă completă a cercetărilor arheologice, inclusiv a celor mai recente. Față de cele 725 de puncte topografice cu descoperiri arheologice din Dacia înfățișate de mai vechile publicații *Tabula Imperii Romani* (TIR), din 1965–1969, actuala carte cuprinde un număr dublu, consemnând progresul remarcabil al cercetării românești din domeniu în ultimii 60 de ani. Repertoriul așezărilor este completat de prezentări ale istoriei și toponimiei provinciei Dacia, precum și ale prezenței acesteia în cartografia europeană, din Antichitate până în secolul al XIX-lea. Publicat integral în engleză, volumul se adresează cercetătorilor din întreaga lume interesați de Imperiul roman și de Dacia.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române ([www.acad.ro/ alte-Info/pag_norme_orto.htm](http://www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm)).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori. De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București,
tel: 021.318.81.06/2712, 2713

Abonamentele la revista „Academica” se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica”, serviciul difuzare (Ioana Tâlpeanu)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.

ISSN 1220-5737 84 PAGINI

PREȚUL 3 lei